

Йордан Йовков
Вечери в Антимовския хан

Дрямката на Калмука

Ханът на Сарандовица в Антимово не беше само на кръстопът, а на едно място, дето се пресичаха много пътища. И есенно време, когато от цяла Добруджа тръгваха кеврани подир кеврани коля към Балчишката скеля и към водениците в Ватова, нямаше през де другаде да минат, освен през Антимово, край хана на Сарандовица. Тогава тук започваха весели дни. Вън всякога можеха да се видят разпрегнати коля и докато прегладнелите коне дремеха под чуловете си-в хана свиреха гайди, чуваха се провиквания, а от време на време дюшето захващаше да бумти, като че се продънваше под юнашката ръченица. Влезеше ли човек вътре, виждаше от пода до тавана да плува синя мъгла от цигари, а сред нея – калпаци, обърнати кожуси и мустакати, опалени от слънцето и от вятъра лица. Всички гълчаха и ако и да имаше и седнали, повечето стояха прави, с чаша вино в едната ръка и с камшик в другата – уж все готови да си ходят.

А зад тезгяха, сред пушека и мъглата на печените наденици, стоеше Сарандовица, снажна, мъжествена, хубава и в напредналата си възраст, със завити около ръченика си коси и със запретнати ръкави. Тя наливаше вино, приготвяше закуски, командуваше слугите и макар да беше претрупана с толкоз работа, пак сварваше да отвърне на някоя подхвърлена отдалеч шега, да се усмихне, дето трябва, да посрещне и изпрати гостите си с по някоя добра дума.

В къшето до тезгяха пък, чужд на всичката тая глъчка, полегнал върху масата или отхвърлил глава назад тъй, че бялата му брада стърчеше напреки във въздуха, дремеше Калмука...

Тъй бях запомнил аз Антимовския хан. Чак до късно през есента, докато времето беше хубаво и пътищата сухи, ханът се пълнеше с хора и веселбите продължаваха непрекъснато. Старото вино се изпиваше и започваха вече да идат колата на преславските винари, които носеха големи бомби с непрекипяло вино, с душиници от тръстика и с възглавници от сух папур.

Ето това време беше най-приятното за нас с дяда Гена. Приятелството и спомените ни бяха свързани най-вече с него и с Антимовския хан.

Дядо Гено беше близо седемдесетгодишен човек, но въпреки голямата разлика във възрастта ни, ние бяхме големи приятели; между другото и затова, защото и неговото, и моето положение в къщи беше едно и също. И той, и аз, можеше да се каже, бяхме донейде излишни хора. Аз се опитвах понякога да работя на хармана, но не ми спореше, не издържах и подгонен от шегите и подигравките на ония, които нито ги беше еня от жаравата, що сипеше слънцето, нито пък им ставаха пришки на ръцете от ябата и от греблото, бягах назад при книгите си, а когато ми омръзваха и те, отивах в кафенето на Алекси и сядах под сянката на салкъмите.

Тук или намирах вече дяда Гена, или след малко той ме намираше. Дохождаше обикновено сърдит, току-що се карал със синовете си, които, както казваше той, не искали да го слушат. А всъщност синовете му, вече възрастни мъже, широкоплещести исполини, които, колкото работата биваше по-тежка, толкоз с по-голямо настървение се нахвърляха върху нея, не че не искаха, а нямаше защо да слушат стареца. Дядо Гено не харесваше нещо, настояваше да се направи иначе, но като виждаше, че всеки работи, както си знае, и само се подсмива под мустак, кипваше, нахокваше хубаво оня, който му се случеше пред очи, напускаше хармана и дохождаше при мене под сянката на салкъмите, „Чуден свят се навъдил! – говореше той, още развълнуван, като смъркаше емфе от тенекиената си кутийка. – Ти му говориш едно, то – друго!“ Аз изслушвах търпеливо оплакванията му, давах му право във всичко и моето съчувствие, наедно с емфето, успокояваше малко по малко дяда Гена. Тогава ние оставяхме настрана катадневните злоби, заговорвахме за големи работи, за политика и за световните събития, а тъй като дядо Гено четеше Вечния календар, говорехме понякога за зодиите и за предсказанията на прочутия Казамия.

Но дошло беше време да се ходи на скеля и затуй сянката на салкъмите и астрологията не ни задоволяваха вече. Ние видяхме да се измъкват първите натоварени кола по балчишкия път и, като закъснели жерави, усетихме страшно нетърпение и мъка.

Влечеше ни скитничеството по пътищата и повече не можехме да стоим. Защото все пак ние не бяхме съвсем излишни с дяда Гена и ако някои работи ни се отказваха или не можехме да ги вършим, имаше една, която се предоставяше напълно на нас: да отиваме на скеля в Балчик. Това време беше дошло вече, а наедно с него – и нашият ред. И в срещите си под сянката на салкъмните през последните два-три деня ние не говорихме за никоя зодия, не споменахме нито веднъж името на Казакия. Говорехме само за предстоящия път, определяхме деня и часа на тръгването, не пропускахме и най-малките дреболии. А наедно с това ние си припомняхме за предишните си пътувания и твърде често говорехме за Антимовския хан.

Най-после уреченият ден дохожда и вие тръгваме. Колата са препълнени с жито, пристегнато в козините джебелници, зад нас е хвърлен по чувал със слама, ние поемаме юздите, охранените коне бодро поемат пътя, а от голямата тежест колата не друска и колелетата леко се поклащат настрана, но не дрънчат. Тръгваме на заход слънце, тъй като дългия път трябва да минем през нощта, да бъдем рано сутринта на скелята и още същия ден да можем да потеглим назад. Пред нас се точи бялата ивица на пътя; където има малка урва, слизаме и си приказваме с дяда Гена. После пак се качваме. Започва да се свечерява, стърнищата и кукурузите тънат в здрач, не виждаме ни хора, ни добитък и само в някоя угар стърчи неподвижният силует на някой грамаден орел.

Вървим още дълго време, всеки стои на колата си и мълчи. Не се виждаме един други, не виждаме нищо и наоколо – тъмно е и полето се затваря около нас в черен кръг, над който свети небето, осеяно със звезди. Близко към полунощ, когато умора наляга конете и нас, изведнъж ниско под звездите, които постоянно притеглят погледите ни, виждаме познати очертания на дървета – големи черни кълба, под които слабо се белеят къщи. А малко след това, в тъмнината светват редица осветени прозорци и широко разтворена врата, от която излиза сноп светлина и залива мегдана. Това е Антимовският хан. Ние спираме и разпрягаме, конете захрупват ечмянната слама и щом обърнем стъпките си към хана и зачуем гласа на Сарандовица, тъмното поле и звездите избягват сякаш далеч зад нас и в душата ни изведнъж нахлува сладостта на почивката.

Ненавикнали на светлината, ние се спираме с дяда Гена на прага и оглеждаме кръчмата. Тоя път имаше малко хора. Щом ни забеляза, Сарандовица подигна очите си от тезгяха и весело се поздрави с дяда Гена. Веднага тя пак се залиса в работата си, но след малко, когато ние с дяда Гена бяхме вече седнали на една близка маса, тя излезе от тезгяха, спря се сред кръчмата и като тури запретнатите си ръце на кръста и се усмихна с оная усмивка, която веднага се появяваше на лицето ѝ, щом поискаше, каза:

– Е, дядо Гено! Сега вече пред всички мога да кажа, че познаваш. Каза, че таз година ще има берекет, и ей на, сбъдна ти се думата. Такъв берекет рядко е имало. Ама как позна, я кажи!

– Знаци имаше! – каза дядо Гено, малко възгордян от хвалбата, и смръкна емфе.

– Знаци имаше! Естеството дава знаци, стига само човек да ги види и да ги проумее.

– Аз не съм видяла нищо. Какви знаци е имало?

– А големите дъждове по Спасовден? Таквиз дъждове бяха, че овчарите разправяха, че уж били видели една нощ да пада от облаците огнен змей. Ама хайде да оставим туй, може да е било змей, може да е било светкавица, а птичетата, птичетата, дето се появиха на другия ден! Колко много бяха, на облаци, на облаци, небето почерня. И все на тая страна вървяха, отдето изгрява слънцето...

– Наистина – каза Сарандовица ниско, като че си спомнаше нещо. – Тия птичета ги видяхме и ние. Е, че какво пък от туй – птичета, като птичета.

Дядо Гено се усмихна съжалително, потърси емфе-то си и каза:

– Сарандовице, чуеш ли какво ще ти река: не си глупава жена, ама нито знаеш какво нещо е зодия, нито си чувала що дума Казакия. Казваш – птичета, като птичета. Не е тъй то!

Дядо Гено, току-речи, се разсърди и кихна.

– Тия птичета – продължи той – какви бяха, колко бяха? Небето почерня. Не бяха те от тия птичета, дето всеки ден ги гледаш. А който знай и от тебе, и от мене повече, е казал: тез птичета идат от презморски земи, от островите, що са накрай света. Там живеят тия птичета, никой не ги вижда, никой не ги стига, но дигнат ли

се и полетят, да знаеш, че ще има берекет, ама ще има и война...

– Приятелю Гено – обади се Калмука, който, както всякога, дремеше в кьошето до тезгяха, и с мъка разлели затворените си клепачи, – без докачение, ама ще река, че туй е, кажи го, бабини деветини. Отде ще ти познае едно птиче какво ще се случи. Берекет има, право е, а война? Война няма. Аз не съм чул да има война!

Дядо Гено веднага посегна за емфето, а това беше сигурен знак, че е разсърден. Той помълча, привидно спокоен, като че ли не искаше да удостои Калмука с отговор, но след малко каза:

– Калмук, Калмук! В това кьоше, дето спиш, остава само да спуснеш корени. И разбираш толкоз, колкото разбира едно дърво. Нямало било война. Вземи вестника и ще видиш: от два месеца вече насам Америка бие мексиканеца. Ама ти нищо не си чул. Дай ти само да дремеш в кьошето и да слушаш как пърпорят полите на буля Сарандовица...

При тия думи Калмука подигна бялата си брада и гърлесто и лениво започна да се смее. Засмя се и Сарандовица и още един човек, който, откато дойдохме, стоеше прав при тезгяха и приказваше от време на време със Сарандовица. Той беше облечен граждански, но малко опърпан, с големи жълти мустаци и малки очички, които някак гузно и глупаво примигваха. В ръката си въртеше чепат бастун, а около шията му, вместо вратовръзка, беше завързана проста червена кърпа с бели капчици.

Сарандовица се залови да тършува из чекмеджетата и да брои пари. Ние седяхме доста настрана от всички, тъй че никой не можеше да ни чуе, ако гово-рехме ниско. Дядо Гено поглеждаше към Сарандовица и ми казваше:

– Тази жена няма да остарее. Като я гледам, сякаш гледам майка й, оная, старата Сарандовица. А! лична жена, тя беше по-хубава от тая, по-сладкодумна. Паша да минеше по тоя път, трябваше да се отбие и да я види. А тая брада насреща – каза дядо Гено и посочи Калмука – тогава беше млад, но пак в него кьоше стоеше. И пазеше оная, другата Сарандовица, както пази сега и тази. Ле-е-жи, като някой пес пред овчарска колиба...

Калмука дремеше или се преструваше, че дреме. Той беше едър, кокалест човек, но отпуснат и ленив. Не знаеха дали работеше нещо, имаше ли близки, имаше ли дом. Виждаха го все тука, помагаше нещо на Сарандовица, гледаше конете, помагаше да стоварват големите бомби с вино. През всичкото останало време той си дремеше. Беше тъй отпуснат, че въпреки кралимарковската си сила, понасяше всякакви закачки и игри, които пияните си устройваха с него, като го виждаха, че дреме с вирната нагоре брада. Най-често те вземаха скритом боя от бакалницата на Сарандовица и боядисваха бялата му брада кога червено, кога зелено, кога пък на няколко цвята, като някое знаме. Калмука се събуждаше, виждаше какво беше станало с него и без да се разсърди, смееше се наедно с зсички.

Превали вече полунощ. Селяните, които бяха приказвали настрана, станаха, разплатиха се и си излязоха. Калмука дремеше. Не си отиваше и човекът с жълтите мустаци. Той все говореше нещо на Сарандовица, но тя, записана в сметките си, само поначумерваше лицето си и махваше с ръка, за да не ѝ пречи.

Една малка вратичка се отвори отстрана и в кръчмата влезе висока и стройна мома. Голямата прилика между нея и Сарандовица изведнъж се хвърляше в очи, само че тая беше по-тънка, по-пъргава – в разцвета на оная красота, чиято сетна съблазън загасваше вече у другата, старата Сарандовица. – Тя хвърли бегъл поглед към нас и зашепна нещо на ухото на Сарандовица. И на нея тя направи същия сърдит знак с ръка, но момата още веднъж и по-настойчиво ѝ зашепна. Тогаз Сарандовица прибра парите и ядосана, със стиснати устни и бързи крачки излезе през малката вратичка. Момата донесе виното, което бяхме поръчали. Тя вървеше с лека и плавна походка, усмихваше се, очите ѝ се заливаха с блясък. Като чу стъпките ѝ, Калмука поотвори очите си и веднага пак ги затвори. А върху лицето на непознатия се яви не весела, а тъжна и срамежлива усмивка, жълтите му мустаци стърчаха нагоре и всеки път, когато момата минаваше край него, той ѝ пошепваше нещо. Тя не му отговори ни веднъж. Но беше все тъй усмихната, както беше дошла.

Сарандовица се върна и се залови за сметките си. В същия час дъщеря ѝ си отиде и когато малката вратичка се захлопна зад нея, непознатият тъй си и остана загледан нататък, гърбом към нас. Върховете на мустаците му стърчаха отстрани и бастунът му нервно чукаше по разкривените му обувки.

Без да ми продума, дядо Гено ме погледна и се поусмихна. Калмука дремеше.

– Е, време е вече да спим – каза по едно време Сарандовица. – Баташки – обърна се тя към човека с жълтите мустаци, – защо стоиш още, път те чака. Хайде тръгвай си, ще те изядат вълците.

Непознатият се обърна към нас и се усмихна. Малките му очички лъщяха, лицето му беше се зачервило. Ние също станавме. Изведнъж непознатият тръгна с бързи крачки, извика лека нощ от вратите и се изгуби в тъмнината. Сарандовица погледна към него, намръщи лице и презрително се усмихна.

– Кой е тоя човек? – попита дядо Гено.

– Холан, остави се – кипна изведнъж Сарандовица, – изправил се насреща ми като свещ, бърка ми на работата. Кой е, питаш – учител е тука, в Сърнино.

– Май като че иска да ти стане зет... И не е лош, учен човек е.

Сарандовица излезе от тезгяха, тури ръце на кръста си и сепнато заговори, като че се караше някому:

– Може да е учен, може да е от злато направен – мене не ми трябва. Нямам дъщеря за женене, не ѝ е той прилика. Чуй ме, дядо Гено, аз съм кръчмарска дъщеря – и дъщеря ми ще бъде кръчмарка. Тоя имот го имам от майка си, на нея ще го оставя. Ако не тече – капе, все ще може да изхрани една челяд. Моят зет трябва да знае да върже престилка и да стои ей там, на тезгяха. И човек да е...

– Ами тоя не е ли човек?

– Човек е, но е станал за смях на всички. Казват, че имал бил пари, да му опустеят парите, когато една риза като хората не туря на гърба си. Па и знаеш ли що? – Не е май и с ума си. Празна е тая! – каза Сарандовица и почука с пръст по главата си.

– За даскала ли приказвате? – обади се Калмука, който беше се събудил и изправил до нас. – Смешен е той, и стипца, дето се вика, косъма надве цепи. Оная година, на Ивановден, срещат го ергенята и – обичай я! – искат да го къпят. Бе, човече, дай там някоя пара и се отърви, не – като замахне с бастуна – тоя по рамо, оная по ръка... Че като се скепцват, та в реката. Замръзнала беше, направиха дупка в леда и там го потопиха. Замръзнали му бяха мустациите, като миши опашки...

Той се прозина, разкърши грамадните си ръце и макар че доскоро беше онемял, каза:

– Сладко си поприказвахме тази вечер. Хайде лека нощ!

Излязохме и ние с дядо Гена. Из селото пропяха петли. Конете се бяха укротили и, с отпуснати глави, дремеха. Ние сритваме сламата отпреде им и те отново захрупват. Аз се качвам на колата, защото винаги си лягах там, но дядо Гено, макар че беше поклонник на Казамия и обичаше да наблюдава звездите, предпочиташе да прави това от земята. „Аз съм стар – казваше той, – може да се обърна и да падна“ – и си лягаше до колелото.

– Чу ли какво ти рекох? – викваше ми след малко той отдолу. – Като изгрее Зорницата, да ме събудиш. Зорницата, а не Керванджийката. Тя е друга звезда и изгрява много рано...

Но тия съвети аз помнех още от миналата година и безпогрешно разпознавах коя звезда е Керванджийката и коя Зорницата. Не ми се спеше, пък и никога по-рано не бях заспивал през тия нощи. Сарандовица беше затворила хана, голямото здание с високи каменни дувари, като на крепост, утихна и потъмня. Само там, дето ханджийката живееше с дъщеря си, светеха още два прозореца. Върху белите пердета играеха сенки. Виждах профила на лице, две ръце се издигнаха, сключени на обръч, и върху обтегнатото платно ясно се изрисуваха буйните талази на разпусната коса. Сянката трепна, разля се, светлината изведнъж угасна.

Мина се доста време след това. Наблизо в тъмнината зашумоля нещо по сламата, запукаха съчки. Обърнах се: един човек се отделяше из мрака до оградата, дето навярно беше се таил досега. В слабата дрезгавина на звездите видях, че лъсна бастун, съзрях и острия край на един мустак. Познах учителя, който си отиваше.

Отпосле минавахме много често с дядо Гена през Антимовския хан. Срецахме там най-различни хора, бивахме свидетели на всякакви случки. Но две неща си оставаха постоянни и неизменни в хана: винаги заварвахме там учителя от Сърнино, който уж приказваше със Сарандовица, а всъщност изпод око дебнеше кога ще се отвори малката вратичка – и Калмука, който дремеше в кьошето си.

Но съвсем неочаквано настъпи промяна. Един ден ние видяхме, че на мястото на

Сарандовица работи непознат някакъв момък. Чудно ни се виждаше, че яката и припряна ханджийка, която можеше да излезе наглава и с най-тежката работа, е поискала да я отмени друг, толкова повече че по-дребни слуги имаше доста. Сарандовица пак стоеше на тезгяха, но не похващаше нищо, а само строго и със стиснати устни следеше работата на момъка. А той беше сръчен и пъргав, всичко му идеше отръки, всичко вършеше хубаво и чисто. И преди да се разбере дали Сарандовица е доволна, или не от него, момъкът успя да спечели сърцата на всички. Той беше рус, хубавеляк, еднакво благ и внимателен с всички. Казваше се Захария, но кой знае кой беше го нарекъл Захарчо. Това галено и подсладено име до немай-къде му прилягаше. Когато от всички страни взе да се чува това име, Сарандовица започна да се усмихва. И тая жена, която беше способна и на гневни избухвания, и на голяма нежност, започна да се отнася към Захарча като към син. „Захарчо – говореше тя, – я поеми това! Захарчо, виж какво искат там!“ А в същото време из разни кътове на кръчмата безброй гласове повтаряха едни след други: „Захарчо, Захарчо!“

Още преди тая промяна да стигне дотук, учителят напусна мястото си. Той никога не отиваше вече при тезгяха, нито приказваше със Сарандовица. Сядаше някъде настрана, ровеше с бастуна рошавите си мустаци и гледаше пред себе си.

Захарчо успяваше все повече и повече. Между пътниците започна да се говори, че Сарандовица смятала да го прави зет, той щял да се годи или бил годен вече за дъщеря ѝ. Учителят започна да пие. И макар по-рано нищо друго да не беше турял в устата си, освен кафе или чай, сега, като всеки новообърнат, пиеше със страст, и то само ракия. В хана можеше да става каквото си ще, той не обръщаше внимание на нищо. Не поглеждаше вече нито Сарандовица, нито Захарча, когато по-рано следеше с някаква злъчна и пресилена усмивка. Но когато откъм малката вратичка се зачуеше познатият звънлив глас и мило позоваваше: „Захарчо, я ела какво ще ти кажа!“ – учителят изведнъж трепваше, правеше явно усилие да се не обърне и докато в настъпилата тишина чувствуваше как от всички маси погледите се насочват нататък, сам той по-упорито и по-намръщено гледаше в земята, напълваше си чашата догоре и я изпиваше на един път.

Той стоеше до късно и си отиваше последен, без да каже сбогом или лека нощ. Понякога, излязъл преди малко, той се връщаше пак, постояваше някое време и пак излизаше. Имаше вид на човек, който търси нещо изгубено и тъй е отчаян, че след малко ще отиде и ще се самоубие. Беше отслабнал, нехаен в облеклото си, мустациите му не бяха завити, както по-рано, а висяха надолу.

– Този човек не ми се харесва твърде – каза веднъж дядо Гено на Сарандовица, – много взе да пие.

– Много. И все ракия пие. Захарчо – викна тя сърдито, – колко пъти съм ти казала да не му даваш вече!

Захарчо се усмихна благо и, без всяко угризение на съвестта си, каза:

– Как да не му давам, когато иска. И плаща си човекът.

– Страх ме е да не направи нещо – каза пак дядо Гено.

– Какво ще направи? – солна се Сарандовица уж безгрижно, но в гласа ѝ прозвуча тревога.

– Умният човек няма да направи нищо, но тоя май не е с ума си.

Сарандовица не отговори веднага. Настъпи доста дължко мълчание и това накара Калмука да отвори клепачите си. Сарандовица него и гледаше и аз видях как тя бързо и предпазливо му направи знак с очи. Калмука скочи като ужилен, погледна към мястото, дето преди малко беше стоял учителят, събра полите на ямурлука си и излезе бързо навън. Сарандовица погледна към Захарча и почака, докато и той слезе в избата, където отиваше по работата си.

– Какво може да направи? – подзе Сарандовица. – Ама право казваш, не е твърде с ума си и аз затуй съм турила Калмука да го следи. И какво съм му крива! Искан бил дъщеря ми. Добре, но тя не го иска, насила хубост не става. Виж, това момче, Захарчо, харесвам го и аз, иска го и тя; човек не е ябълка, да я разрежеш и да видиш каква е, но все пак – какъвто ѝ е късметя. Тъй съм го намислила аз, тъй и ще бъде. Лека нощ!

Ние излизаме и се прибираме на колата.

– Слушай! – вика ми отдолу дядо Гено, – когато изгрее Зорницата, да ме събудиш. Ама хубаво гледай, да не вземеш Керванджийката за Зорницата!

Аз не го и слушам, а гледам осветения прозорец насреща. По белите пердета играят съблазнителни очертания. Лампата угасна и там и аз се загледах из мрака, да видя не ще ли се появи отнейде сянката на учителя. След малко наистина се зачуха стъпки и един грамаден силует израсна сред мрака. Това беше Калмука, който обикаляше около хана.

* * *

Росеше дъжд едия ден, студеният горняк брулеше лицата ни и ние бързахме да стигнем Антимовския хан и да се постошим. Когато бяхме вече там и снемехме гуглите на ямурлиците от лицата си, видяхме, че бяха се спрели много повече кола от всеки друг път, но хората стояха отвън и събрани на купчини, приказваха нещо оживено. Вратите на хана бяха затворени.

– Какво има? – питахме първия, който ни се случи пред очи.

– Хм... тя станала една работа, ама остави я!

– Какво има? Какво е станало?

– Бе оня даскалът от Сърнино, Баташки ли е, какъв е, да вземе да застреля дъщерята на Сарандовица, че след туй пък убил и себе си.

Ние гледаме изумени и не вярваме на ушите си. Най-после слизаем, оставяме конете и с камшиците си в ръце, както другите, намесваме се в тълпата, която е най-гъста близо до къщата на Сарандовица. Около нас гъмжило и глъчка, ние даваме ухо ту тук, ту там, случваме едного, който се показваше като очевидец, и изслушваме страшната история от начало до край.

В същия ден, в който бяхме минали на отиване оттука, учителят дошел пак, но не влязъл в хана, а отишел в къщата на Сарандовица. Казваха, че той направо повторил предложението си, което толкова пъти правил по-рано. Бил много възбуден и за да не го дразнят повече, опитали се да го успокоят, като казали, че ще си помислят. Други пък казваха, че Сарандовица без забикалки му казала, че дъщеря ѝ е вече сгодена. Той поискал кафе и Сарандовица отишла в хана. Тогава учителят заключва вратата след нея и насочва револвера си срещу дъщерята. Дали прозорецът е бил отворен, или пък в уплахата и в отчаянието си тя го е отворила, не се знае, но тя вече се прехвърляла през него, когато учителят стреля, и тя пада вън на земята. Убиецът надникнал през прозореца – имаше един, който казваше, че го бил видял тази минута – и като се уверил, че тя е вече мъртва, връща се назад и с един куршум в слепите очи туря край и на себе си. Той лежеше сега вътре в тая стая – прозорецът беше отворен, вятърът раздипляше бялото перде и отвътре поглеждаше зловещ и страховит мрак. Селяни с кремъклии пушки стояха на караул при вратата и около къщата. Под прозореца върху камъните на калдъръма се червенееше разляна кръв.

Сарандовица я нямаше. Дъщеря ѝ, която всички окайваха, беше само ранена и веднага бяха я занесли в града. Около хана се щураше сега Калмука. Той беше се променил много. Страшното сътресение беше пробудило всичката му скрита сила, той прибираше едно-друго, подигаше сам невероятни тежести, мълчеше и не приказваше с никого. Казаха, че когато Сарандовица отишла да прави кафе на учителя, пратила него да отиде в къщи. Калмука стигнал късно. Но той разбил вратата, скочил през прозореца, грабнал на ръце ранената и я понесъл като дете към хана.

Дъждът росеше още. Един по един селяните се качваха на колата си и заминаваха, за да отнесат страшната мъква навсякъде. Тръгнахме си и ние с дяда Гена.

Няколко дни по-късно ние намерихме Сарандовица в хана, а след две-три седмици върна се и дъщеря ѝ. Разбира се, по бледното ѝ и малко измъчено лице още се познаваше прежеждието, което беше прекарала. Но походката ѝ беше все тъй плавна и лека и все тъй весело се усмихваше, както по-рано. Тя отваряше малката вратичка и оттам викаше: „Захари, я ела какво ще ти кажа!“

Оня, другия, го нямаше вече. Споменаваха го, колкото да се посмеят и да се пошегуват. А той и след смъртта си беше оставил нещо за смях: само тъй, както той можеше да пести, беше скътал доста пари. И тъй като нямаше нийде никого, завещал беше част на черквата, част на училището, а всичко останало на Сарандовица – утеха зарад дъщеря ѝ, която той беше решил да убие. Завещанието бяха намерили в джоба му и около това ставаха сега всички шеги.

– Не можа да вземе момичето – смееха се селяните, – остави й поне зестра!

– Истина ли е? – попита веднъж дядо Гено Сарандовица.

Бяхме, както често се случваше, сами и тя не скри истината от нас.

– И ти взе тия пари?

– Как да не ги взема, дядо Гено? Завещанието си е редовно и законно. Пък и питах ли ме колко ми струва цялата тази работа? Остави страха и мъката, ами ханът ми три дни стоя затворен. А по доктори, по лекове... Защо да ги не взема? Най-после, тъй искал човекът, тъй го направил, воля му е...

Есента наближаваше своя край, времето се одъжди, пътищата се разкаляха. Ние прекратихме пътуванията си с дядо Гена и месец-два по-късно се научихме, че Сарандовица умряла съвсем неочаквано – с оная бърза смърт, която често грабва здравите и силни инак хора. И когато на другата есен ние отново минахме с дядо Гена през Антимовския хан, видяхме да стои на тезгяха младата Сарандовица, жената на Захарча. Снажна, каквато беше майка й, понапълняла и като че ли още по-разхубавяла, тя работеше сръчно, пъргаво, като че отдавна беше навикнала на този труд. Ханът се пълнеше пак с хора, може би повече, отколкото по-рано, веселбите започваха.

А в къшето до тезгяха, загърнат в ямурлука си, дремеше Калмука.

Баща и син

Матаке от Преселци, един от най-богатите селяни по тия места, се връщаше от Балчик, дето беше ходил на скеля. Като навлезе в къра и зад него се скриха и морето, тъмно като облак, и градът с белите си като вар баири, той свали калпака си, за да го лъхне ведрината, и въздъхна издълбоко, като че снеса от шията му въже. Не обичаше той тия тесни градски улици с нажежени калдъръми, тая блъсканица и тая неразбория около мазите по крайбрежието, дето сред жегата като в пещ горяха хора и добитък. Всичко това сега беше далеч и Матаке остави конете да вървят полека, за да си отдъхне и да посъбере мислите си.

Но скоро той разбра, че и тука трябваше да внимава и да държи здраво юздите в ръцете си, защото всяка каруца, която издрънчаваше отзад и искаше да го задмине, подплашваше конете му, изведнъж те грабваша каруцата и искаха да бягат. „Виж го ти моя непрокопсаник – мислеше си Матаке, като опъваше юздите, за да спре силните коне, – ето още с какво се занимавал той – правел кушии човекът. Затуй конете са тъй наплашени!“

Лудориите на сина му бяха го накарали да развали навиците си и да дойде сам в града. Преди няколко дни син му се върна от града и като му поиска парите от продадената храна, той му каза, че го срещнали разбойници и го обрили. Хубава работа! Че есенно време, когато тръгваха хора по скеля, излизаха разбойници и ставаха обири – това беше вярно. Но Матаке се усъмни, защото видя как син му не смееше да го погледне в очите и как повече мълчи, гледа в земята и мисли. Друго имаше тука. Неведнъж Матаке беше забелязал, че когато син му товареше за скеля и сипеше пълните шиници в колата, сипеше ги все препълнени, с педя връх – жито като огън. На търговеца той даваше шиниците не с връх, а гладко изравнени с ръка. Къде отиваха тогава парите от лишното жито? Не бяха малко пари. А на Матаке не му беше толкова за парите – пари той имаше, – а се боеше, че момъкът е тръгнал по лош път. Дървото трябваше да се изправя, докато е младо.

Матаке искаше да изпита тая работа изтънко, без да бърза. Но веднъж, като видя как син му пак изсипва препълнени шиници в колата, и то с върхове големи като никога, той се разсърди, развика се и макар да не беше се готвил за път, поиска шубата си и замина сам.

В града той нито попита на каква цена върви житото. Даде мостра на кърджията си, на Михаля, и когато изпразни колата и тегли на хана, първата му работа беше да разпита Темелка ханджията. Темелко не му каза нищо. Тогава Матаке тръгна из града по бакали, по кафенета и по търговци – навред, дето познаваха и него, и сина му. Разпитва отдалеч, предпазливо, отваря приказка за обири по пътищата, гледа, слуша: никой нищо не му каза. Не чакаше хвалби за сина си, а само хвалби чу за него. „Зарад богатството и зарад името ми – помисли си той, – всички са си плюли в устата и ме лъжат!“

Затуй, когато се върна в хана, готов да припадне от горещината, той се нахвърли пак върху Темелка.

– Бай Матаке – оправдаваше се ханджията, – кокошката пие вода и бога гледа. Мислиш ли, че зарад интерес ще зема да те лъжа? Казах ти: син ти, Матея, си гледа работата момчето. Нито съм видял нещо, нито съм чул. Къде ще ходи? Че той не се сдържа в града, щом продаде, и хайде – да го няма. Казвал съм му: „Почакай бе, Матея, нека си починат конете, има време.“ Той не чака, отива си...

Матаке не вярваше, но нямаше какво да каже. „Лисицата все ще влезе в клопката“ – мислеше си той и беше уверен, че тук се крие друго нещо. Както си мислеше тъй, той забеляза, че е близо до Иланлъшката гора, която, макар да беше малка и рядка гора, все пак беше опасно място и тъкмо тук ставаха обирите, Матаке се поогледа, видя, че е сам, и шибна конете. Малко по малко обзе го такъв страх, че той от чисто сърце повярва, че син му е обран тук, в Иланлъшката гора. Той се успокои чак когато излезе на другия край на гората. Искаше пак да се рови и да чопли в мислите си, но беше уморен и тъй като беше сам из пътя, пусна конете полека и задряма. След малко, без да усети, заспа.

А конете продължаваха да си вървят бавно, спокойно. На едно място те се отбиха от истинския път, поеха по други настрана, но Матаке все спеше. Конете вървяха още доста време. Изведнъж колата спря и стреснат от туй, Матаке се събуди. Като всеки човек, който се пробужда от сън, той не позна де е. Видя някакво голямо здание с големи дувари, които никога не беше виждал в живота си. Конете стояха като заковани. Една млада жена го гледаше и се смееше.

– Кое е туй село? – попита Матаке и също се засмя. – Аз се обърках.

– Селото е насреща – каза жената. – Тук е ханът, Антимовският хан. Че слезни де, имаме всичко, заповядайте!

„Конете знаят пътя!“ – помисли си Матаке, но бързаше да влезе в хана и не се спря на тая мисъл. Той разпрегна конете и влезе в кръчмата тежко, прилично, както отговаряше на името и богатството му. Матаке не искаше да признае, че на неговите години можеше да го примамва жена, колкото и хубава да е.

В кръчмата имаше само двама-трима селяни, които се обърнаха, както седяха, и го загледаха. Зад тезгяха стоеше жената, позачервена и още усмихната. Друг едър и брадат селянин седеше на пейката до тезгяха и облегнат на стената, дремеше.

Изведнъж един от селяните, нисичък, побелял като воденичар, стана, тръгна към Матаке, като мигаше по-често с червените си клепащи.

– Бе, Матаке, бе, аркадаш, ти ли си? Добре дошел! Гледай, че как тъй!... Не ме ли познаваш? Аз съм Киро, Киро Котомана, доде не речеш. Наедно служихме, не помниш ли? – Первий набор, осма пехотна варненска дружина. Ама работа! Ела де, ела седни. Василке, я ела очисти тука.

Матаке седна при селяните.

– Знайте ли кой е тоя – заговори гордо и тържествено Киро на другарите си, – този е Матаке от Преселци. Хубаво го гледайте. Той може днес да ни купи всички ни, цяло Антимово може да купи. Има човекът, дал му господ, йоргиш, какво е Йоргиш при него! Циганин. Ама как тъй бе, Матаке, как се случи насам?

Матаке почти не го слушаше. Той гледаше ханджийката, която чистеше със запретнатите си ръце масата. Беше хубава, силна жена, с черни очи, с извити вежди, и все се усмихваше.

„Тая жена – помисли си Матаке – или се смее още, защото ме видя, че спях в каруцата, или пък аз не ще съм толкоз стар, та се заглежда тъй в мене.“

Киро Котомана не го остави да мисли много:

– Е, аркадаш, кажи де, как попадна тъдява?

– Как ли, конете ме доведоха – каза Матаке и изведнъж се развесели. – Бях на скеля. Като минах Иланлъшката кория, задрямал съм. Кога са се отбили конете, кога са дошли тука – не зная. Събуждам се, гледам ей тая булка отпреде си!

Селяните се засмяха колкото се може по-високо, за да почетат гостенина. Засмя се и ханджийката.

– Конете знаят по-добре пътя от хората – каза тя. От високия смях брадатият селянин, който дремеше в кьошето, се събуди, прозина се и погладя бялата си брада.

– Добрутро, Калмук! – поздрави го Котомана, макар че беше надвечер.

Калмука не погледна него, а Матаке и рече:

– Добре дошел, гостенино! – и пак поглади брадата си.

Матаке заръча вино. Киро стана по-приказлив.

– Знаеш ли какво ще ти река, Матаке, хич да не се чудиш, че конете ти те докарали тук. Онази година Димо Райнов, Драган и Павли, наши антимвчани са, ти не ги знаеш, те все с политика се занимават... Та ще ти кажа, дохождат тука, а оттук ще ходят в града. А една зима беше, един сняг до колене. Стъмни се, а те ще вървят. Стават, блъскат се из виелицата, не път виждат, не нищо. По едно време светва прозорец, мислят, че са в някое село, а то – пак Антимовския хан. Че като му ударихме един гуляй, чак до съмнало. Нали ма, Василке, нали помниш? – обърна се той към ханджийката. – Как не ще помниш, ти им правиш тия магии!

– Я мълчи, дядо Киро, магии – рече ханджийката. – Ти барем си стар и бяла глава, като своята, магия я не хваща.

Киро намигна на Матаке, наведе се до него и му зашепна:

– Виждаш ли я? От стара коза яре е. И майка ѝ, старата Сарандовица, и тя беше такава. Като тая беше пълна, хубава. Паша да минеше из пътя, отбиваше се да пие кафе и да я види. И тази я бива. Оженила се беше, ама мъжът ѝ се помина. Вдовица е.

Пред хана задрънкаха каруци и спряха. Повече от петнайсет-двайсет души селяни влязоха в кръчмата. Само като ги видеше човек, можеше да познае кои отде са. Ето тия с големите калпаци и с червени антерии, мъже едри, космати. Смятат ги малко диви и ги наричат „въяци“, защото говорят с „ва“: „Иване ва!“ „Ела ва!“ Ония с черни потури, с черни елеци и къси навои – те са бабадачани. Свирепи и кавгаджии са. А тия с бозявите потури и бозяви абички са все от големите села, най-питомни, най-хитри. Всички са весели, годината е добра и джобовите им са пълни. Сега да видиш Сарандовица как тича, как шета. И как очите ѝ лъщят, и как лицето ѝ цъфти и се хубавее, като божур!

Весело ставаше на Матаке. Нито му минаваше на ум, нито искаше да си ходи. А когато измежду купчината въяци някой засвири кавал, Матаке съвсем се размекна, сякаш нещо го грабна и залюля. „Пари, земя, богатство – мислеше си той, – всичко е вятър! Каква хубава жена е наистина тая ханджийка!“

Изведнъж Матаке се изправи на целия си ръст и всички млъкнаха и го загледаха, защото още от самото начало разбраха, че тоя човек и по вида си, и по всичко е над всички други.

– Браво бе, момче! – викна Матаке на кавалджията. – Слушай, булка, дай на всички по едно от мене, кой каквото пие. Аз черпя. На всички дай!

И той седна на мястото си и никого не погледна, макар че всички гледаха него. „Матаке е, Матаке от Преселци!“ – шепнеха измежду селяните. „Тоя ли бил Матаке ва? Много богат бил, а?“ „Остави му парите – отговаряше шепнешката други, – човека виж какъв е... Хубав човек! Стар е, ама се държи!“

Матаке втори път почерпи и веселието още повече се засили. Започнаха хоро. Пръв заигра Котомана, после се хвана Матаке, после другите селяни, с които седеше. Матаке играеше тежко, с достойнство, както чорбаджиите играят по сватбите на синовете си. А Киро, съвсем дребен при Матаке, но много весел, пееше:

Каква ще съм, каква ще съм
при Христа Бърдука?
Тра-ла-ла, тра-ла-ла-ла.
Тра-ла-ла, тра-ла-ла-ла-ла!

При всеки куплет от тая песен селяните, особено въяците, надаваха страшни викове. Матаке играеше, гледаше в очите на Сарандовица и се усмихваше. Тя също го гледаше и също тъй се усмихваше. Такава усмивка имаше на всяко лице. Всички гледаха Матаке: не че беше ги черпил – всеки имаше пари да плати, каквото беше пил, – а човекът им харесваше. Човекът беше с широко сърце, туй беше главното!

Дългите сенки отвън и ведрината, която нахлу през прозорците и през вратата, показваха, че се мръква. Селяните станаха да си ходят и на прощаване всеки друсаше ръката на Матаке, като на стар приятел. Сам Матаке на два пъти става, вади пари и плаща. После пак оставаше и пак черпеше.

– Наздраве, гостенино! – дигаше към него чашата си Калмука, пиеше и след туй гладеше брадата си.

Навън изгря месечина. Най-после Матаке реши да си ходи, но когато извади кесията си да плаща, нямаше пари. И както държеше отворена кесията, той погледна Сарандовица.

– Ами сега? – рече той.

– Е, какво... от такъв човек да имам да земам.

– Ще пише! Тя ще пише! – викаше Котомана. Матаке гледаше Сарандовица:

– Че познаваш ли ме?

– Познавам те ами. Познавам и Матея, нали ти е син?...

– Конете знаят пътя – обади се Киро. Матаке рече да каже нещо, но замълча.

Стори му се, че кръглото лице на Сарандовица малко се изчерви. И съвсем на място или не на място, гръмна гърлестият глас на Калмука изпосред кръчмата:

– Наздраве ти, гостенино!

Матаке си замина. Качи се на каруцата и се усмихваше. Взе си сбогом и все се усмихваше.

Късно през нощта той стигна у дома си. Посрещна го Матея и немалко се зачуди, когато видя на месечината лицето на баща си и разбра, че си иде весел. Матаке слезе от каруцата, хвърли юздите в ръцете на сина си и му каза:

– Матея, знаеш ли, че обраха и мене?

– Обраха ли те! Къде? В Иланлъшката гора ли?

– Не, в Антимовския хан.

Двамата, баща и син, се изгледаха. Момъкът наведе очи, а Матаке тръгна към къщи и все се усмихваше.

Частният учител

Щом пътят отмина края на лозята, изви между двете старовремски могили и заслиза надолу, пред очите на Палазова се откри цялото Антимово, разхвърляно, пъстро, полузатулено от овошки, насечено от белите линии на каменните огради. Тук-там се виждаха жени в червени сукмани да ходят из дворищата, селяни бавно вървяха из улиците, по мегданите играеха деца. Палазов си помисли, че ако той тъй ясно ги вижда, навярно и те го виждат оттам, познават кой е тоя човек, който слиза откъм могилите, крачи бързо и размахва бастуна си, и си казват: „Ей го, бигленският даскал пак иде!“

И наистина, редовно всяка събота, почти по едно и също време, Палазов дохождаше в Антимово и до късно вечерта, а понякога и целия утрешен ден прекарваше в хана на Сарандовица. Това беше дало повод да се говори, че между него и Сарандовица, младата, имало тайни някакви връзки. Никой по-добре от Палазова не знаеше, че това не е истина – между него и Сарандовица нямаше нищо, – но все пак му беше приятно, че и за него можеха тъй да приказват. Тая мисъл го развесели и сега, той си засвирка с уста някакъв марш, чукна с бастуна си няколко камъчета по пътя и тъй широко се усмихна, че от двете страни на устните му се появиха по няколко реда бръчки.

Палазов слезе в дола, позабави се под сянката на върбите, загледан в кладенците, където около дъсчените корита прелитаха гълъби, и почти без всякаква причина, както често става това с ония, които обичат да мечтаят, изгуби веселото си настроение и замислен и загледан в земята, бавно тръгна наспоред оградата на Антимовския хан. Ръцете му бяха в джобовете, бастунът под мишницата.

Той вече приближаваше хана и като подигна случайно очи, видя през отворения прозорец на една от стаите, в която живееше Сарандовица, непозната млада жена, която стоеше пред огледалото и правеше тоалета си. Тя беше още необлечена, с открити плещи и голи до раменете ръце, и тъй като гъстите салкъми отвън пълнеха стаята със сянка, стройното ѝ и гъвкаво тяло се рисуваше още по-ясно. Палазов не виждаше огледалото, но виждаше как жената се понавежда, занича ту отсам, ту оттатък, за да се види по-добре, самодоволна и щастлива усмивка се явява на лицето ѝ и като издигна и двете си ръце – бели и изящни ръце на статуя, – прихвана и заприбира косата си, която се разсипваше като злато върху плещите ѝ.

Да се спре Палазов не посмее. Той продължи пътя си, но тъкмо затуй, защото бе успял да хвърли само бегъл поглед, жената му се стори извънредно хубава. Устата му

си остана полуотворена, слабото и проточено лице изглеждаше някак глупаво и нещастно. Той намали още повече крачките си и докато се колебаеше да се повърне ли назад, или да отиде право при Сарандовица, за да я пита коя е тая жена, чу, че някой го повика отзад. Палазов се обърна: от другата страна на къщата, в градината, дето Сарандовица допускаше само най-добрите си гости, между високите стъбла на слънчогледи и гиргини, той видя две глави – пограничния офицер Алтънов и фелдшера Роглев. Те се смееха и го викаха.

Палазов заобиколи през големите, обковани с желязо порти на хана и дойде пред градината. Гологлави, със зачервени лица и с помътени малко очи, фелдшерът и подпоручикът стояха под сянката на една слива и пиеха ракия.

– Станчо! – извика подпоручикът. – Скитнико! Тука!

Но Палазов, който отново се беше развеселил, пристъпваше на пръсти, също като крадец, и току поглеждаше към къщи. Но и прозорците, и вратите откъм тая страна бяха затворени и нищо не можеше да се види. Тогава Палазов направи такава изразителна и смешна гримаса, че без да продума, разбра се какво искаше да каже.

Подпоручикът и фелдшерът се разсмяха. Палазов отиде при тях, седна и захвърли настрана шапката си. Главата му, изострена като пъпеш, с оредяла коса, имаше на върха си едно съвсем оголяло място, един червеникав кръг, който сега блестеше от един слънчев лъч, случайно проврял през листата на сливата.

Смехът вече не преставаше между компанията. Каквото и да кажеше Палазов, а той нещо особено духовито още не беше казал, фелдшерът и подпоручикът се смееха на всяка негова дума. Палазов наистина беше от ония хора, които можеха да разсмеят човека само като ги погледнеш. Слабичък, тесногръд и бледен, млад още, но със старческо лице, изпито и изсушено от някакъв порок, с дълъг и изострен нос, на пръв поглед той изглеждаше доста глупав и несръчен. Още по-смешен го правеха шаечените му дрехи, взети сякаш от някой много по-едър човек, в които той цял се губеше. Но когато заговореше, думите му изненадваха, като че никой преди това не очакваше да ги чуе от него, и, главно, говореха не толкоз те, колкото лицето му. Изражението на това до немай-къде подвижно лице се менеше всеки миг: усмихнеше ли се, тая добродушна, заразително весела усмивка се разливаше по цялото му лице, усмихваха се и бръчките, които се явяваха на редове, на редове около устните му, и очите му, и веждите му и носът му дори. Всичко това преминаваше, както преминава сянката на облака, за да се появят нови бръчки и нова маска.

– Коя е? – тихичко говореше той сега, като се обръщаше ту към подпоручика, тук към фелдшера, а те и двамата се превиваха от смях, като гледаха лицето му.

Изведнъж Палазов прибра всички бръчки на лицето си, обиди се, стана сериозен и като си наля ракия в чашката, която беше донесло за него момчето от хана, метна глава назад и я изпи на един дъх. Не искаше да слуша какво му говорят, не отвърщаше. Едвам сега подпоручикът, с още светнали от смях очи, се съгласи да разкаже коя е жената, която Палазов беше видял през прозореца.

Някаква голяма циркова трупа, на път за Ориента, се натоварва на параход в Кюстенджа с хората си, с конете и с цялата си менажерия. Но директорът на трупата, една циркова ездачка и още друг един артист пътували отделно, закъсняват и пропускат парахода. Нищо друго не им оставало, освен да тръгнат по най-краткия път по сухо и да пресрещнат трупата си в пристанището, дето щеше да слезе. И ето, рано тая сутрин те се явяват на границата. Но тук пък ново нещастие: паспортите им се оказват нередовни.

– И аз, разбира се, не можех да ги пусна – разказваше важно подпоручикът, макар че по лицето на Палазова четеше, че той не го вярва. – Молиха ме много, но не можех. Все пак, направих им голяма отстъпка: разреших на директора да отиде до града и там да уреди, ако може, работата си – телеграми ли ще бие, какво ще прави, не зная. А госпожицата, ездачката – и Алтънов се засмя, защото безброй удивителни се появиха във веждите на Палазова, – тя и другият артист остават тук, един вид като заложници. Доведохме ги, за да преспят у Сарандовица. Докторе, нали е тъй?

Фелдшерът беше мълчалив човек, и то не защото това му беше природно качество, а защото често не знаеше какво да каже. Той беше се смял досега, но рядко беше проговорил някоя дума. Когато подпоручикът се обърна към него, той трепна, пое дъха си, за да каже нещо, но само кимна с глава и прекара ръка по косата си. Той имаше хубава, ръждивочервена и къдрава коса, с която се гордееше. Почти всякога

вниманието му беше съсредоточено в нея.

– Тъй ли е, докторе? – повтори подпоручикът. Фелдшерът пак кимна с глава и се усмихна.

– Прекрасно! Прекрасно! – започна тихо Палазов. – Разбирам всичко. Едно само не ми е ясно: как си можал да откриеш, че паспортите не са редовни. Дяволе недни, трябва да имаш някаква лупа!

– Имам – засмя се подпоручикът, като смигна с око на фелдшера, който прекара ръка по косата си и се усмихна.

– И пратил си човека, дето се вика, за зелен хайвер. Е, как ти се струва, ще му помогнат ли нещо телеграмите? Колко дни ще ги държиш тука?

– Даскале, казах ти, че не зависи от мене. Ако той си уреди работата, ще може да замине, щом си дойде. Не мисля да ги държа нито час. Аз казах това на госпожицата, ще ѝ го кажа пак. Ей сега тя ще дойде при нас.

– Ще дойде ли? Ще дойде тука! – извика Палазов.

Той погледна скъсаните си, напрашени обувца, попипа брадата си, която бодеше. Той бръснеше и мустаците, и брадата си, но тъй като не винаги намираше бръснар, те бяха наболи и половината му лице изглеждаше черно, като че обгорено с барут.

– Дявол да го вземе! – каза Палазов жално. – Трябваше да се обръсна. Или да бях си облякъл поне новите дрехи!...

Всичко, което той имаше, беше на гърба му, затуй подпоручикът и фелдшерът се разсмяха. В същата тая минута вратата, към която толкова пъти бяха поглеждали, една зелено боядисана врата, се отвори – и на прага, също като хубава картина в рамка, застана жена, която Палазов веднага позна. Тя постоя, колкото да подири с очи, усмихна се, като ги видя, и тръгна към тях. Надлъж пред стаите имаше пруст, висок само на две-три стъпала над земята, обграден с дъсчени перила. По тоя пруст вървеше сега тя и се виждаше само над кръста: гологлава, със светлоруса коса, с лек летен жакет от синя коприна. На стъпалата, точно срещу пътеката за градината, тя отново се спря и сега можеше да се види по-ясно и на цял ръст. Палазов не беше се излъгал – тая жена наистина беше хубава. Не твърде висока, но стройна, тя имаше сини очи, които от гъстите ресници изглеждаха черни, по нежната кожа на лицето ѝ, лишено от всякакъв грим, се разливаше лека руменина. Имаше чудни коси – коси, за които можеше да се каже, че са от злато. И още нещо чудно имаше в нея, което не можеше да се определи и назове, но се чувствуваше в цялата ѝ фигура. Тя се усмихваше и в едната си ръка въртеше кожен бич, жълтите ѝ обувца бяха по-високи, отколкото обикновено, и над тях се показваха силните и изящни нозе на циркова ездачка. Тя спусна крака си от последното стъпало и тръгна към тях. Деляха ги всичко на всичко няколко крачки.

– Добър ден! – извика тя. – Аз закъснях, прощавайте! Боже мой, колко е хубаво тука!

Фелдшерът и подпоручикът станаха. Изправи се и Палазов. Тя подаде бялата си, отрупана с пръстени ръка най-напред на подпоручика, след това на фелдшера и сякаш нарочно, за да ги остави да я погледат по-свободно, само гледаше слънчогледите, цветята из лехите, буйната зеленина, която пълнеше градината. Лек и приятен парфюм се носеше във въздуха около нея.

– Позволете, госпожице – обади се подпоручикът, – да ви запозная! Г-н Палазов, учител. Г-ца Елиза Шмид.

Като че едва сега тя забеляза Папазова, погледна го, обля го с меката светлина на очите си и му подаде ръка.

– Вие учител ли сте? – каза тя.

– Да, госпожице.

– А аз мислех, че сте артист.

– А! И артист е той, Станчо! – извика подпоручикът. – Артист е той. Наоколо из селата, колкото представления станат, не могат без него. И все царските роли играе.

– Така ли? – засмя се г-ца Шмид. – Значи, пак съм познала, че сте артист.

– Да, артист съм, само че не съм бръснат. Фелдшерът и подпоручикът се изсмяха. Г-ца Шмид измери с очи Папазова, вгледа се в гримасата на лицето му и някаква изненада намали и прибра усмивката ѝ. Когато седна на стола си, тя все още продължаваше да го гледа.

– Какво казахте? Аз не чух – каза тя.

– Г-н Палазов съжالياва, че не бил се обръснал – обясни подпоручикът.

– Това е без значение – каза тя, като гледаше тоя път Палазова сериозно и без усмивка, съсредоточена в някаква мисъл, която беше в очите ѝ, но която не искаше да изкаже. – Вие и тъй сте хубав! – прибави тя и се засмя, както по-рано.

Палазов се посмути и наведе очи. Но г-ца Шмид като че съвсем го забрави, обърна се почти гърбом към него и заговори с подпоручика. Палазов не слушаше какво говорят, но внимателно наблюдаваше г-ца Шмид. Едно нещо го беше учудило: тая жена беше циркова ездачка, а съвсем не приличаше на ония жени от същата тая професия, които Папазов беше виждал по панаирите, надапани с пудра и червило, разюздано весели, нахални и противни. После друго: тя беше чужденка, а това по нищо не личеше в говора ѝ.

Отпуснат на стола си, с праметнати един върху други нозе, твърде хубав с черната си като смола коса и мургаво лице, млад, весел, подпоручикът говореше с нея свободно, дори небрежно, като че искаше да подчертае близостта, която вече съществуваше между тях. Това ядоса Палазова и той изведнъж се разкая, задето беше дошел тук, без сам да си дава сметка защо. По-добре щеше да бъде да беше отишъл направо в хана. Сарандовица, младата, обичаше да приказва с него и ставаше тъй весела, когато той биваше там.

Дойде и другият артист, другарят на г-ца Шмид. Той беше доста възрастен човек с побеляла на слепите очи коса, пълен, червен. Запознаха го с Палазова, но той го и не погледна и се заприказва с фелдшера. Подпоручикът стана и отиде да се кара със Сарандовица заради лошата прислуга. Г-ца Шмид остана някое време в същата поза, както беше стояла, докато говореше с подпоручика, гледаше някъде в пространството и удряше с бича по високите си обувки. Изведнъж тя се възви към Палазова, изгледа го и каза:

– Вие като че сте боледували?

– Аз? Не, нищо не ми е.

– Лошо плащат на учителите – каза тя и погледът ѝ ходеше по орфаните крачоли и изтрити лакти на Палазова. – А може би имате и близки да издържате, майка, може би?

– Да, имам майка – отвърна с наведени очи Палазов, неочаквано и за самия него обхванат от такова възмущение, че усети очите си да влажнеят. – Майка ми е стара. Не живее при мене, но аз се грижа, колкото мога, за нея.

– Не мислите ли, че ако не обичахте да играете по представленията, щяхте, може би, да се наредите по-добре? Отдавна трябва да имате тая слабост. Не се ли разкайвате?

– Не – отвърна решително Палазов и тоя път спокойно издържа погледа на г-ца Шмид.

– Трябва да сте много смешен на сцената. Много трябва да ви се смеят.

– Смеят се.

– Но аз виждам, че на вас се смеят всякога. Смеят ви се всички. Ето сега, например.

– Е, да, смеят се – нехайно някак каза Палазов. – Нека се смеят. Че и вие не се ли смеете?

– Аз? Не, аз не се смея! Смея се, но моят смях е друг, вие трябва да разбирате това. Моят смях съвсем не трябва да ви обижда. Слушайте – каза тя малко по-тихо, но настойчиво и накара Палазова да издигне очите си. – Аз искам да поговоря с вас. Ще поговорим за една работа! После – довърши тя бързо и се обърна, като чу, че наблизко зазвънтяха шпорите на подпоручика.

Слънцето беше превалило и грееше само по върховете на овошките. Градината цяла беше в сянка, зеленината изглеждаше сочна и влажна, слънчогледите отпуснаха главите си, във въздуха се понесе силният дъх на босилека. Слугите, подплашени от подпоручика, се разтичаха между хана и градината, разговорът и веселието се оживиха. Палазов винаги е бил весел и винаги беше правил смехории, но сега изпадна в една трескава и луда веселост, стана наистина духовит и изобретателен. Под всичко онова, което ставаше, той чувствуваше дълбоко в себе си нещо, което топлеше и радваше душата му. Между него и г-ца Шмид имаше една тайна. Той не се опитваше да разбере каква е и какво ще му донесе, но чувствуваше, че е нещо хубаво. Решително, това ставаше за първи път в живота му! И той говореше непрекъснато, а мимиката на

лицето му се менеше най-чудновато и най-смешно. За нищо друго вече не можеше да се подхване разговор, нито пък оставаше време да размени някой отделно някоя дума. Говореше само Палазов и всички гледаха само него.

Фелдшерът намираше, че Палазов прекалява. Той беше човек положителен и не можеше да се съгласи, че времето може да се губи само в шеги, без един по-сериозен разговор. И като направи няколко пъти знак на Палазова да мълчи и дори го настъпи под масата, като се поизкашля и прекара ръка по къдравата си коса, той се обърна към Г-ца Шмид:

– Г-це, извинете – Палазов, потрай! Г-це, извинете, искам да ви задам един въпрос.

– Заповядайте! – весело отвърна Г-ца Шмид. От любопитство замълчаха всички.

– Защо в цирковете – продължи фелдшерът, – вие трябва да знаете това, – защо предпочитат да държат шарени коне?

Всички се разсмяха. Въпросът на фелдшера беше смешен, но още по-смешен в тая минута беше Палазов.

– Г-це! – викаше той, – не ви ли трябва един шарен кон? Ето го на, можем да ви го продадем!

– Какво да ви кажа – обърна се Г-ца Шмид към фелдшера, за да отстрани спречкването между, него и Палазова, – защо предпочитат шарените коне, не зная. Но аз сама обичам всичко, което е особено. Особени животни, особени хора.

Сериозният разговор на фелдшера се свърши, шегите на Палазова отново започнаха. И дори артистът, другарят на Г-ца Шмид, който досега беше се държал твърде въздържано, започна да се смее високо, като гледаше с особен някакъв възторг Палазова. Интересно беше, че изражението на лицето и мимиката на Палазова започнаха да се отразяват, като в огледало, върху лицето на артиста.

Никой не усети кога се мръкна и започна да се стъмнява. Още беше рано за вечеря, затова излязоха да се поразходят вън от село. Досега времето беше хубаво, но изведнъж притъмня, вечерната зара загасна в тъмен облак, сред който блясваха светкавици. Излезе вятър, по пътищата се подигна прах, и те трябваше да се върнат. Палазов не преставаше да говори. Г-ца Шмид не се отделяше от него и навремени те вървяха близо един до други. Силният вятър бъркаше крачките ѝ, често тя се блъскаше, без да иска, в него, дрехите се обтягаха върху стройните ѝ бедра, понякога някоя къдра от косата ѝ докосваше лицето на Палазова. Той не беше пил много, но се намираше в странно някакво опиянение.

Близостта на Г-ца Шмид го вълнуваше и когато погледът му случайно паднеше върху някоя звезда, готова да потъне в мрака на облака, струваше му се, че тя му кимва и му казва нещо, сърцето му се свиваше в умиление и блаженство. Границите на времето се разрушиха за Палазова. Той мислеше, че всичко това е започнало много отдавна и че няма да има край.

Когато се завърнаха в хана и поискаха да се настанят и да вечерят някъде отделно, Сарандовица не особено разположена, твърде често мятеше изпитателни и насмешливи погледи към Палазова. Най-после тя прати да ги заведат в една от нейните стаи, празна и без легла. Щом запалиха лампите, веселието отново избухна. Наредиха трапезата и вечерята започна.

Палазов беше все тъй весел. Когато вечерята беше на привършване и грамофонът на Сарандовица, управляван от едного от слугите ѝ, засвири валс и подпоручикът, след като се поклони церемонно и звънна с шпорите си, се завъртя из стаята с Г-ца Шмид, Палазов се облегна на стола, запуши и със светнали очи заследи всяко нейно движение. Тя беше хвърлила горната си дреха, светлината на лампите падаше върху плещите и ръцете ѝ, в очите ѝ светеха също такива бели пламъчета, каквито играеха по скъпоценните камъни на пръстените ѝ. По-силен руменец заливаше страните ѝ и често пъти в лъчите на светлината раз-мотани от косата ѝ влакна блясваха като златни жици. „Ние с тебе ще поприказваме после!“ – беше му казала тя, преди да стане да танцува. Онова, което Палазов изпитваше, не беше страст, а някакво чисто блаженство. Упоението му растеше, люлееше го сякаш люлка и може би под влияние на разговора още преди вечерята, твърде често във въображението му се явяваше една и съща картина; той виждаше сам себе си как се връща в къщи, вижда разплаканите очи на майка си, но сега той е щастлив, и може да ѝ каже хубави, много хубави работи...

Девоичката още се въртеше. Фелдшерът стоеше прав, прекарваше от време на време

ръка по косата си, сериозен, важен.

Г-ца Шмид танцува и с фелдшера, след това пак с подпоручика. Всички бяха пияни, особено Алтънов. Дори и артистът напусна мълчанието си и се разприказва с Палазова. Но те си разменяха малко думи, а повече се гледаха един други и правеха най-смешни гримаси. Г-ца Шмид следеше този разговор и често, примаяла от смях, съвсем свободно се отпущаше ту върху рамото на артиста, ту върху рамото на Палазова.

От час на час тя ставаше по-весела. Не се задържаше вече на едно място, оставяше едного, за да иде при другия, протанцуваше понякога няколко стъпки сама, след това започваше да марширува като на сцена и с изопната снага и светнали очи размахваше бича си и викаше: „Allez! Allez!“ Очите ѝ гледаха диво и в стиснатите ѝ устни проличаваше бликналата страст на звероукротителката.

– Г-це – викаше ѝ тогава Палазов, – имаме един шарен кон. Можем да ви го дадем! – и той посочваше с очи фелдшера.

– Ах ти, ах ти! – смееше се тя и го шибаше с бича по рамото.

Изведнъж нещо като кълбо се втурна в стаята, праметна се и докато разберат какво е, сред стаята се изправи като на пружини цял-целеничък клоун: нацапан с пудра, ухилен, с червен нос и коническа шапка. Това беше артистът, който и в цирка служеше като клоун. Палазов гледа някое време клоуна, след това скочи и се намери при него. Сега се започна най-голямото веселие и най-големият смях. Те импровизираха диалози, караха се, нанасяха си удари, плачеха и се смееха. И докато фелдшерът и подпоручикът се превиваха от смях, Г-ца Шмид ходеше около Палазова и клоуна, насърчаваше едного, укоряваше други, плющеше с бича си и викаше: „Allez! По-живо, Август! Allez! Allez!“

Стаята стана малка за тая игра и Палазов, който по едно време се намери доста натясно, изхвъркна из вратата и излезе навън. Артистът веднага го последва, а след него излязоха всички. Вън беше млечнобяла, тиха нощ. Не беше валило и от бурята нямаше ни следа. Посрещнати от пресния въздух, изненадани от тайнствената прелест на тая нощ, те се спряха и за миг забравиха и смяха, и играта. Г-ца Шмид се загледа към месеца и по косата ѝ, по раменете ѝ, по цялата ѝ снага потече сякаш разтопено сребро. Подпоручикът, който от всички най-много имаше нужда от чист въздух, заходи гологлав между овошките. Фелдшерът запя:

„Настане вечер, месец изгрее...“

Но артистът и Палазов продължаваха играта си. Те се гонеха из градината, разменяха репликите си и дрехите на клоуна ту блясваха снежнобели на месечината, ту се губеха из сенките. Г-ца Шмид още гледаше към месеца. Изведнъж пред нея се озова Палазов, направи вид, че свири на китара, преви коляно и дрезгаво запя. Наблизо, също като някое видение, израсна бялата сянка на клоуна и се заля в гърлест смях.

От месеца Г-ца Шмид бавно премести погледа си върху Палазова, усмихна се, но усмивката ѝ остана само в очите и без да каже нещо, тя се обърна и тръгна към стаята. Палазов и артистът отново се загониха из градината.

Уморен и задъхан, след малко Палазов се прибра в стаята. Той погледна Г-ца Шмид, която се разхождаше с ръце отзаде, спря се и се изправи до масата. Като че не той беше лудял най-много досега и не той беше размивал всички: с умореното си и слабо лице, с увисналия си и изострен нос, скрит в бръчките на шаечените дрехи, той изглеждаше тъй безобидно добродушен, тъй неподправено естествен и мил. Той дигна чашата си да пие, но като почувствува, че Г-ца Шмид е до него и го гледа, обърна се и се усмихна с цялото си лице. Изведнъж тя се спусна към него, сграбчи го в ръцете си и го притисна до себе си: „Ах, миличкия – шепнеше тя, – бедния, горкия мой! – Тя спря, обърна се за миг и след туй бързо додаде: – Слушай, аз искам да поговоря с тебе. Когато всички си отидат, ела при мене в стаята ми. Чу ли, да дойдеш!“

В пруста се зачуха стъпки. Влезе артистът, като все още пееше и свиреше на въображаемата си китара, Но той като че забеляза нещо, защото изведнъж спря, седна на масата и повече не се обади. От време на време той си наливаше вино и изпиваше чашата до дъно.

Всичко, което стана отпосле, се струваше на Палазова като в мъгла. Той стоеше на мястото си, без да се вмесва в разговора, без да чува или да разбира нещо. Виждаше понякога артиста, който стоеше, както по-рано, със скръстени ръце на масата и мрачно гледаше пред себе си. Виждаше фелдшера ухилен, благопристоен, трезвен

почти – и подпоручика – със силно накривена фуражка, с мътни очи и зачервено лице. Той беше седнал до г-ца Шмид и Палазов видя как едната му ръка посегна зад стола и прегърна кръста ѝ.

Изведнъж сърдит и негодуващ вик стресна Палазова. Г-ца Шмид беше станала, бледна, със свити устни, грабна си дрехата и с бързи крачки тръгна към вратата.

Подпоручикът стана, но още със ставането си политна на една страна, събори няколко чаши и един стол, поправи се и като се клатушкаше, спусна се подир г-ца Шмид.

– Ммм-о-ля! мо-ля... г-це! – викаше той. Разтреперан, обзет от неочаквана и непривичназа него ярост, Палазов скочи от мястото си и застана пред подпоручика.

– Чакай, стой! – извика му той диво и пресипнало. – Тук стой!

Подпоручикът го погледна и като мислеше, че това е игра, озъби се с ленива пиянска усмивка и посегна да го отстрани от пътя си.

– Това е безобразие! – извика по-високо Палазов. – Не те е срам!

– Какво? Н-на ме-не! Ти?! Ах, негодяй!

И като се нахвърли върху Палазова, подпоручикът го залови за раменете, раздруса го и тъй силно го тласна, че Палазов политна няколко крачки назад, блъсна се в масата и падна. Подпоручикът тръгна пак към него. Фелдшерът го пресрещна, прехвана го с двете си ръце, като че искаше да го прегърне, и започна да го успокоява. Артистът гледаше всичко това, но не се и помръдна от мястото си.

Засрамен, безпомощен и унизен, Палазов беше седнал до масата и млчеше. Подпоручикът, макар и възпиран от фелдшера, все налиташе към него.

Неочаквано на вратата се появи г-ца Шмид. Пръв я забеляза фелдшерът, след това подпоручикът. Той отпусна ръце и гузно се усмихна. Г-ца Шмид стоеше на прага със строго лице, с кръгли, някак учудени очи.

– Моля ви се – каза тя, – оставете на спокойствие човека. Той не е виновен за нищо.

Палазов трепна и наведе очи.

– Но, госпожице, елате! – извика подпоручикът след г-ца Шмид, която беше тръгнала към стаята си.

– Госпожице, моля – настояваше подпоручикът, като се препъваше в шпорите си из пруста.

– Не, не мога – чу се гласът на г-ца Шмид. – Лека нощ!

И една врата се захлопна веднага след тия думи. Чуха се пак шпори, объркани крачки и в стаята влезе подпоручикът.

– Като не искаш пък, не искам и да те зная – говореше той. – Докторе, да си ходим. Той излезе на пруста и извика:

– Калине! Калине!

– Аз, господин подпоручик! – обади се сънлив глас откъм хана.

– Докарай колата. Бързо! Докторе, да вървим. А с тебе – обърна се подпоручикът към Папазова – ще се разправим друг път. Лала! Шут! Аз ще те...

Фелдшерът го взе подръка и те излязоха навън.

Палазов стоеше на мястото си, без да се помръдне. Заканванията на подпоручика като че не се отнасяха за него. Той не ги чу. Една тъпа, неопределена болка се подигаше в душата му, ломеше всичките му стави, обезсилваше го и го отчайваше. И не намираше думи да я назове, и нямаше сълзи за нея в очите си. В мъглата на опиянението, което все пак го държеше още, той се виждаше да се връща в къщи, срещат го две заплакани очи – очите на майка му, – гледат го – бедния, измъчения, нещастния...

Палазов трепна и подигна очи: в двора на хана се зачуха звънци, затрещя кола по калдъръма. Подпоручикът и фелдшерът си заминаваха. Тогава той се досети, че трябва да си върви – и стана. Артистът, както беше сложил глава на ръцете си, тъй беше и заспал. Напудреното и изписано лице се смееше.

Палазов направи само няколко крачки из двора и чу, че настрани от него се отваря прозорец. Той се обърна: отвореният прозорец беше от стаята на г-ца Шмид и тя сама стоеше там. Стаята се огряваше от месеца, но госпожицата беше назад в сянка и само ръцете ѝ бяха сгрени и се белееха. Едната от тия бели ръце се подигна и повика Палазова. Той тръгна на татък. Палазов помнеше какво беше му казала г-ца Шмид, но сега не можеше и да помисли, че отива на някакво тайно свиждане. Душата му

гореше от болка и все му се струваше, че си отива дома и срещу него са насочени загрижените очи на майка му.

Кривата му и уродлива сянка се изписа върху бялата стена и той се спря под отворения прозорец. Двете бели ръце бяха отпуснати на прозореца, по-на-вътре се виждаше бледно лице и две препълнени с блясък очи.

– Отидоха ли си? – пошепна г-ца Шмид.

– Да.

– Ах, бедния! Ела по-близо. Бедния, те те обидиха без право! Ела по-близо! Груби, жестоки хора – забрави ги, не мисли за туй.

Палазов беше пристъпил по-близо, видя, че едната ръка се подигна, и усети, че го милва по очите, по челото. Тръпки преминаваха по цялата му снага, очите му се премрежиха. Той грабна ръката, която го милваше, и започна да я целува.

Г-ца Шмид не се отдръпна. Но тя трепна, когато нещо топло капна върху ръката ѝ и разбра, че това е сълза...

* * *

На другия ден няколко души селяни стояха пред хана, гледаха подир една кола, която се отдалечаваше по пътя за града, и говореха дали ще се върне, или не Палазов, частният учител в Бигленци, който беше заминал с тая кола наедно с г-ца Шмид. Друга кола, натоварена с багаж, стоеше пред хана, готова да тръгне. С нея беше останал артистът, който още от сутринта беше започнал да пие и все се потриваше в хана.

Коларят, изгубил търпение, извика няколко пъти, след туй шибна конете и колата потегли. Веднага из вратата на хана тичешката изскочи артистът, изблеци се на децата, които бяха се насъбрали, и за да им направи по-голям смях, изправи се на ръце и заходи с нозе нагоре. След това той се метна на колата и направи нос на селяните, които се смееха.

– Ей, на! – каза един от тях. – Чудим се какво ще прави даскалът – ще прави туй, каквото прави и тоя. И той е палячо като него. Търкулила се тенджерата, че си намерила похлупака. Не, казвам ви, той няма да се върне.

Сарандовица, която беше наблизко и чу тия думи, погледна селянина, който беше ги казал, погледна в земята, помисли нещо и без да се намеси повече в разговора, прибра се в хана.

Врагове

Случи се тъй, че когато Христо Месечката влезе в Антимовския хан, там нямаше никой и той, вместо да седне, изправи се при вратата и започна да си прави цигара. Сарандовица, младата, както си пишеше в тефтеря, погледна го набързо, позасмя се и каза:

– Добре дошел, дядо Христо! Какво ново?

– Новото е, че турският султан се потурчил. Всичко е наред, само на късето мустаци няма да му поникнат и на келявия коса.

Сарандовица обърна цялото си лице към него, погледна го с черните си очи и се засмя:

– Ех и ти, дядо Христо. Друго кажи, друго. Та барем ходиш по селата, всичко знаеш.

– И друго да ти кажа тогаз: вчера сърненци и бистричани щяха да се избият. Голям бой беше. Карат се за мера, ама тази кавга е по-стара и от мене, и от баща ми. Тъкмо минавах оттам, та ги гледах. Като тръгнали ония плугове и от едното село, и от другото, като артилерия. И на коне препускаха някои напред, също като на война, а отзад идеха пешаците и гълчаха, като че беше турска сватба. Спрях коня, па ги гледам. Като стигнаха до синура...

– Ама защо се карат?

– За земя, за едно парче нива. И да речеш, че е голямо, а то таквоз малко парче, че ако някое магаре се отъркаля в него, опашката му ще остане отвън. Ама човешки инат нали е – нито едните го дават, нито другите, и едните искат да го

орат, и другите затуй изкарали и плуговете. Та ще ти кажа, спрях се и ги гледам. Като додоха до синура, излязоха по няколко напред и се запънаха едни срещу други като петли – карат се. Че като извикаха отзад едните ху-у и другите ху-у, че като се счепкаха – карма-карашик станаха. Игрят ония ми ти сопи, ти казвам, като че брулят круши.

– Боже господи! Че те трябва да са се избили!

– Не, нищо не им е. Защото ако от сто души половината са луди, другата половина са мъдри. Влязоха помежду им и ги разтърваха. Ама все пак счупени глави и ръце има. Сега ще се съдят.

– Ще пълнят джобовите на адвокатите.

– Ти остави туй, Василке, ами ако имаш нещо, дай ми да си хапна, че гладна мечка хоро не играе.

Сарандовица мръдна тънките си вежди и само с глава направи знак, че няма.

– Нямаш! И ме караш да ти разправам новини, а! Хубава работа! Хе, друга беше майка ти, покойната, бог да я прости и вечна и почивка на място злачно и покойно. Каква жена беше – деотде, ще намери и ще те нахрани. Друго ако не, поне едно гърне боб ще стои и ще ври на огъня. А ти – нямам. Че като съм гладен, как да ти пия киселото вино!

Месечката се разсърди и мина навътре в кръчмата.

– Добре дошел! – поздрави го Калмука.

– Добре дошел! Кажи ми на добър час, защото си отивам. Това не е хан.

– Я чуй бе, адаш – каза Калмука, – на колко години си? Все искам да те питам. Аз бях млад и остарях, а ти все тъй си седиш. На колко си години, а?

Месечката не му отговори, но Калмука право казваше – никой не можеше да каже на колко години е Месечката. Беше възнисък, слабичък човек със съвсем бели коси, със сини ясни очи и ниско подстригани мустаци. Бозявите му потури бяха изтъркани, но много чисти; беше с високи калцуни, каквито никой вече не носеше. Месечката беше прекупвач, но по-скоро вършеше не търговия, а баберкуваше подир истинските търговци – купуваше туй, което останеше: някой слаб добитък, някоя повредена кожа. Но най-обичаше да купува стока, продадена от нужда. Запали ли се главата на някой сиромаш, току-виж, че Месечката усетил и иде като орел на мърша.

Калмука не дочака отговор, пък и скоро забрави за какво беше питал. А Месечкаа още мълчеше от яд и гледаше през прозореца. „Трябва да се хапне нещо – мислеше си той, – не може!“ И тъкмо когато се канеше да се обърне към Сарандовица и да опита с молба, пред хана издрънчаха няколко каруци. Слязоха десетина души селяни и между тях двама с вързани глави.

– Ей ги бистричани – каза си Месечката, – отиват да се жалват. Ей ги и ранените.

Бистричани влязоха, като продължаваха разговора си, започнат още из пътя.

– Ний всичко ще му разправим – говореше дядо Иван Титев, който ги водеше. – Ще му разправим, пък той, абокатино, си знай работата. А ти, Недьо, и ти, Иване, щом слезем в града, ще идете при доктора, да ви прегледа главите и да ви даде свидетелство. Хайдутите с хайдутите, не ги е срам! Мечкадари! Ще ги научим ний тях, чакай...

– Сърненци ли ще съдите? – обади се Месечката.

– Ще ги съдим не, ами оттатък ще минем. Ще бягаме, догде ни паднат калпаците от главите. И на децата си ще оставим да ги съдят! Туй хора ли са? – Хайдутите!

– Какво искаш от тях, когато в гора живеят – обади се други. – Дай им да въдят кози и на гайди да свирят, чунким гайда става само от козя кожа!

– Туй им дай: гайди и пехливанлък.

Като насядаха около две маси, бистричани наизвадиха шарени торби и наизкараха от тях какво не: червени набъбнали самуни, сирене, солена сланина. Някои разгънаха кенарлии пешкири и из тях се показаха варени кокошки с по едно малко гаванче сол.

Месечката погледна това ядене и очите му останаха над масата. Изведнъж сините му хитри очи засвяткаха и като застава срещу бистричани, той извика:

– Право викаш, дядо Иване! Таквиз са те, сърненци – прости хора. А пък за гайдите им – за тях аз да ви разправам!

Бистричани се вслушаха.

– Една година – започна Месечката – отиват сърненци за сол в Силистра. Купили

сол, натоварили талигите и си тръгнали назад, като дошли до Канарата – там знайте каква гора има, – спрели и пуснали конете. Понавлезли в гората, уж да си отрежат по някоя пръчка, а намират клен и започват да правят гайдуници. Правят гайдуници, опитват ги – гората ечи от пищялки. Завалява дъжд, солта се топи, ама кой ще усети – гайдуниците пищят из гората. Когато най-сетне дошли, какво да видят: под всяка талига локва, а от солта ни помен!

Бистричани се засмяха. Засмяха се дори и двамата с вързаните глави. И тъй като смешното го почувстваха малко по-късно, смехът им се повърна по-висок и по-весел.

– Да си жив, Христо! – викаше дядо Иван Титев с насълзени от смях очи. – Гайдуници, а солта се стопила... Ха-ха-ха! Сполай ти за приказката, човече. Я чуй, Христо, ти може да си гладен, ела да си вземеш от хляба ни. Ха така, кани се сам. Булка, дай една чаша и за дяда си Христа!

Бистричани ядоха и пиха, яде с тях и Месечката. Но тъй като те бързаха, завързаха торбите си, посмяха се още за гайдуниците и заминаха за града.

Като много стари хора, Месечката имаше обичай да си приказва сам на себе си и когато бистричани бяха си излезли, той си каза с глас:

– Христо, хубаво си похапна! А, Христо, хубаво си похапна!

Не мина дълго време, други каруци спряха пред хана: бяха сърненци. Най-напред те поличаха със силните си гърлести гласове. Като че не си приказваха, а се караха. Влязоха едри, снажни хора, с големи калпаци, мустакати, небръснати. Но всичко, каквото имаха отгоре си, беше ново – червени антерии, потури от яка аба, бели като сняг навои. Те пък на свой ред ругаеха бистричани. И макар да познаваха Месечката, възбудени от омразата си, гледаха го като враг.

– Юнаци, позакъснели сте! – каза им меко Месечката. – Малко да бяхте преварили, щяхте да сварите тука бистричани с дяда Иван Титев.

– Тук ли бяха?

– Тука ами. Като усетиха, че идете, офейкаха.

Сърненци се засмяха. И те като бистричани извадиха още по-големи торби и започнаха да ядат.

– Тия бистричани са тънки хора – започна Месечката. – Слаби хора, обули се в панталони като дилафи и на нивата ходят с калеври. И страхливи са. Те, кога доде мечка в тяхното село, всички лягат да ги тъпче за страх. Ама знайте ли защо?

Сърненци дадоха ухо.

– Да ви разправя. Една година докарват пак цигани мечка, прибрали се да ношуват и вързали мечката. Ама дивеч нали е, мечката се отвързала, повлякла синджира и избягала. Тук-там, вмъква се в курника на Васил Консула, нали го знайте?

– Знаем го де, е?

– Разкряхали се кокошките, а Консула рекъл: „Лисица е!“ Отива и затваря курника. Доде Василица изнесе свещ, Консула видял, че онуй нещо взело да бута капака на курника отвътре и той дал гръб и подпира. „Бре, жена! – рекъл, – туй голямо нещо е, трябва да е на кръсника шопаря!“ А като подала Василица свещта и погледнали, какво да видят: мечка! Беж в къщи, заключват се и викат: „Мечка!“ Чуло се от комшия на комшия и цяло село завиква „мечка!“ чак до сутринта. А мечката се била заплела със синджира си в курника и там си седи. Дошел цигънинът и си я прибрал! Наскачали тогаз бистричани – ще го убият. Десет наполеона му взели за една кокошка, удушена от мечката, и то не че струва толкоз, а за страха, дето го теглили цяла нощ!

Още преди да свърши Месечката, сърненци се превиваха от смях, а когато свърши, те като че не се смееха, а виеха като вълци.

– Да живееш, Христо! Сто години да живееш! – викаше най-старият сърненчанин. – Хай да те земе мътната, ще ме накараш да умра от смях. Я ела, ела си хапни от хляба ни...

– Аз вече хапнах – каза Месечката и тъй като Сарандовица се смееше, той я погледна и й смигна, – не съм гладен, ама ако почерпите, пийвам едно винце.

– Булка, дай му пол ока вино!

Заръчаха вино и на Калмука. Ако имаше други в кръчмата, и на тях щяха да поръчат. Калмука дигна чашата си и тъй като не през всичкото време беше слушал какво се приказва, рече:

– Наздраве ви, драги гости! Сърненци ли? Да пукнат тия мечкадари!
Той пи, облиза се и се заоглежда, като че беше казал нещо много хубаво.
Добре, че сърненци не го чува. Но един се обади:

– Какво, какво? Какво дрънка тоз?

– Пиян е човекът – рече Месечката, – не знае какво приказва.

Калмука разбра, че е сбъркал, захапа брадата си и замълча.

Сърненци тръгнаха да си отиват. Старият, който ги водеше, смръщи вежди и каза: „Щом стигнем Керане, ще отидете на доктора, ти ще покажеш ръката, а ти, Стойо, покажи де си ръгнат. Кажи, че имаш счупено ребро.“

И те заминаха с каруците си, които също бяха като за хора като тях – обковани с желязо, тежки като топове, с буйни, охранени коне.

Месечката остана сам, усмихваше се и нещо си бърбеше сам на себе си. Калмука слезе от пейката, дойде при него и му каза:

– Какво е станало бе, адаш? Какво се лютят тия хора?

– Хей, Калмук, Калмук! – рече Месечката, – ти като че от гроб излизаш. Че аз го казах вече и ядох, и пих, а ти чак сега ме питаш!

Сарандовица младата се смееше.

Една торба барут

Янко, разносвачът на пощата, беше се отбил до хумниците, за да остави едно писмо на дядо Моска. След като повика няколко пъти, из една яма между разхвърляните камъни, напечени от слънцето, се показва дядо Моско и Янко можа да забележи колко е отпаднал и колко очите му лъщят, като че вътре в тях се бяха насъбрали сълзи. Такова умно и замислено лице дядо Моско имаше винаги, когато не беше пиян. Човек би казал, че той е чиновник, че е търговец, че върши всичко друго, но не и че се трепи да вади камъни.

– Дядо Моско – рече Янко, – имаш едно писмо. Дядо Моско пое писмото, прочете го отвън, попревъртя го измежду пръстите си, но не го отвори, а го сгъна и го тури в джоба на жилетката си. После седна и започна да си прави цигара.

– Какво прави кмета, Янко?

– Какво ще прави кмета – яде и пие. Ти, дядо Моско, май често зе да получаваши писма. Да не се е уредила работата ти? Хайде де! Дано вземеш милионите, дето си приказвал за тях, та и ний покрай тебе да видим добро.

Дядо Моско се усмихна някак горчиво и махна с ръка. Той гледаше надолу към дола, гдето беше старото турско теке, заобиколено с крушови дървета. Сега тия круши бяха се разлистили като китки, младата трева под тях също тъй се зеленееше. Топло беше, от слънце не можеше да се гледа.

– Хубаво време, Янко. Я чуй кукувицата! – Кука. Стопли се времето, кука. Нали има приказка: доде кукувицата не клъвнела крушово листо, не закукувала. Аз трябва да си ходя, че имам работа. Сбогом, дядо Моско!

Янко метна чантата на гърба си и заслиза надолу из баира. Той пак си спомни за насълзените очи на дядо Моска и се замисли. Ето тук, по тоя баир, откак се помни Антимово и Антимовският хан, копаяха хума. Хубава хума беше, разнасяха я и я продаваха по всички села наоколо, но колкото и да беше хубава, все пак си беше хума и нищо повече. Но ето, една пролет преди две години, дойде дядо Моско. Важен човек беше, с дълго черно палто, с чадър. Отидоха с кмета на хумниците, мериха, забиваха колчета, писаха. Най-после се чу, че хумниците се дават само на дядо Моска. Пак хума щял да вади, но в нея имало и нещо друго, много скъпо.

Започна се голяма работа, с много пари, с много хора. Разкопаха дълбоко ровове надлъж и напречи, изнасяха пръстта с колички, трупаха на една страна хумата, на друга – камъните. Колко дъски и греди се похабиха само за подпорки и за скели! Направиха барака и в нея живееше надзирателят на работниците.

Сам дядо Моско се настани в Антимовския хан. И нали имаше пари – започна се ядене и пиене всеки ден. От извадената хума натовариха цял керван коля и я изпратиха някъде. Казваха, че било мостра и ако я харесат фабриките, тогаз щяла да почне истинската работа, а дядо Моско щял да вземе милиони. И работниците все копаяха. Надзирателят се разправяше с тях, а дядо Моско не излизаше от хана, като

че беше се венчал за Сарандовица.

Но всяко нещо си има край. Отговор от фабриките не дойде. Дядо Моско ходи, връща се, но едно беше ясно: нямаше пари. Работата спря, работниците се разотидоха, надзирателят напусна.

Сарандовица и тя обърна гръб на дяда Моска. Той се изнесе от хана и оттогаз заживя в бараката на хумниците. Дядо Моско се пропи съвсем. Инструменти, колички, дъски и греди – всичко се пренесе в хана на Сарандовица и оттам се изгуби. А когато и това не стигна, след като продаде готовата хума и готовите камъни, дядо Моско започна сам да вади камъни. Продаваше ги и каквото изкараше – изпиваше го.

Янко още веднъж се обърна и погледна към хумниците: чуваха се тъпи удари на лом. Защо дядо Моско не прочете писмото си, а се е заловил пак за работа? Янко погледна, после се обърна и пое пак пътя си.

А дядо Моско наистина се залови за работа, щом Янко замина. Искаше да остане сам, не бързаше и да прочете писмото. Знаеше отгде е, знаеше дори какво пише в него. Но той не можа да издържи много, излезе от ямата, отвори писмото и започна да го чете. Ръцете му затрепераха. Не дочиташе думите, бързаше. Искаше му се и да прочете писмото, и ако може, тоз-час да го забрави. Замислен и загледан пред себе си, той сгъна бавно писмото и го тури в джоба си.

Не всичко помнеше вече, нито искаше да го помни. Но останаха думи, които и сега, като нажежени, се въртяха пред очите му:

„Прави, струвай, ела си... Димка е болна, аз по цял ден ходя по чужда работа, срам ме е да гледам хората...”

Дядо Моско се замисли, сви се и като че се смали на мястото си. Той пак гледаше към зелените круши, но не виждаше нищо. Не чуваше и кукувицата.

Да работи той повече не можеше. Стана, наметна си палтото и бавно се упъти към Антимовския хан.

Като стигна там, той тъй тихо, тъй незабелязано се промъкна и се сви в едно къоше, че отначало никой почти не го видя. Пък и малко хора се случиха в хана. Имаше няколко селяни, които скоро излязоха, а на една маса седяха Палазов, частният учител в Бигленци, и Червенаков, когото селяните, кой знай защо, наричаха Рогачът. Той беше едър, рус човек, със сини очи, но отпуснат и немарлив в облеклото си. Лошото е, че и той, и Палазов бяха закачливи хора, а на дяда Моска поне сега не му беше до шага.

Не мина много време, Палазов го забеляза и като побутна Червенакова, рече:

– Старецът дошел. Я го виж какъв се е окумил, като петел на дъжд.

Червенаков погледна дяда Моска отдолу нагоре над очилата си и каза:

– Какво имаш бе, дядо Моско, да не си болен?

– Нищо не ми е, камъни вадя, уморен съм. И да им покаже че не му се приказва, дядо Моско отвърна погледа си от тях и се загледа пред себе си. Но че имаше нещо – имаше. Много замислен беше.

Сарандовица младата мина, за да занесе ракията, която дядо Моско беше си поръчал. Откакто беше се стоплило и беше хвърлила юрка и вълнения сукман, Сарандовица изглеждаше по-тънка, по-стройна и по-гъвкава, също като змия, сменила кожата си. Косите ѝ трябва да бяха намазани с нещо – тъй лъщяха и тъй бяха черни, като бъз. Че се усмихваше, това не беше нещо ново – тя винаги си беше засмяна, – но очите ѝ сега светеха, като че в тях имаше нещо от слънцето, което грееше навън.

– Василке ма – рече Червенаков и цял се ухили. – Че погледни и нас, ний хора не сме ли?

– Че нали ви гледам, какво искаш?

– А, гледаш ни. Все на прага стоиш и навън гледаш. Знам аз, знам кого чакаш...

Сарандовица се засмя и пак отиде на вратата. Тя знаеше, че я гледат, и се усмихваше.

– Матей чака – рече Червенаков. – За него се е докарала тъй.

– Може да е за дяда Моска.

– Не за него, даскале. Нито е за мене, нито е за тебе. Ние сме си минали по реда, уволнени сме. Светът е като стълба: едни се качват, други слизат.

– Не стълба, а колело – рече Палазов.

– Нека да бъде колело. Искам да кажа, че едно време беше на почит дядо Моско, ама сега не е. Сега е Матей от Преселци. А дядо Моско пусна корени тук и не мърда.

Пък и ти, даскале, нали беше бягал с оная, артистката от цирка, и пак се върна. Тъй сме всички. На всички ни е направена една и съща магия – ходим де ходим, пак около Антимовския хан обикаляме. Въртим се около Василка, като харманджийски коне около стожер. Не е ли тъй?

– Тъй е. Само че сега Василка повече се върти около Матей, отколкото той около нея.

– И тъй да е, даскале, пак не си ти, не съм и аз. Матей сега е господар. Наистина, дали има година, откато се помина баща му? Няма – защото се помина току пред жетва. Бог да го прости бай Матаке, добър човек беше. И знаеш ли как умря? Отива в града за орачии. А гъсти бяха житата тогаз, работници не се намираха. Пазарил двайсет души, а като се върнал в Темелковия хан, научил се, че се пометнали и отишли при други. Ядосал се, а силен, як човек беше, пък и горещо било, извадил кърпата да си обрише потта, пада и умира. От дамла.

Една силна прозявка се чу над тях и две дълги ръце се запротяха и закършиха. Беше Калмука.

– Таквоз нещо е света, какво се чудите! – каза той. – Кому както е писано... Бей, вий сами се черпите, сами си пийте, хич не помисляте, че има и друг човек при вас...

Проваляше пладне и малко по малко ханът започна да се пълни със селяни. Едни се връщаха от воденица откъм Ватова и носеха в колата си чували с брашно и ярма. Други идеха от града и носеха едри камъни сол, въжа, нови коси. И всички бяха весели, защото из целия път прочете им нищо друго не бяха гледали освен злата на житата. Друго отиваше годината. Повечето от тия селяни бяха сърненци и, дето се казва, пей даваха за кавга.

Влезе и един бистричанин, Петко Дуков, богат човек, и като искаше да бъде по-далеч от сърненци, седна при Червенаков.

– Откога те търся. Рогач – рече той, – искам да ми продадеш една жетварка.

Червенаков това и чакаше и веднага се залови за работа.

Не мина и половин час, и кръчмата се изпълни със страшна глъчка. Приказваха всички: на едно място се караха, на друго – пееха. Дядо Моско беше вече друг. Пийнал, развеселен, той ходеше от маса на маса, приказваше с всички, пиеше с всички. А дето пееха, пееше и той...

– Дядо Моско – питаше го някой, – какво вадиш сега от хумниците – злато ли или сребро?

– Хума вадя. Хума искаш ли?

– Ами пообърсни се да те хареса Сарандовица! – казваше други. Дядо Моско се хващаше за побелялата си остра брадичка и се смееше. Той забеляза, че Червенаков гледа към него, и му извика:

– Рогач, стига обира хората! – И тъй като Червенаков беше погледнал съвсем случайно към него, но дори не беше го забелязал, дядо. Моско му се разсърди и му извика:

– Аз ще ти счупя рогата тебе!

С кавги, с разпавии, като тръгваха и пак се връщаха, сърненци най-после си отидоха. Тогава и богатият бистричанин се нареди да си ходи и важен, какъвто беше през всичкото време, посочи с очи към дядо Моска и попита нисичко Червенакова:

– Какъв е този човек?

– Изгубен човек. Пияница.

Червенаков сниши гласа си и започна да разказва още нещо. Най-после си отиде и бистричанинът. Доволен, че беше успял да продаде една жетварка, Червенаков потърка ръце, засмя се и потърси с очи дядо Моска. А дядо Моско беше сложил главата си на една маса и беше заспал. Дойде Палазов и след като двамата с Червенаков погледаха дядо Моска и се смяха, като го слушаха как хърка, седнаха пак и се разприказваха. В кръчмата бяха останали малко селяни.

Додето в кръчмата имаше шум, дядо Моско спа, но щом стана тихо, той се събуди и погледна. Още беше пиян и му се струваше, че вижда сън: около една маса седяха и се хранеха – Червенаков, Палазов, Сарандевица и още един млад човек, с тъмни черни мустачки и с мека, малка брада. Кой беше този човек? Дядо Моско бавно и тежко си спомни. Отведнъж го обзе яд и кръв нахлу в главата му: момъкът беше Матей от Преселци. Откато баща му се помина, той през ден, през два идеше в хана. Ето кой

беше най-драгият гостенин на Сарандовица. Той е богат, има пари. Но отколе ли беше? И той е седял тъй и срещу него пак тъй е седяла Сарандовица.

Дядо Моско удари с чашата по масата.

– Василке, дай ми едно шишенце ракия! И тъй като тънките вежди на Сарандовица се понамръщиха, дядо Моско завика по-високо:

– Стани и самичка ми го донеси, чуваш ли? И аз имам пари!

– Дядо Моско – рече Палазов, – ти хубаво си поспя, какво сънува? Милионите ли?

Всички се обърнаха към дяда Моска и се засмяха. Не Матей от Преселци не го и погледна. Дядо Моско се разсърди повече, очите му пламнаха като въглени.

– Василке, дай ми ракия ти казвам. Да ми я донесеш ей тука е. Не ме карай да си отварям устата и да ти казвам кой съм и какъв съм!

Сарандовица се позачерви и пак посви тънките си вежди.

– Стига – рече тя. – Нямам вече ракия.

– Нямах? Нямах?

Дядо Моско стана, заплете крака и тръгна към Сарандовица. Матей и сега не погледна дяда Моска, но гледаше Сарандовица и едва-едва се усмихваше. Разсърдена, Сарандовица погледна към дяда Моска, който все идеше към нея, обърна се назад и очите я срещнаха очите на Калмука. Направи ли му знак, или не – не се разбра, но Калмука веднага се свлече от пейката, пресрещна дяда Моска и го затули с грамадния си ръст.

– Мирувай де, Моско, мирувай, ти казвам – говореше му той, – седни си, седни си на мястото, българино!

И като го избутваше пред себе си без всяка мъка, като че беше дете, Калмука се обърна и пак погледна Сарандовица, тя му кимна и му посочи вратата. Тогава Калмука сграби дяда Моска и го изнесе навън. Той искаше да каже нещо, но не се чу, защото всички, освен Матей, се смееха.

След малко Калмука се върна.

– Отиде ли си? – попита Червенаков.

– Къде ще си ходи? Пиян човек. Падна там до плета и заспа.

Червенаков се засмя. Всички взеха чашите си и когато се чукаха, Сарандовица и Матей се усмихнаха и се погледнаха един други в очите.

Няколко дни по-късно Янко, разносвачът на пощата, пак се отби на хумниците, но тоя път не донесе писмо и доведе едно четиринайсет-петнайсетгодишно момче. Дядо Моско се случи тъй пиян, че едвам можа да познае, че това момче е син му, Йонко. Той го гледаше с мътен, пиян поглед, искаше да каже нещо, но не смееше да проговори, защото усещаше езика си надебелял. Той си легна и заспа. Когато след няколко часа се събуди, той беше пак добър, разумен и натиснат от срам и мъка, с насълзени и замислени очи, заразпитва момчето за всичко. И гледаше вехтите му изакърпени дрешки и преглъщаше нещо, което задавяше гърлото му.

– Димка е много болна – рече пак момчето. – Мама каза да си додеш. Да си идем наедно.

– Ще си идем, Йонко, ще си идем. Още утре ще приберем едно-друго и ще си идем.

Него ден дядо Моско работи малко и надвечер, когато старите му привички се обадиха пак, той се нареди да иде към хана.

– Тате – каза Йонко, – да не ходим на кръчмата. Мама тъй заръча...

– Не мога бе, синко, какво да правя. Аз няма да пия много. Ще поседим и ще се върнем.

Но, както винаги, дядо Моско се напи. А драго му беше, че има такъв син, и все за туй приказваше на Са-рандовица.

На връщане той се поспирваше из пътя, залиташе и като махаше срещу сина си ръце и го гледаше със страшни очи, викаше:

– Ка-а-ак! Ти ще ме учиш! Ти ще заповядаш на баща си! Магаре! Да мълчиш!

Дядо Моско все отлагаше заминаването си. Момчето беше кротко, послушно, примири се и започна да помага на баща си. А тъй като дядо Моско, за да разкъртва камъните, си служеше с барут, тия страшни гърмежи забавляваха момчето и то още повече се увличаше в работата си. И двамата, баща и син, наедно работеха, наедно спяха в бараката.

Дните минаваха един след други. Понякога валеше дъжд, отначало с гръмотевица и вятър, после се уталожваше, над полето се носеха мъгли и дъждът валеше ситно и тихо. Навсякъде по бурените и по тревата, по листата и дърветата, сълзяха капки. Скоро пекваше слънце и сега поляните светваха още по-зелени. И друга зеленина се виждаше зад тях – нивите. Но те не бяха светлозелени като тревата, а помрачени, почти синкави, разлюлени като море. Селяните, които от разни пътища идеха в хана, носеха тоя цвят и тая ширина в очите си. Чувахе се само „Сполай на бога“ и виното се пиеше с големи чаши. Дядо Моско също пиеше и също се радваше на житата. А до него седеше Йонко, с хубаво, изгоряло от слънцето лице, с широко разкрити, плахи очи. Измъчван от срам и разкаяние, дядо Моско почти всяка сутрин казваше:

– Йонко, довечера ще си приберем едно-друго и утре ще си отидем.

Йонко беше свикнал с баща си, решаваше се и да се шегува с него и казваше:

– Ще отидем до хана и ще се върнем.

Един ден Янко пак донесе писмо на дяда Моска. Тоя ден той толкоз се напи, че му прилоша и падна под масата. Сарандовица дръпна настрана момчето, заведе го в къщи и тъй като тя се грижеше за него и го переше, даде му чисти дрехи да се преоблече, нахрани го. После се върна да види дяда Моска. Калмука беше го изправил и беше го сложил да лежи на пейката, но на мястото, дето беше паднал, Сарандовица намери едно писмо и – грях не грях – взе и го прочете.

След туй отиде на тезгяха и се замисли. После пак разгъна писмото и два-триж прочете едни и същи думи: „Димка е по-зле, аз се убодох и не мога да работя. Ако щеш, си ела, ако щеш, недей, само детето изпрати, Йонко да си доде...“ Сарандовица сгъна писмото и се замисли.

Рано на другия ден Червенаков беше при дяда Моска на хумниците. Не каза ни една шег, не се засмя. Взе настрана дяда Моска и дълго приказва с него. След туй дядо Моско се върна и каза на Йонка:

– Йонко, отиваме си...

Нямаше какво да прибират, приготвиха се и се качиха на колата, която Червенаков беше докарал. Най-напред спряха, разбира се, на Антимовския хан. Все тъй весела, Сарандовица седна при тях и каза:

– Тия дни си правих сметка. Намерих, дядо Моско, че си ми оставил едни пари, а аз съм забравила да ти ги върна. Ей ги на, вземи ги – и тя му подаде доста голям възел.

Дядо Моско не можа да си спомни нищо за тия пари и не искаше да ги вземе. Но той беше станал тъй кротък, тъй добър, че отстъпи на придумванията на Червенаков и Сарандовица и взе парите. След туй се почерпиха и тръгнаха. Дядо Моско седна в каруцата прегърбен и свит. Когато колата потегли, Йонко се обърна и размаха шапката си, но дядо Моско не се обърна. Червенаков и Сарандовица стояха пред хана. Отнякъде при тях беше се явил и Палазов.

– Да отиде и да си гледа децата – рече Сарандовица. – Наказах се с този човек.

– Придумахме го, отиде си – рече Червенаков. – Само не знам... Страх ме е да се не върне.

Сарандовица погледна Червенакова, погледна още повече Палазова и очите й светнаха.

След два деня, пред обяд една кола спря пред хана и от нея слезе дядо Моско. Сарандовица го погледа, погледа; спомни си думите на Червенаков и не каза нищо. Пък и дядо Моско беше пиан. Но той се държеше кротко, очите му бяха хлътнали, трескави и натъжени.

– Изпратих момчето, пък аз се върнах – разказваше той на Сарандовица. – Настаних го в трена, изпратих го. Парите не похарчих, не бой се. Дадох му ги всичките. А аз се върнах. Не мога да си ида тъй – я ме виж. Взех си една торба барут, ще повадя малко камъни, че тогаз.

Жетвата беше дошла. Нямаше селяни в хана. Ако някои се отбиеха, не пиеха, не приказваха и не се бавеха много. А като виждаха ракия пред дяда Моска, гледаха го тежко и навъсено. Сарандовица също не продума на дяда Моска. Дори Калмука, както си дремеше в къшето, поотвори очи, но като че не го забеляза и пак, затвори очи. И в този хан, гдето беше прекарал толкоз време, дядо Моско се усети отритнат и непотребен, усети се чужденец.

Той пи много, но за чудо не падна и можа да си отиде, без да политне. Носеше със себе си и торбата барут, който беше купил от града.

Отиде си към пладнe. Беше горещ ден. Надвечер силен гръм разтърси земята и всички прозорци на Антимовския хан потрепераха. Помислиха, че е гръм от небето, че иде дъжд, но беше ясно. Малко по-късно точно по посока към хумниците се издигна черен и страшен облак от дим.

Пръв от тая страна доде Янко и зачервен от умора каза:

– Чухте ли, като гръмна? Запалил се барута на дала Моска. Извадиха го изгорял, черен като въглен. След туй Янко добави:

– Бог да го прости, сиромаша. Не се знай как е станало, дали, като е бил пийнал е хвърлил цигара...Как е станало, не се знай...

Сарандовица стоеше зад тезгяха и слушаше. Из-първом побледня, после лицето н се зачерви и за да си намери работа, бързо започна да търка с кърпа по тезгяха. Тъй беше залисана, че не внимаваше какво прави.

– Ох! – извика тя и стиена пръста си. – На, порязах се зарад тоя човек. В ножчето се боднах... Разбира се, че ще се изгори, такъв пиян човек... Ох, как се убодох!

Тя тъкмо свари да превърже пръста си, и една кола с хубави сиви коне спря пред хана. Беше Матея от Преселци. Сарандовица пооправи косата си, усмихна се и се загледа към вратата, отдето щеше да се покаже Матея.

Среща

Една вечер, когато слънцето беше превалило и сенките от стрехите бяха се проточили надълго, в антимовския хан влезе един непознат и малко чудноват човек. Такъв пътник не бяха виждали да се отбива тѣдява. Той беше съвсем побелял човек, прав още, висок и по всичко приличаше на стар военен. Облечен беше както всички селяни наоколо, с антерия и къса аба, но вместо с потури, беше обут с тесни бозяви панталони и с чизми до над колената. Най-чудното у него беше туй, че едното му око – види се, не само ослепяло, но и страшно обезобразено – беше прикрито с парче кожичка, завързана с черна нишка около главата. Другото му око гледаше бодро и живо.

Непознатият пристѣпи няколко крачки, тежко, натѣртено, като че чакаше да звѣннат махмузи под краката му, и по навик дѣржеше лактите си малко разперени, както правят бабаитите, като че пазеше да не закачи сабята и кобура на револвера си, каквито той нямаше сега на пояса си. Той се спря сред кръчмата и се огледа. Не му беше до хората, а гледаше кое как е и като че си припомняше нещо отколешно. Радостна светлина загоря в единственото му око.

По това време в кръчмата се случиха само Киро Котомана и Иван гайдарджията от Антимово. Макар и да беше рано, те бяха пили нещо, Иван дори беше свирил, но тъй като не Киро беше черпил, а друг човек, когото бяха изпратили, Иван беше смачкал гайдата си и я прибираше във вулията си.

Още щом влезе непознатият, Киро го загледа, замига със зачервените си клепачи, па скочи:

– Аха! – извика. – Има си хас! Или аз не видя добре, или моя приятел се е изменил много. Не си ли ти Витан Чауш? Старши полицейски стражар! Началник на контрашайка!

– Аз съм – рече непознатият. – А ти си Киро от Антимово?

– Витане! Братко!

И като се спусна към пътника, Киро залови ръката му и я раздруса, но и на двамата това се видя малко и те се прегърнаха, прегърнаха се по обичая, зает от турците, като три пъти опираха главите си ту до едната, ту до другата страна на гърдите си. После се загледаха зарадвани, развълнувани, и не знаяха какво да си рекат.

– Двайсет години не сме се виждали – каза Киро. – Ама какво имаш? Какво ти е станало окото?

– Ех, тя е дълга история. Ще ти разкажа, защото тук, по тия места, стана то. Ама нека по-напред да седнем и да се почерпим, както му е реда.

Сарандовица дойде да очисти масата. Тя беше видяла всичко и неволно обзета от онова уважение, което мъжествения вид на стареца вдъхваше, гледаше го с любопитство и по навика си се усмихваше, позачервена и хубава.

– Какво ме гледаш? – каза ѝ Витан Чауш. – Не ме познаваш, ама аз те зная от малка. Сякаш че гледам майка ѝ, старата Сарандовица – рече той на Кира. – И тя беше такава.

– Витан Чауш е тоя – рече Киро. – Не го ли помниш, Василке?

Сарандовица се позамисли:

– Витан Чауш! А, зная, мама ми е разправяла. Зная. Ами как се казваше оня, хайдутина. Солак, Солака. Как беше?

– Солаколу Реджеб. Помниш го и него. И аз го помня и няма да го забравя, додето съм жив, защото той ми извади едното око.

– Ама как стана? – попита пак Киро.

– Чакай, има време. Булка, дай ни вино. Опечи и нещо соленичко. Защо скри гайдата, приятелю. Я я надуй. Изсвири ни нещо. Ама не ща от новите песни, от гражданските. Стара песен ни изсвири, жална, хайдушка песен. Булка, двайсет години не съм дохождал тука, лицето на майката ти като че виждам. Донеси ни от хубавото вино! Хайде надуй гайдата, приятелю!

Иван наду гайдата, запука и заоправя ручилото. И след като успя да намери и да даде най-верния и тържествен тон на исото, като започна свирнята и послуша гайдата с наведена към нея глава, той запя:

Стар Димо на двор седеше,
на двори, под бял трендафил,
бяла ракия пиеше...

– Бре, бре, бреее! – провикна се Киро.

Витан Чауш сложи ръка върху колената си, до които стигаха тежките му юфтени чизми, подпря главата си и се замисли. Очите му се разгаряха весело и светеха. Котомана беше далеч от такива юнашки настоения, но виждаше, че това прилича на човек като Витан Чауш, и затова мълчеше и пазеше приличие. Мълчешката, защото и да приказват не биха се чули, приятелите поемаха пълните си чаши, чукаха се и пиеха. И пак слушаха песента. Най-после Витан Чауш махна с ръка и каза на гайдарджията:

– Стига. Почини си малко.

Гайдата млъкна. Витан Чауш огледа още веднъж кръчмата с едното си око, в което сякаш имаше една сълза, и каза:

– Сега да ти разкажа, Киро, за каквото ме питаш. Нали помниш, когато Солаколу Реджебмина откъм Камчията и доде насам. Започна да прави големи пакости. Той и тука е дохождал, в тоя хан...

Изведнъж една ръка се простря над главата на Кира и един силен гърлест глас извика:

– Витане! Витане! Добре дошел бе, гостенино! Не те забелязах по-рано, зло да те не види. Добре дошел!

Беше Калмука. Рядко, много рядко бяха го виждали тъй развълнуван.

– Видях те, като влезе, ама не те познах – продължаваше Калмука. – А като чух, че спомена Реджеба, като че се събудих. Знам го, как да не го знам! Че нали доде една нощ тука да търси Вълка вълнарина? Хвана най-напред мене и ме върза ей на тоя дирек. Позадрямал бях и доде дода на себе си, вързаха ме. А Вълко беше се прибрал в одаята и спеше, на кръста му имаше пълен кимер с жълтици. Нали беше тъй, Витане?

– Казвай де, казвай!

– Какво да кажа? Той щеше и парите му, и главата му да земе, ама го отърва ей на тая майка ѝ – Калмука показва към Сарандовица, – старата, бог да я прости. Седна при него, взе да го черпи, да му приказва, да го замайва – турчина се забрави. Току по едно време пропяха петли и цял керван сърненци се изтърсиха пред хана. Развикаха се ония ми ти мечкадари, барем трийсет души имаше. Да речеш, че Реджеб се уплаши – не, ама стана, качи се на коня си и си отиде. Двама души имаше още с него. Тъй се отърва Вълко.

– Тъй беше – каза Витан Чауш. – Чакай пък сега аз да ти разкажа каквото знам.

Булка, дай ни още вино!

След като пиха, тоя път с Калмука наедно, Витан започна:

– След тоя баскън тук, в хана, Реджеб се настърви и се увълчи още повече. Бастиса поп Доча от Сърнено, уби сина на Джумалията от Бистрица. Кучето побесня, дете се казва, и трябваше да се убие. Аз бях тогаз старши, началник на контрашайка. Имах петнайсет души юнаци.

– Помня те, Витане! – извика Киро. – Какъв сербез човек беше! Ами сивия ти ат!

– Трай. Хитър беше турчина, пък и ятаци имаше много. Каквото и да направим, накъдето и да мръднем, научаваше се за всичко като по телеграф. Едно нещо ни доде на помощ: Реджеб започна да отива при една туркиня, Хамиде от Сараджа. Човекът сам си туряше главата в торбата.

Искахме жив да го уловим. Отивам при Хамидето. Като видя камшика, като й показах две жълтици – склони на всичко. Наредихме да му изпрати едно чевре, което той познава, за знак, в чеврето ока ябълки и да го покани на зияфет. Другото беше наша работа, наредили бяхме я добре.

– Е, доде ли?

– Не, досети се кучето, не доде. Пък може и Хамидето да ни излъга. Каква жена беше, уж кадъна, а нито се пази, нито се срамува. И сега като че я гледам: обула ония атлазени шалвари, онова елече само от сърма и като спуснала косите си чак до под пояса. Черноока жена беше, засмяна ей като тая булка, като Василка...

Сарандовица, която наедно с всички слушаше най-внимателно, се позачерви и се поусмихна.

– Веднъж срещнах майка му – продължи Витан. – Стара кадъна беше, суха, черна, все с насълзени очи. Човек може да е от камък, помислих си, може да е от желязо, но чуй ли гласа на майка си, не може да не се обади. Майка е това. И зех, че скроих други план.

Ти барем знаеш, Киро, че него време трудно беше в Добруджа. Нямаше толкоз ниви, нямаше толкоз чифлици, а беше поле и трева колкото човешки бой. Де са сега тия келеми, тия целини – няма ги. А помниш ли генгерлиците? Какво бяха тия генгерлици? – Тръне. Прости магарешки тръне. Пролет започват да растат, още зелени, ниски, като трева. А по-късно стават високи, гъсти, като съща гора. Та и тъй им казваха тогаз – добруджанска гора. Държаха с часове място. Наесен изсъхваха, добитъкът преправяше пътеки из тях, но пак бяха гъсти и вятърът като подухнеше, шумяха сухо и працияха. – страх да те съвземе. Ей из тия генгерлици най-много се криеше Реджеб.

– Че запалете ги.

– Как тъй ще ги запалиш? Ако ги запалиш, отива всичко – и ниви, и целия кър, и селата.

Тръгнахме веднъж по дирите на Реджеба, като подир вълк, и разбрахме, че се крие в генгерлиците, но още тази нощ смята да забегне в Анадола и не иска да й се обади, защото го било страх да не го уловят. Посред нощ старата излезе, ние след нея отдалеч – да не ни види.

Страшна нощ беше тогава. Нито беше светло, нито беше тъмно и колчим погледнех към небето, виждах месеца над баирите изтънял и обърнат надолу като жътварски сърп. Старата не влезе в генгерлика, а тръгна по края. А ония тръни зашушнали и засъскали от вятъра, като че са пълни със змии. Старата върви и нисичко подвиква: „Реджеб! Реджеб!“ А ние се държим по-назад в тъмнината, пълзим.

Никой не се обади на старата. Месецът заседна и стана още по-тъмно. По едно време старата се умълча, изгубихме я. Помислихме, че Реджеб е излезнал и приказват някъде. Примъкваме се полека, чуваме някакъв глас. Виждаме старата седнала на земята и плаче. Плаче тъй и нарежда, като че пее. Помня, че имаше хурка на пояса си, но не предеше. И защо ли я беше взела? Хурката само беше запасана на пояса й.

Зашумя нещо из генгеря, показа се човек. Близо бях, познах Реджеба.

„Давранма“ – извиках, но тозчас светна гърмеж и усетих, че нещо ме парна по рамото. Разбрах, че съм ранен. Но аз водех хора като вълци, спуснахме се всички наедно и завчас Реджеб беше вързан като чувал.

Тъкмо се извърнах и помислих за раната си, когато нещо ме бодна в окото. Такава болка усетих, че закрих очите си с ръце и завиках.

– Какво има, пак ли те раниха?

– Не. Бодна ме тя, майката на Реджеба.

Бодна ме с хурката в окото. А ние бяхме я забравили. Сkochиха момчетата, искаха да я съсекат. „Оставете я, рекох, майка е.“ И не дадох да ѝ направят някакво зло. Тъй хванахме Реджеба. Тъй останах с едно око. А юнак човек беше той!...

Настъпи тишина. Киро започна да хвали Витан Чауш, но той не го слушаше, гледаше пред себе си и мислеше. Едното му око започна да свети и вътре в него като че се насъбра още една сълза.

– Не затуй ми е мъчно – рече Витан. – Не ми е за окото, а мъчно ми е за онуй време, за младостта. Хей, младост, младост!

Той трепна, изпъчи се и каза:

– Стига. Не сме жени. Я надуи гайдата, приятелю! Кажи пак някоя стара юнашка песен. Булка, дай още вино!

Шепа пепел

Шест години и повече не бяхме се виждали с дядо Гена. Шест години и повече не бяхме минали по тия пътища, по които някога отивахме и се връщахме с него, кога ходехме на скеля. Всичко си беше същото: леките преливи на хълмовете, полето; ивиците на нивите с жълти стърнища, пътищата, легнали между тях като змии; после тоя простор, тая безконечна черта на хоризонта, развърната колкото се може по-нашироко, за да побере цялото небе над себе си. И някъде далеч на тая черта една малка точка, една вятърна мелница, която бавно върти белите си крила, сякаш маха с ръце и ни вика.

Дядо Гено се обръща към мене усмихнат и ме гледа. Разбирам го: много бяхме си казали, много още имаше да си кажем. И когато навлязохме в Иланлъшката гора, като видях младите дъбови дръвчета с къдрава шума, изправени едно до друго, като че във всяко имаше душа и тия души, осъдени на вечна неподвижност, си шушнеха нещо; като видях малките полянки из гората с висока суха трева, трънаците с червени шипки, извивките на пътя, някъде изрътен, с някой чукал отстрана, показал навън корените си като черни змии; когато видях всичко туй, изведнъж ми стана ясно, че оттук нататък тоя път никъде другаде не води, никъде другаде не извежда, освен на Антимовския хан, и извиках, за да заглуша трясъка на колелетата:

– А какво стана Сарандовица, дядо Гено? Какво стана Антимовския хан?

Дядо Гено тоя път не се усмихна и направи знак, който ме уплаши. Веднага той заопъва юздите на конете и аз помислих, че иска да спре, защото от шума на колата не може да говори. Но дядо Гено гледаше към гората, спря каруцата и каза:

– Ето го Киро, Киро Котомана. Той знай, той ще ни разправи. Киро, я ела тук!

На края на гората, закрит до пояса от драките, стоеше малко старче. Познах Киро. Два пъти повече беше остарял, два пъти повече беше отпаднал, невесел. Той дойде при нас, поздрави се с дядо Гена, поздрави и мене, но погледът му беше безразличен, чужд. Разбрах, че не ме позна.

– Къде ти са очите тебе, Киро! – скара му се дядо Гено. – Не познаваш ли кой е?

Киро втори път ме погледна, замига и изведнъж се ухили.

– А бе, даскале, ти ли си! Не можах да те позная. Гледам офицерин, де да знам, че си ти. Хайде добре дошел, даскале. У-у, и ти големец си станал!

Едвам сега ние се здрависахме, като стари приятели.

– Киро – каза дядо Гено, – даскалът иска да му разправиш за Василка, за хана.

Киро ме погледна, като че не вярваше, че аз нищо още не зная.

– Хай, даскале! Свърши се то. Няма я Сарандовица, няма го ханът. Останахме си като сирачета. Ако ханът стоеше, тука ли щеше да ме намериш? А то, страшна работа беше! Ще ти разправя. Как да не ти разправя, когато всичко го видях с очите си!

Дядо Гено поразпрегна конете, седнахме и трима под сянка.

– Лошо стана още щом се чу, че ще има война – започна Киро. – Доде в наше село румънска кавалерия, имаше един поручик, висок такъв, лош. Взеха да събират добитъка. Ти ме знаеш, че аз си походвам, ама си имам малко земица и момчетата ми добре си гледат работата. Две волчета имаше, от наш дамазлък бяха, младички,

хубави като гълъби. Додоха да ги вземат. Гледам, син ми, големият, Иван, не му се дават, настръхнал, разтреперал се. „Тате, вика, ще грабна брадвата!“ „Мълчи, думам му, мълчи, че ще ни утрепят.“ Какво ще правим, насреща стои ли се. Дадохме ги. Мъчно му беше на момчето, отиде при воловете и, добитък е, ама нали той ни храни – взе че ги целуна. Взеха ги; откараха ги.

Но, хайде да оставим туй, мъчно не мъчно за добитъка – и по-лошо има. И тогаз като сега пак пазех таз гора. Дохождам един ден, гледам: войска, много войска иде, артилерия, кавалерия, пешаци. Вървят направо през къра, отиват все към границата. След час-два гръмна топ. Тогаз се прекръстих и рекох; боже, дай сега кувет на българите.

Много войска премина. И като ги гледах колко са, думам си: не е шега таз работа, тез хора гърди ще дадат там, ще се опрат. А то, още същия ден надвечер започнаха да се връщат. И пак тъй пряко къра вървят, през баирите. Сега е лошо, рекох си и мислех да бягам ли, или да се крия в гората. А както стоях и гледах, някой ми извика. Обърнах се, войници, румънци. Де да ги видя кога са дошли. Ела, казаха, тука. Отидох. Ти, кай, знаеш ли къде е Антимовския хан? Как да не зная, рекох – аз им поразбирам от езика. Хайде, казаха, да ни водиш там. Добре, тръгнахме. Не бяха много – десетина души бяха. И то да бяха истинска войска, а то от ония, дето карат колята, от обоза.

Вървим из пътя и аз си мисля: Василка не е глупава да стои в такова време, затворила е хана и се е прибрала в града. А като додохме, какво – хана отворен, Василка там. И барем да се запази, да се облече по-вехтичко, а то нагиздила се, засмяла се, като че не е воина, а сватба. Не иска да знае. Щом я видяха мока-ните, прехапах си езика. Взеха да се споглеждат, да се подбутват.

Изпървом нищо нямаше. Ядаха, пиха, И бързаха много. А човек, кога бърза, скоро го хваща виното. Напиха се ония хора, взеха да се заглеждат у Василка, взеха да й подмятат думи. Гледам я аз, смигам й, правя й знак да се махне, да избяга. Не ме разбира, смее се. Зата, кога бог ще погуби някого, взема му най-напред ума. Бе, дъще, мисля си, сега ли намери време да печелиш пари, сега ли намери да се показваш, че си хубава!

– Чакай – рече дядо Гено. – Какво, ти искаш да речеш, че Василка максус се е нагиздила за тях, за моканите? – Не, не... казвам туй. Ама чудно ми беше. После си помислих и си казах: тя зата такава си е, весела.

– После?

– После взе да става лошо – чувам ги какво си шепнат, разбирам какво се канят да правят. Къде е Калмука, помислих си. Той, дето никога не беше се мръднал от хана, къде е отишел? Тъкмо Василка донесе вино и се връщаше, един стана, повлече се подир нея и я улови за ръката. Тогаз я видях, че се разсърди, дръпна си ръката и го блъсна. После избяга зад тезгяха и се сви като котка. Наскачаха всички, спуснаха се към нея, тя завика, изпищя. Отведнъж наспоред нея, из маазата – капака на маазата беше там – излезе Калмука. Брате, виждам го като сега! Като се изправи онзи голям човек, като погледна, държи брадва. Как гледаше, ти казвам, как: му бяха изопнати страните – помислих си: тъй гледат хората, кога ще мрат.

А те налитаха пак. Калмука погледна Василка, видя я, че плаче, па като изрева, като дигна брадвата и хрясна едного. Всички избягаха навън, избягах и аз.

Оня, когото Калмука беше съсякъл, реवेशе. Спуснаха се едни да го събличат, а другите напълниха пушките, пристъпиха към вратата и зеха да пушкат. Пушкаха, пушкаха. Разтреперах се цял; боже, виках, що стана, избиха ги! Чувах как се чупят шишетата по тезгяха, ама далеч бях, не видях нищо. Най-после спряха да стрелят и влязаха вътре. Не стояха много, излязаха. Един започна да дърпа двете канати на вратата, да ги затваря. Тогаз погледнах и видях: пред тезгяха на земята лежи Калмука, до него Василка. Той с лицето си нагоре, тя с лицето си към земята.

Затвориха вратата, после се развикаха, забързаха. Гледам: дадоха огън на хана от четирите страни. Стара бина беше – запуши, запуши и пламна. Тогаз тръгнаха. Мрънкало се беше, повлякаха пак и мене...

Дядо Гено впрегна колата, тръгнахме.

Киро разправяше сега за себе си, как беше избягал в тъмнината в кукурузите, как се спасил. Аз не го слушах. Ето и хана – не хана, а мястото му. Нямаше голямата стара сграда, нищо не спираше погледа и полето се виждаше и отпред, и отзад. Самата

местност като че беше се променила. Бяха останали само зидовете на оградата. И една купчина от камъни, от пръст, от недоизгорели греди, от керемиди. Дори и коприва беше започнало да никне между тях. Аз стоях като пред гроб.

Киро остави дяда Гена и дойде при мене. – Какво гледаш – каза. – Камъни и пепел. Туй е то всичкото, щото остана от Антимовския хан.

По жицата

Още докато го бранеше от кучетата, Петър Моканина разбра, че тоя непознат селянин не се е отбил при него току-тъй, а го гони някаква беда. Затуй той се и ядоса на кучетата, нахока ги и пак погледна селянина: по червения елек се познаваше, че е от торлаците, откъм Делиормана. Висок, едър човек беше; но че е сиромаш и като че ли сиромаш се е родил – и това си личеше: ризата му беше само кръпки, едро и неумело шити, поясът му орфан, потурите – също. Беше бос. Инак, да го гледаш – човек планина, но Моканина набързо го претегли в ума си и реши, че е от ония меки, отпуснати хора, за които се казва, че и на мравята път струват.

Селянинът поздрави, измънка нещо като „как сте, добре ли сте“, но явно беше, че мисли за друго и друга грижа има в очите му. И като погледна някъде напред и посочи с ръка, той попита не е ли на тая страна селото Манджилари и колко път трябва да има дотам. Моканина му разправи и едвам сега забеляза, че на шосето беше се спряла една каруца с един кон. Тая каруца селянинът беше оставил, за да дойде при него. Вътре седеше жена, мушнала ръце в пазвите си, превита; ръченикът ѝ не беше забраден, а с отпуснати настрани краища, за да ѝ е леко. Че беше горещо – горещо беше, но Моканина знаеше, че когато жените отпуснат тъй ръченика си, мъчи ги не толкова жегата, колкото нещо друго. Отзад в каруцата, завита донякъде с черга, сложила глава на черни селски възглавници, лежеше друга жена, по-малка, навярно момиче. Тя гледаше настрана и лицето ѝ не се виждаше.

– Ти май болно имаш – каза Моканина.

– Имам. Една момичка имам болна.

Селянинът погледна към овцете, запладнени на поляната, задържа очите си над тях, но не ги виждаше, а погледът му, пълен с грижа, тъй си и блуждаеше.

– Бе тя нашта каквато е – рече той, – остави я!

– Не си тъдявашен ти, отде си? – попита го Моканина.

– От Кичук Ахмед. Надежда му думат сега, при Канарата. Дохадял съм тъдява. Аз ходя из селата, продавам хума – хубава хума излиза в наше село. Хубава е, купуват я жените. Когато сляза надолу към морето, купувам пък за насам кое риба, кое грозде, кое как се случи. Сполай на бога – прехранваме се. Само да не беше ни се случила таз бела...

Той седна на земята, извади кожена кесия с тютюн и започна да си прави цигара. Моканина седна до него и видя как дебелиите му мазолести пръсти трепереха, като свиваха цигарата.

– Не ни траят децата – започна той. – Измряха ни две-три още малки. Ей туй ни остана само (той погледна към каруцата). Гледали сме го като очите си. От устата си съм отделял, да му купя нещо, да му направя дреха, та да не му е мъчно, като гледа другите. Нейсе, даде господ, запазихме го досега. А от някое време – зачама. Няма нищо, а вехне. Слушам, думала на майка си – мъчно ѝ било, че дружките ѝ се изпоженили, а тя още стояла. „Що се кахъриш, бе чедо, думам ѝ, и твоя късмет ще излезе. Що гледаш другите? – Богати са. Сегашните ергени тъй са – богати жени търсят. И ти ще се ожениш, гледай си работата, не си престаряла.“

– На колко е години?

– Към двайсет. Сега на Богородица ще стори двайсет.

– Е, че младо е момичето.

– Младо, ами.

Селянинът замълча и пак загледа овцете, без да ги вижда. Някъде наблизо сред жегата пишеше жътвар.

– Това лято ми се замоли да съм я пуснел да иде да жъне. Сиромаси сме, нуждаем се, ама като я гледах такава слабичка, болнава, не ми се пушаше. „Моля ти се, тейко, пусни ме, и аз искам да ида с момичетата.“ Хубаво, като е тъй, пуснах я.

Сега какво е станало, не бях там, не зная. В къра лягаха, в къра ставаха. Зная го тъй, както ми го разправи тя. Веднъжка жънали цял ден, вечерта яли, после пели момичетата, смели се. Легнали си. Нонка – тъй се казва мойто момиче – си легнала и тя. „Легнах си, кай, тейко, между снопите, под един кръстец, легнах си на завет, да не ми духа и се завих. И съм заспала. По едно време усетих, кай, нещо тежко, нещо студено, ей тук на гърдите си. Като отворих очите си: зъмя!“

– Бре!

– Ами, зъмя. Навила се е и легнала на гърдите й. Извикала, па с всичкия си страх я сграбчва и я захвърля!

– Захвърля я! По жътва става туй. Чувал съм, зъмя е влизала и в устата на някоя жена. Ама да я ухапала, не я е ухапала, нали?

– Не, не е. На гърдите й легнала, зема я и я хвърля! Тъй ми разправи. Сън ли е било, истина ли е било – не знам. Оттогаз момичето не го бива. Ей го, изсъхна като вейка. Гръдта го боли. „Там, кай, дето беше зъмята, ме боли.“

– Ама работа, ама работа! – чудеше се Моканина. – Ами сега де го водиш? На доктор ли?

– Доктори: колко доктори променихме. Водя го сега аз... хм... как да ти кажа... На мен да остане, не вярвам, ама жени нали са, пък болна е, чедо е...

Гласът му трепна и той замълча. Загледа се, затегли без нужда ту мустаците си, ту брадата си, небръсната отдавна, корава, прошарена с цели снопчета от бели косми. Нямаше нужда да казва някой на Моканина, че всеки бял косъм беше белег на една грижа.

– Онази вечер – продължи селянинът – додоха си нашенци от скеля. Продумали каквото продумали – знам ли? Охолни хора, може и шега да си бият. Пък дотърчава тогаз у нас Стоеница, кумица ни е, една устата, една много знайница. „Гунчо, вика още от вратата, късмет си имал, късмет имала и Нонка. Хайде да е на хаир.“ „Какво има?“ – думам. „Дошли си от скеля Никола и Пеню, Сидеровите, те казват, че в Манджилари се явила... явила се една бяла лястовичка! Досуц бяла, като сняг.“ „Е?“ „Ти, кай знаеш ли що е бяла лястовичка? Тя, кай, на сто години я се появи веднъж, я не, ама който я види, от каквато и болест да е болен, оздравя! Гунчо, кай, да вървиш, хич да не стоиш. Заведи Нонка. Ех, може ли“ – заплака момичето, залови се майка му. И на, дойдохме.

– Ама истина ли е? – извика Моканина. – къде била таз лястовичка?

– Нали ти казах, тук се явила, в Манджилари.

– Бяла?

– Досуц бяла.

Както беше учуден, Моканина се озърна и погледна към шосето: всеки ден запладняваше стадото все на тая поляна, но като че едвам сега забеляза колко много лястовички бяха накацали по телеграфната жица. Пък и не беше чудно: приближаваше Преображение господне и по това време лястовичките и щъркелите се събираха, да си ходят. Толкоз много бяха лястовичките и тъй на гъсто една до друга бяха накацали, че жицата беше увиснала и натежала като броеница. Много, но все черни.

– Та затуй съм дошел – каза по-смело и с облекчение селянинът: – Рекох да те питам, може да си я виждал, може да си я чувал...

– Не съм, братко, не съм. Бяла лястовичка? Нито съм чувал, нито съм виждал.

Но веднага Моканина се досети, че може съвсем да отчая тия хора, и каза:

– Пък може да има. Може. Бял бивол, бяла мишка и бяла врана – има. Може да има и бяла лястовичка. Пък и трябва да има, щом се е чуло...

– Кой знай? – въздъхна селянинът. – На мене да остане, не вярвам, ама жени нали са...

Той стана да си ходи. Трогнат, Моканина също стана да го изпроводи и да види момичето. Като стигнаха до шосето, майката – жълта и сломена от тегло жена – още отдалеч загледа мъжа си, като че ли искаше по лицето му да познае какво е научил. Момичето още стоеше обърнато настрана и гледаше лястовичките по жицата.

– Човекът каза, че селото било близо – каза селянинът.

Като чу гласа му, момичето се обърна. Слабо беше, изпод завивката едва личеше снагата му, стопена от болестта, лицето му беше въськ, но очите му бяха още светли, още млади и усмихнати. То гледаше ту баща си, ту Моканина.

– Нонке, тоз чилиак виждал лястовичката – каза селянинът и погледна Моканина.

– Ей в онуй село била, е! Хайде дано я видим и ние!

– Ще я видим ли, чичо? – продума момичето и ясните му очи светнаха.

Нещо се надигна в гърдите на Моканина, задуши го, очите му се премрежиха.

– Ще я видите, чедо, ще я видите – високо заговори той. Аз я видях, ще я видите и вие. Аз с очите си я видях, бяла такава, бяла. Ще я видиш и ти. Да даде господ да я видиш, чедо, да оздравееш... я, млада си. Ще я видиш, аз ти казвам, че ще я видиш... и ще оздравееш, чедо, не бой се...

Майката стисна очи и заплака. Високият, едър селянин се закашля, хвана коня за юздите и го поведе.

– Хайде със здраве! – викаше след тях Моканина. – Близо е селото. Все по теля, все по теля!

Той дълго стоя на шосето и гледа подир каруцата. Гледаше майката с черния й чумбер, момичето легнало до нея, високият селянин, който крачеше прегърбен и водеше малкото конче, а над тях, между всеки два телеграфни стълба лястовичките се разхвърчаваха, после пак се връщаха и кацаха на жицата.

Замислен, Моканина се върна при овцете си и се залови отново за цървулите, които правеше от нещавена волска кожа. „Бяла лястовичка – мислеше си той. – Има ли я!“ Но нещо го подпираше в гърдите, мъчеше го. И като пусна шилото и погледна към небето, той извика:

– Боже, колко мъка има по тоя свят, боже!

И пак се загледа подир каруцата.

Два врага

Рахни Чобана, най-големият овчар в селото, излезе от къщи и бавно тръгна покрай плета на саята си, като внимателно оглеждаше снега. Имаше всякакви дири: на зайци, на яребици, на лисици. Дири на лисицата се познаваха по туй, че тук-там снегът беше по-прибръснат като с метла – там лисицата, както й е обичаят, беше превъртяла опашката си. Но вълчи дири нямаше никъде.

Зачуден, Рахни се спира, крие ръце в ръкавите на кожуха си и гледа на север. От ледения вятър очите му сълзят, веждите и дългите му жълти мустаци хващат скреж. Полето е пусто, снегът си стои тъй, както си беше навалял. Няма още пътища, няма хора, няма жива душа. Но вълкът беше там – в това Рахни, стар овчар, не се съмнява. В такова време и в такъв капан звярът е като в царството си. И тъкмо защото по снега нямаше никакви дири, а вълкът виеше всяка нощ, Рахни разбра, че трябва да се пази. Той се повърна назад, спря се и се загледа във високия плет на саята си. И остана тъй доволен, че без да ще, се поозърна, като че търсеше кому да се похвали. Не беше плет, а крепост: най-напред, на една височина, колкото човешки бой, плетът беше изплетен от здрави делиормански пръти, тъй гъсто, че и пръста си дори не можеш провря; после следваше ред сухи, черни тръни; после – най-отгоре изострените върхове на коловете стърчаха като маждраци. А от кол до кол, на два-три реда беше обтегнато въже от повет. Бели волски черепи, набучени по коловете, се усмихваха отвисоко, сякаш се надсмиваха на оня вълк, който би поискал да прескочи тоя плет. Рахни, освен това, имаше кучета като мечки, имаше си и пушката. Все пак той си даде дума да се пази и, преди всичко, да постегне слугата си Калина.

Тоя Калин беше малко слабоумен човек. Кой е, отде е – това никой не знаеше. Една сутрин беше се спрял на портата на Рахни, като куче, изгубило стопанина си. Питаша го отде е – той се смее, питаша го де отива – пак се смее. Но имаше здрави ръце и Рахни го прибра. Лятно време ходеше с овцете сам, зиме мъкнеше тор, носеше сено, работеше най-тежката и най-нечиста работа. Можеше да го брули вятър, да го вали дъжд – нищо не му ставаше. Понякога си лягаше вън и на сутринта от разголените си меса изтърсваше снега, който беше го навалял през нощта. Едно беше лошо, според Рахни: ядеше много. Ядеше продължително, с някаква животинска наслада, с препълнени уста и с издути жили на шията си. После пиеше вода, пъшкеше и ако беше денем, веднага се залавяше за работа, ако беше вечер – отиваше сред овцете и стоплен между тях, заспиваше.

Като се върна в къщи, Рахни завари Калина, че ходи между овцете, на които беше хвърлено сено. Той изглеждаше спокоен, както винаги.

– Калине – стросна му се Рахни, – чу ли нощес вълка, а, чу ли го? Да си отваряш очите, брей, че те одирам.

Калин го гледаше тъпо, като че не беше го чул.

– Вълкът да не доди, вълкът, чу ли?

– А... вълкът. Ами кучетата? Я плета – как ша го скочи...

Калин говореше гърлесто, объркано. И тъй като в тая минута близо до него беше Мита, по-малката дъщеря на Рахни, и се смееше, като го слушаше как приказва, той помисли, че е казал нещо весело, и сам започна да се смее.

– Не се смей, а слушай какво ти приказвам – викна Рахни, – че като грабна сопата от ръцете ти. Калин се намръщи и замълча. Той не можеше и да помисли, че вълкът можеше да доде тука. А вярно е, че той ни веднъж не беше го чул да вие, защото по това време беше спал. Рано и все тъй безгрижно си легна и тая вечер.

Същата нощ, като се връщаше от кръчмата, Рахни чу някакъв смътен, задавен глас. Той се спря и се послуша. И ето, откъм къра, откъм бялото снежно поле, дето небето беше черно, а звездите горяха една до друга и тъй бързо трепкаха, като че зъзнеха от студ, чу се вълчи вой, проточен издебело, стръвен, страховит. Кучетата на цяло село залаяха. Рахни забърза, отиде право при Калина, събуди го с ритници и го накара да си легне не вътре в саята, а при вратата. Калин ръмжа, сумтя, но скоро заспа и на новото си място.

Минаха се още два-три дни. Времето се промени и една нощ върху стария сняг наваля нов, пресен. Рано-рано Рахни беше навън и оглеждаше снега. Тоя път не близо до плета, а доста далеч от него, извън селото вече, той видя ясно отпечатани вълчи стъпки. Сърцето му започна да тупа, като че вълкът беше отпреде му. Какви пръсти, каква стъпка – като длан. „Трябва да е голям като даначе“ – помисли си Рахни и се почеса под калпака. Учуди го и това, че дирите на вълка водеха по права линия, без да се отбиват наляво или надясно. Страшният звяр като че беше преминал оттука бавно, лениво, без да се бои от кучетата, без да мисли и за плячка. Не беше ли гладен или, както някои казваха – не бяха ли челюстите му склучени? Бог да пази човека от вълк със склучени челюсти: не може да изяде ни една овца, а може да издуши цяло стадо!

Като че отведнъж да беше взел някакво твърдо решение, Рахни с бързи крачки и загрижено лице се повърна към къщи. „Тоя Калин, тоя простак – мислеше си той, – ще ми отиде стоката!“ Той не можеше да си представи Калин иначе, освен че яде и спи. От яд Рахни бързаше и цял трепереше. Той завари Калина, че подринва пред саята. Овцете още не бяха изкарани.

Без да каже дума, Рахни се спусна, грабна сопата от ръцете на Калина и с все сила започна да го удрия. Калин се огъна, дигна ръце да се брани, досети се много късно да избяга и изненадан, оскърбен, с помътен ум, който не разбираше нищо, отиде до дувара, приседна там и заплака.

– Аз да те храня тебе – викаше Рахни като луд, – ядеш като ламя, а само спиш. Не ти ли казах аз тебе ей тука да спиш, не вътре? Къра с вълци е пълен бе, живи ще ни изядат!...

Той вика, вика и най-после се махна. Мита мина скритом през саята, където овцете съвсем безгрижно преживяха, дойде при Калина и като го гледаше плахо и съжалително, каза му:

– Боли ли те, Калине?

– Боли ме, ами – продума Калин и пак заплака.

Лицето му се бърчеше и ставаше страшно грозно. Не си бършеше сълзите, а ги оставяше да мокрят страните му. В слабия му ум нямаше лоша мисъл: на Рахни, който го хранеше, той гледаше като на баща и беше му верен като куче. Всичката му ярост се насочи към вълка, към тоя невидим звяр, от който той ни най-малко не се боеше. И с яд и с презрение той каза:

– Ша доди вълка... дяволи ша доди...

Мита се засмя, засмя се и той. И, като стисна юмруци, като че хващаше нещо, той каза дебело и весело:

– Като го фана за ушите... ша му кажа!

Но от тоя ден нататък Калин нямаше мира. Всяка нощ, ту в тоя, ту в оня час, Рахни го будеше от сън: „Калине, кучетата лаят. Я иди да видиш какво е!“ Или пък още по-лошо – не го оставяше да си дояде и пак го гонеше: „Стига си ял, Калине. Иди

да пообиколиш до отлука.“ Откакто престанаха ясните нощи, вълкът вече не виеше и на Рахни се струваше, че дето е тъмно, там е и вълкът. Рахни се караше и на Мита:

– Много ядене даваш на оня, на Калина. Яде много, па се успива...

Мъка се събра в очите на Калина. Лицето му потъмня, гледаше все в земята, не се смееше. В душата му се подигаше страшна злоба, но не против други, а против вълка. Тоя вълк не го оставяше да спи, тоя вълк грабеше залъка от устата му.

Калин не знаеше какво нещо е страх. И ето, той се промени: започна сам да става нощно време да пази. Когато кучетата лаеха навън, той отиваше към тях, отиваше и по-надалеч, навътре към полето, в тъмнината, бавеше се. „Докарах му ума в главата“ – радваше се Рахни. Но Калин не мислеше нито за Рахни, нито за овцете, а търсеше вълка. Да може само да го срещне, да го докопа с ръце!

Когато започна да изгрява месецът, навън ставаше видело и снегът лъщеше, на Рахни му дойде на ум да пази вълка с пушка. Постои, постои – омръзне му и се прибере. Но една вечер се чу силен гръм. След малко Рахни се върна в къщи и каза на жена си:

– Има да носиш вълчи кожух. Убих вълка. Не го убих, ама го раних.

Жена му знаеше, че беше попиинал, и му се скара:

– Я мълчи! Ти ще го убиеш! Що ли разлаваш барем кучетата!

Но Калин като че подуши нещо. Излизаше навън, обикаляше насам-нататък, търсеше. Рано на другата сутрин, с кука и с въже, той се упъти за сено от отлука. Не беше ял още – беше сърдит. Все пак той забеляза нови вълчи стъпки и се сепна. Малко по-нататък забеляза и капки кръв. Калин тръгна по тия дири. Кръвта беше още прясна, незасъхнала. Тая кръв и вълчите стъпки го заведоха до каменната кариера, засипана със сняг. Тук дирите свършваха. Докато Калин се оглеждаше и търсеше с очи, вълкът изскочи изпод брега току под него, метна се да бяга, но затъна в снега и се проточи. В един миг само Калин се хвърли право отгоре му, падна връз него, хвана го за ушите – за такъв случай той толкоз беше бълнувал – и го натисна. Натиска го, мачка го, души го. Под него вълкът прави отчаяни усилия да се отърве, Калин чувствува страшните му гърчове и затова удвоява силите си и още повече го натиска и бъхти с цялото си тяло. Най-после вълкът, и без това ранен още от вечерта и отслабнал, отмаля и се смири. Тогава Калин взе с едната си ръка куката, паднала наблизо, пхна я напреки в устата на вълка, после заразсуква въжето и започна да го увива от двете страни на куката и около врата на вълка и все тъй увива, увива...

Малко по-късно в двора на Рахни се събра цяло село. Всички гледаха вълка, проснат сред двора. Куката още стоеше в устата му, цял той беше усукан с въже като вързоп. Нито помръдваше, нито потрепваше пред тия хора, които викаха и дигаха шум наоколо му, които го ритяха и заплюваха. Колкото душа беше му останала, беше се събрала в очите му: те горяха, не примигваха, а погледът им като че минаваше над хората, над къщите и оградите и отиваше някъде далеч.

Рахни беше весел, като че подигаше сватба. Калпакът му беше килнат на тила, единият му мустак си висеше надолу, но другия той час по час засукваше.

– Аз го раних, а Калин го довърши – казваше той. – Бабанка Калин!

– Бре, че голямо нещо... У, то цяла мечка бе!...

– Малее, какви зъби има!

– Илия, Илия, стой настрана, че ако скочи...

– Пустия му Калин, как го улови!

– Бабанка Калин! – обади се пак отнякъде Рахни.

А в това време Калин, приседнал до стената на саята, ядеше. Не се радваше, не мислеше за вълка, не виждаше сякаш нищо. Той само ядеше. Бузите му се издуваха и шията му се протягаше, кога гълташе. Мита втори път му донесе ядене и стоеше до него. Най-после хлябът и яденето се свършиха, Калин прекара ръка по устата си, погледна Мита и се засмя диво, гърлесто.

Албена

На пътя между кръчмата и Хорозовата мелница беше се спряла една каруца, готова за път. С тая каруца двама стражари щяха да закарат Албена в града. Из улиците и през дворищата тичаха жени да гледат и тъй като бяха наскачали, както

работеха, бежешката се попребраждаха, или пък свличаха ръкавите въз ръцете си. Към каруцата рухнаха и всички ония, които бяха в мелницата, а пък никога там не беше се струпвало толкова много свят, както сега срещу Великден. Горее на баира се виждаше къщата на Албена, отдето щяха да я изведат. Страшното убийство, което беше станало в нея, като че с нещо беше я белязало и отвън и, докато другите къщи бяха измазани и светеха от чистота, с бели стени и сини первази, къщата на Албена беше напусната, зацапана и разкъртена, като че ударена от гръм. Двата стражари бяха там, единият до вратата, другият до прозореца, а вътре беше Албена.

Много неща, много дребни случки, които инак биха останали незабелязани или щяха да се забравят, сега се припомваха и се разказваха не за първи и не за втори път. Всеки искаше да покаже, че е предугадил и усетил нещо. Имаше селяни, които чакаха ред на мелницата още отпреди три-четири дни и затова се смятаха близки свидетели на случката. Някои от тях с най-големи подробности разказваха де и как бяха седели един ден; как най-напред приказвали за щъркелите, че били дошли рано; как после погледнали нивите и заприказвали коя друга година са били също тъй зелени, тъй гъсти и братясаи, та е ставало нужда да пушат добитъка, за да ги поутипче. Чак след това – разказваха те, – като гледали насреща как жените се трепят да мажат и да чистят за Великден, видели и Албена да ходи из двора. И отдалеч, по вървежа и по правата и снага, се познавало колко Албена е хубава. Но нито тоя ден, нито на другия Албена беше слизала на чешмата при кръчмата, или пък на мелницата, дето работеше мъж й Куцар.

Ако убитият не беше тоя Куцар, надали някой щеше да го помене. Той беше неугледен, тромав и прост човек, който само работеше и мълчеше. Неуморим като машина, цял посипан с паспал, той мъкнеше тежките чували и, макар всеки ден и всеки час да беше там, срещаха го и го отминаваха, като че не беше жив човек, а вещ. Отначало говореха за него, но колкото да се почудят как е могло такова плашило, като него, да вземе такава хубава жена, като Албена. „Хубавата ябълка свинята я изяде“ – казваха, но после престанаха да говорят и това и повече не се занимаваха с него. Куцара бяха го забравили и в село. Сега някои си спомняха, че през последните дни тоя мълчалив и търпелив човек неочаквано беше станал нещо налутен и ядосан. За него един господар само имаше – Нягул, майстора на камъните на мелницата. Него той слушаше, нему се подчиняваше като роб. Но ето два-три дни преди да стане убийството, когато Нягул му говореше нещо отгоре, Куцар се разтреперваше, мърмореше нещо и го гледаше изкриво, като бик. Изглеждаше, че самият вид и самият глас на Нягула го ядосват.

В сряда през страстната седмица се чу, че Куцар умрял, и докато се питаха как и от що, разнесе се слух, че бил убит. Детето му, мъничко дете, едва на две години – и тъкмо в това виждаха пръст божи, – беше казало, че през нощта майка му хвърлила престилката си връз лицето на баща му, а един човек влязъл и зел да се бори с него. Той бил с палто, а на палтото имал кожи. Това беше казало детето и повече не трябваше. Албена се призна и изповяда истината. Но кой беше мъжът – това тя, въпреки всички увещания и заплашвания, не обади.

Оттук нататък пръв свидетел по тая работа беше дядо Власю. Човек без работа, веселяк и бърбица, той всеки ден обикаляше около кръчмата при мелницата, както псетата обикалят касапите. Запият се някои, дядо Власю се попримъкне до тях, смее се с тях, пее с тях и – на масата дойде чашка и за него. Тук, на кръчмата до мелницата, той завари един човек с късо шаечно палто и с кожи на яката. Беше рус, хубавеляк, калпакът му блъснат назад и перчанът му разбъркан. Познаваше се каква магия е паднала на главата му: другите викат, пеят наоколо му, а той като че е глух – все Албена гледа как ходи из двора и все за нея подпитва. Стоя два дни и се изгуби. А на сутринта се чу, че Куцар е убит.

Добро момче беше, с него дядо Власю беше ял и пил, но пък и истината не можеше да крие. По неговите думи разбраха кой и отде е тоя човек с коженото палто и го затвориха. Сега следователят го разпитваше в общината. Казвал, че нищо не знае. Може. Но скоро и той щеше да си отнеме и също като Албена щеше да си каже правата.

– Идат! – извика някой. – Карат я Албена!

Навалицата около каруцата трепна; отгоре, откъм баира, идеше Албена и след нея двамата стражари. Всички знаеха, че като последна милост Албена беше поискала да и позволят да се облече, както си иска. Затова беше се и забавила. Ето че идеше

пременена, както рядко бяха я виждали.

– И защо се е нагиздила – рече някоя, – на сватба ли отива, или на бесило!

– И на възето иска да е хубава.

– Пустата и хубост! Тя я изяде...

А дядо Власю, който също беше тук, току размахваше тоягата пред себе си.

Седи, седи и пак замахне.

– Е, дядо Власе – засмя се една булка, – с дяволите ли се биеш? Какво току махаш?

– Махам аз. Гледам дали ще стигна да я цапардосам, като мине. Да я храсна аз по главата, че да види. Тук и е съда нея, тази гивиндия...

А Албена беше вече близо. Тя вървеше напред, а след нея двамата стражари. Нямаше човек, който да не познаваше Албена, но като я видяха, пак отблизо, всички затаиха дъх. Албена си беше същата Албена, само че не се смееше, очите и не играеха, както по-рано, а наведени под тънките вежди гледаха надолу. Носеше син сукман и къса скуртейка с лисици. Ръцете си държеше смирено отпред, като че отиваше на черква. Но когато тя се намери между двете стени от хора и дигна очи, той поглед, който познаваше всеки мъж и който сега беше още по-хубав, защото беше натегнал от мъка, и тия тънки вежди, и това бяло лице – от нея сякаш полъхна магия, която укротяваше и обвързваше. Грешна беше тая жена, но беше хубава. Жените, които се канеха да я хулят, тъй си и мълчаха, а патерицата на дяда Влася не се и помръдна.

И в тая тишина, в тия няколко мига стана чудо, обърнаха се и най-коравите сърца, жалост и доброта светна в очите на мъже и на жени.

– Мари, Албено, мари, дъще – проплака женски глас, – какво направи, Албено!

– Ах, Албено, Албено!

Албена се спира.

– Лельо Димке – вика тя, – прощавай! – После, като се обърна на другата страна: – Люцо, Тудорки, Савке, прощавайте! Сбогом, сбогом ви на всички!

Мнозина вече плачеха. А Албена вървеше все тъй спокойно скръбна, все тъй хубава.

– Прощавайте! – извика тя на всички. – Млада съм, сгреших. Прощавайте!

Захълцаха хора и се стълпиха към нея. Жените наваляха най-много към нея, а стражарите ги връщаха. Тогава нейде отзад, гневен и разтреперан, се чу гласът на дяда Влася:

– Момчета, дръжте, не я давайте. Какво е селото без Албена!

Албена стигна до каруцата, качи се и, както беше права, извика още веднъж:

– Сгреших. Прощавайте!

После седна и замълча. Тогава доведоха детето и – същото, което я беше издало. И като видяха как тя го прегърна и целуна, не остана вече човек, който да не усети сълзи на очите си.

Изведнъж мелницата спря. Моторът, който непрекъснато днене и ноще беше тупал горе в железния комин като сърце, изведнъж спря и замлъкна. Помислиха, че нещо се е повредило. Но ето из широките врати на мелницата се показва Нягул, майсторът на камъните, промъкваше се измежду колята и конете и идеше насам. „Може да е спрял мелницата, за да погледа и той“ – казаха си някои.

Но Нягул си отвори път, дойде до каруцата и като си облече палтото – късо шаечно палто с кожена яка, – скочи на каруцата и седна до Албена. Ахнаха отвсякъде: ако Нягул се шегуваше, щеше да се смее, а той беше побелял като платно.

– Долу! – викна му стражарят и го хвана за рамото. – Слизай!

– Няма да сляза – продума Нягул. – Аз убих Куцара.

– Какво, какво каза... – завика Марин Чокоя, който беше кметски наместник. – И таз хубава, може ли?

Старшият махна с ръка.

– Право ли казва? – попита той Албена.

Албена кимна с глава и заплака. Около каруцата се натискаше плътна маса от хора. И сякаш сега се отвориха очите на всички и видяха, че и Нягул беше рус и хубавеляк, че калпакът му е бутнат назад, а перчанът му разбъркан. И носеше и той късо шаечно палто с кожена яка. Всичко стана ясно като ден.

Завикаха, загълчаха всички. Когато учудването попремина, жалостта към Албена

изчезна в един миг. Жените пак я застреляха сочи, пълни с омраза, нейде назад се издигна патерицата на дядо Влася. „Кучката – викаше той, – развали още една къща!“ Връз лицата на мъжете падна облак и макар че за Албена не казваха още нищо, като че не можеха да търпят и Нягула да седи до нея. Но всичко дойде тъй бързо и тъй неочаквано, че никой не знаеше още какво да мисли и какво да приказва.

Объркан беше и Марин Чокоя, кметският наместник.

– Не може да бъде – викаше той и гледаше като треснат. – Как тъй Нягул... всички го знаем, честен чияк е, не може. Слезни, слезни, Нягуле!

– Карай! – извика старшият, който се беше качил на каруцата.

Но Чокоя хвана конете за юздите.

– Господин старши, моля, почакайте. Как може, човека има жена, деца. Демире – викна той на кехаята, – я отърчи да повикаш Нягулица. По-скоро!

– Карай! – повтори старшият.

– Накъде, в града ли?

– Не, в общината, при следователя.

И каруцата бързо потегли. Една жена дотича откъм мелницата, слаба, преди време остаряла, повехнала. Беше Нягулица. Отначало тя слушаше, без да разбира туй, което й разправяха, след това се втурна след каруцата, но се спря, тръшна се на земята и като закри очите си с ръце, заплака.

Сенебирските братя

От своята вятърна мелница, спряла сред маранята и отпуснала крила като болна птица, дядо Щерю гледаше към двете самотни дървета на юг и мислеше за двамата сенебирски братя. Там, дето тия две дървета, като два зелени стълпа, се изправяха нагоре към небето, отвъд чертата на хоризонта беше селото Сенебир и в него живееха двамата сенебирски братя Петър и Павли.

Не бяха двама братя – мислеше си дядо Щерю, – като два работни вола, кротки, добри, да живеят, да се поминават с чест, да имат страх от бога и милост към хората. Бяха като два вълка, свирепи, хищни и зли, също като ония бели балтенски вълци, които зимно време минават по замръзналия Дунав и скитат из равнините на Добруджа. Тъй се появиха и те. Дойдоха един ден в Сенебир – в руското мурабе беше, – докараха стада като облаци – и овце, и хергели, и сю-реци говеда, – но всичката тая стока не беше тяхна мъка, а яма, награвена в това смутно време. Забиха се в Сенебир, както кърлежът се забива в живо месо. Който беше слаб, падна и коленичи пред тях, който беше по-силен, биваше мушкан и премазван като с рогата на бик. И за по-малко от двайсет години двамата братя станаха стопани на цялото село.

Един по-имотен човек само беше останал в Сенебир – Халил ходжа. Когато и неговата къща – пространен бял конак с чардак и с два големи бряста отпред, същите тия две далечни дървета, които гледаше сега дядо Щерю, – когато и тоя имот мина в ръцете на сенебирските братя, тогава шепата турци, които още се крепяха в Сенебир, се откъртиха и потеглиха за Анадола.

Родени бяха в тая земя и мъчно им беше да се разделят с нея. Напиха се, макар че никога през живота си не бяха пили вино, играха хоро, пяха, плакаха, прегръщаха и приятели, и довчерашни врагове. Най-послед тръгнаха и почти всички селяни, между тях и дядо Щерю, излязоха да ги изпратят до къра. Канили се бяха да тръгнат в зори, а ето грееше вече месечина. Чисто беше небето, равнината се разстилаше нашироко, загърната с бяла мъгла, и там, дето беше селото, между белите стени на къщите с черни, угаснали прозорци, издигаха се двата тъмни бряста, сякаш две души, два призрака от миналото, които стояха един до друг и гледаха след ония, които си отиваха.

Тия две дървета погледна Халил ходжа, погледна своята къща зад тях и когато вече се прощаваха, когато мъжете пееха най-лудо, а жените плачеха, той каза на дядо Щеря:

– Прощавай, Щерю чорбаджи. Отиваме си. Ще ида далеч, чак до морето. Ако и там срещна зло, както тука, ще ида още по-нататък, ще ида отвъд морето. Моя имот го взеха двамата братя. Нека. Не ще кажа да не им е халал. Но слушай какво ще ти река: виждаш ли двата бряста, двете дървета? Тях баща ми ги е садил с ръката си, когато

аз и моя брат сме се родили. Те са наречени на нас, наш късмет са – знаеш ги, нали, зелени, весели са, няма суха клечка между листата им. А занапред? – Не знам. Не вярвам туй, което бог е дал на едного, да го вземе назад и да го даде другиму. Не вярвам, помни ми думите, Щерю чорбаджи...

Минаха се много години оттогава. Дядо Щерю беше млад, остаря, но нищо не се случи и той почти беше забравил думите на Халил ходжа. Сенебирските братя богатееха от година на година, никой чужд човек нямаше в селото им, а двата бряста се издигаха все по-високо и по-високо към небето. Халил ходжа като че беше се излъгал; чуждото щастие беше щастие и на сенебирските братя. Но съдбата на хората все пак е в ръцете на бога; един от сенебирските братя, по-старият, Петър, който, позастарял и изморен, беше предал работата на синовете си, а сам гледаше пчелите в двора си, умря ненадейно. Умря от нищо: ужили го пчела – кого не е жилила пчела? Но той се поду, посиня и за ден-два умря. Не на тая смърт се зачуди дядо Щерю, която, каквато и да е, все е крайт на един човешки живот, а се зачуди, когато забеляза, че тъкмо по това време един от двата бряста засъхна, листата му скрумнаха, сгърчиха се и се свиха като опалени. Дървото не покара вече млад филиз и на другата година го отсякоха.

Много мисли върху това дядо Щерю. Един път ще рече: „От сушата е.“ А сушата през нея година наистина беше голяма. Друг път ще каже: „Халил ходжа право каза, поличба е!“ Но да каже някому не смееше, скри тайната в себе си и замълча.

Остана едното дърво. И тъй като клонете му горе се раздвояваха, а дънерът му оставаше скрит зад хоризонта, изглеждаше пак да са не едно, а две дървета. Тъй ги виждаше сега и дядо Щерю, и нему се струваше, че са две. Ония, които ги гледаха отдалеч, също мислеха, че двете дървета си стоят, и, както винаги, приказваха за двамата сенебирски братя.

Че не всичко е, както по-рано, това знаеше дядо Щерю. След първата поличба той чакаше втора. Но работите на по-малкия от сенебирските братя, на Павли, тръгнаха още по-добре. Умря жена му, но той взе друга, млада, народиха му се още деца. Богатството и силата му растяха и дядо Щерю отново повярва, че онова, което беше казал Халил ходжа, е само едни приказки и нищо повече.

Случи се тия дни тъй, че не само дядо Щерю, но и всички селяни, които носеха снопи от нивите или пътуваха с каруците си из пътищата – а всички пътища в тая широка равнина като че се въртяха все около двете високи дървета сред нея, – не можаха да не приказват пак за сенебирските братя, и приказваха сега повече, отколкото всеки друг път. Новина имаше голяма: синът на Павли, момък вече, мразен от мащеха си, гонен и от баща си зарад нея, беше забягнал и след като се губи с месеци, появи се с другари из кърищата около Сенебир, спираха и ограбваха пътниците. Синът на Павли Сенебирлията хайдутин – ето кое беше в устата на всички!

Най-напред дядо Щерю си каза: „Сега ще стане нещо.“ И чака ден, два, чака седмици. Всичко си вървеше по старому. Вършачката бучеше в хармана на Сенебирлията, жито като злато се сипеше в хамбарите му, коля носеха снопи от всички страни и трупаха кладни като планини. Дядо Щерю не се стърпя и отиде в Сенебир, гледа бряста, гледа го отзад, отпред, гледа го от всички страни: дървото си беше здраво, зелено и весело – не се виждаше никъде суха съчка.

Ето какво беше си премислил дядо Щерю, седнал горе на стълбата на вятърната си мелница. И когато настрани от кръстците се проточиха сенки, връз стърнищата легна мека и нежна светлина, а във въздуха лъхна прохлада, той слезе долу и отиде сред пчелите си. Той клекна срещу тръвните и гледаше как пчелите се връщат една след друга и как, когато кацат, тупат тежко, като едри дъждовни капки. „Натегнали са от мед, миличките“ – мислеше си дядо Щерю и се радваше. И той толкоз беше се записал, че едва когато кучето зала, видя, че една каруца с високи сиви коне беше се спряла пред мелницата и един човек идеше към него и размахваше камшика си срещу кучето. Дядо Щерю позна Павли Сенебирлията.

Нито възрастта, нито грижите му през тия дни бяха го изменили. Той беше все тъй изправен, висок, крачеше пъргаво и широко. От години всички бяха го запомнили все тъй: с бяла коса и с бели хайдушки мустаци, но с червено лице. Носеше сива аба и сиви потури, а връз червения му пояс беше препасан па-тронташ. Мартината беше в колата му. Без оръжие Сенебирлията не ходеше никъде.

Той дойде при дядо Щеря и заговори гърлесто и високо, като че приказваше на

много хора. Стана дума за берекета, за времето, за вършитбата, която, ако отива времето все тъй сухо, скоро щеше да се свърши. Сенебирлията се правеше весел, но дядо Щерю позна мъката в очите му. Пък и той замълча и се загледа в земята.

– А оня, моя непрокопсаник, син ми, не си ли го виждал? – попита той с други глас. – Не е ли излизал тъдява?

– Иванчо ли? Не е. Тук не е дохадял.

– Не е ли? Не ме ли лъжеш?

– Е, Павле, и ти: Не е дохадял, ти казвам, не съм го виждал.

– А аз го видях. И не само го видях, ами... – и Сенебирлията махна с ръка, като че искаше да изрази нещо свършено.

– Срецах го аз моя Иванчо – добави той – и струва ми се, че му светих маслото. И нека-такъв син!...

– Оная нощ – подзе Сенебирлията, който по всичко се виждаше, че му тежеше нещо на душата и бързаше да го каже – минаха покрай Петровия хан. Късно беше. Щом слязох, и Петър ме среща: „Аман, бай Павле, тук да стоиш, да не си ходиш. Ей сега минаха ония. И Иванчо беше.“ „Тъй ли?“ – казвам, метвам се на колата, един камшик на конете – виждаш ги на какви са змееве, – и право след тях. На едно място се зачерняху хора, един се спусна да хване конете.

Дигнах мартината... „Тате, аз съм!“ – извика.

– Кой, Иванчо ли?

– Той беше, познах го. Не ми трепна сърцето, Щерю, гръмнах. Гръмнах право в него и пуснах конете.

– Уби ли го?

– Тъй мисля. Трябва да съм го убил. Дядо Щерю го погледна смаян. И двамата замълчаха.

– Не може да бъде – почти извика дядо Щерю. – Не си го убил. Ако си го убил, щеше да се намери. Ходи ли там?

– Как да не ходих – ходих.

– Е?

– Няма нищо. Ни човек, ни кръв, ни нищо.

– Видя ли? – зарадва се дядо Щерю. – Тъй ти се е сторило.

Сенебирлията поклати глава. Като че не беше тоя Павли Сенебирлията, когото познаваше дядо Щерю.

– Да зная, че е тъй, Щерю, да зная. Право да ти кажа, обърна ми се сърцето, чедо е. И тъй мисля, и инак мисля. Може да не съм го убил, мисля си, няма кръв, няма нищо. Ами ако ония нехранимайковци, другарите му, са го завлекли някъде и са го заровили?

– Не си туряй такава мисъл, Павле.

– Не знам: Търся го сега, жив, мъртъв, трябва да го намеря. Сенебирлията се изправи. Дядо Щерю видя пред себе си предишния корав и непреклонен човек.

– Каква суша! – каза Сенебирлията със спокоен и равен глас. – Такава суша беше и оная година, когато се помина и бати Петър. Такава суша беше, че едното дърво пред къщи изсъхна...

Те поприказваха още и когато вече се смрачи, Сенебирлията се качи на каруцата си и подгони сивите си коне.

Няколко дни подред от стълбата на вятърната мелница дядо Щерю гледаше как тая каруца със сиви коне дига прах и обикаля ту насам, ту нататък из пътищата. Отдалечаваше се, изгубваше се някъде и отново се появяваше. Движеше се по цял ден като в кръг в това равно и сухо поле, в средата на което се изправяха двете сенебирски дървета.

Една нощ млад, почти детски глас повика пред мелницата и дядо Щерю излезе. Пред него беше Иванчо, загубеният син на Сенебирлията. Дядо Щерю го въведе в мелницата. Като че тоя момък идеше открай света: изпокъсан, издраскан, слаб като смъртник. Гладен беше като вълк и дядо Щерю го нахрани. После свари само да каже, че е дошел да иска прошка от баща си, и заспа.

Спа до сутринта. Не се събуди и когато слънцето се издигна високо в небето. Не смееше да го събуди и дядо Щерю. Гледа го, гледа го, па си каза: „Докато се наспи тоя юнак, аз ще отида да зарадвам баща му.“ И тръгна към Сенебир.

Той влезе в селото тъкмо по обяд. Вършачката в хармана на Сенебирлията беше

спряла – работниците навярно се хранеха някъде на сянка. Изведнъж горе на батозата се появи Павли Сенебирлията. Потъмнял, гневен, патронташът на пояса му лъщи. И вика:

– Още ли ще ядете вие бре, още ли? Я ставайте, че да не полудея. Слушай – извика той още по-разярен на машиниста, – пушай машината!

Моторът изсъска, пусна пара, колелото се завъртя отначало празно, после каишът плесна връз него, опъна се и празната батоза зарева като звяр. Все тъй ядосан, Сенебирлията седна срещу барабана и започна да подава, като бясно тъпчеше ръкойките и все още викаше към работниците.

„Брей, хинает човек, не оставя хората да се наядат“ – помисли си дядо Щерю.

Той дойде зад кладните и машината се скри от очите му. Изведнъж батозата се задави, запъна се и после пак загърмя празна. Дигна се страшна врява, изпищя жена. Моторът като че въздъхна и спря.

„Стана нещо“ – каза си дядо Щерю и забърза. Като излезе иззад кладните, той видя, че пред къщата на Сенебирлията се чернееше мравуняк от хора. Махаха с ръце, гълчаха. Един работник тичаше срещу дядо Щеря и с очи още пълни с ужас извика:

– Чорбаджията умря, бай Павли. Разкъса го машината...

Дядо Щерю се спря като треснат. После подигна очи, погледна бряста и изтръпна: горе, по върховете на дървото, листата му бяха повехнали, сгърчени и сухи. Дядо Щерю погледна наоколо си, като че искаше да се увери в нещо: земята беше суха и напукана, лъхна го топлик като от пещ. И таз година беше страшна суша, право е, но дали не бяха се сбъднали думите на Халил ходжа? Дървото още стоеше право и като че нищо да нямаше, но беше вече мъртво.

Грехът на Иван Белин

Иван Белин обичаше да се вглежда внимателно във всяко нещо, да вникне в него, да го проумее. Инак нямаше да има славата, към която и той сам не беше равнодушен, че е човек, който вижда знаци, открива поличби и казва пророчества, които се сбъдват. Ето го, подпрян на кривака си, той пак гледа нещо, пак стои като закован. Преди малко бялата вълчица, която беше виждал и друг път, връхлетя пак върху стадото му. Не направи пакост, защото кучетата я усетиха и прогониха, но Иван Белин още стои и гледа подире ѝ. Тя е вече далеч. Посред полето се виждат кучетата, които се връщат, тук-таме между бурените се зачерняват гърбовете им или стърчат стегнато завитите им опашки, с дълга разчесана на две страни козина, като щраусови пера. А отвъд тях, близо вече да превали и последния хълм, е бялата вълчица. Макар и вън от всяка опасност, тя все още продължава да се мята в уморен и неравен галоп. От време на време се спира, обръща се и гледа назад. После пак бяга. Най-послед, след едно последно спиране, което трае повече време, тя отново поема своя бяг, но вече по-спокойно и равномерно. Едновременно с това тя изменя посоката си и се насочва на запад към нивите. Иван Белин усилва вниманието си. Той следи вълчицата, не примигва дори, пресмята нещо. В очите му, в които сякаш има сълзи, светва огън, под белите му мустаци заиграва усмивка. „Виж ти! – казва си той и поклаща глава. – Виж каква била работата! Не в гората, а тук, в нивята се крила...“

Иван Белин не се съмнява в откритието си. Той се обръща и поглежда на запад: на тая страна полето постепенно се снишава и бяга далеч, далеч, додето очи виждат. И там, в самото дъно на хоризонта, се вижда пространна, черна като въглен и вгъната навътре дъга. Това е гората. Отгоре я забулва синя мъгла и слънцето, което приближава да заседне, прави тая мъгла прозрачна и розова, а по черните зъбери, които върховете на дърветата чертаят върху златото на небето, грее разгорена жар. Голяма и страховита е тая гора, но е много далеч. Мъчно е да се повярва, че вълчицата отива и се връща оттам. По за вярване е, че тя се крие тъдява някъде из нивите. Те са изкласили, високи колкото човешки бой, и в тях може да се скрие не един вълк, а хиляди.

Както винаги, Иван Белин се гордее със своя проникателен ум. Той тръгва да догони стадото си, усмихва се, крачи живо из високата трева и белият му кривак в още по-широки крачки се премята пред него. Като стига до овците си, той ги позавръща отсам-оттатък, подпира се след това на кривака си и отново се заглежда

във вълчицата.

Под меката светлина на залязващото слънце всичко се вижда ясно на тази страна. Блестят зелените поляни, из доловете се подават черни сенки, белеят се пътищата, а на запад зеленото море на нивите, заляно със слънце, прелива талазите си и блещи. Отсам е вълчицата – бяло петно сред околната зеленина. Тя бяга все тъй в тръс, спокойно, равномерно, без да се спира, без да души или да се оглежда. Стар и опитен овчар е Иван Белин. Той знае, че тъй може да бяга само едно куче или един вълк, когато добре знае къде отива. И още веднъж той се уверява, че тая сигурна посока, която вълчицата държи, не е случайна, а правият и най-късият път към нейното леговище.

Иван Белин не се съмнява също, че вълчицата има и малки.

На няколко пъти той можа да я види съвсем отблизо. Беше я виждал, когато тя, неусетена от кучетата, незабелязана и от него самия, току се появеше всичко на всичко на някакви петдесет-шейсет крачки, сякаш изскочила изпод земята. Овцете се урваха на една страна и се събираха накуп, като че грабнати от вихър, кучетата, останали назад, се носеха вече към нея с бързината на куршуми. А в разчистеното пред нея пространство тя стоеше тъй, както се беше спряла, още с подигнат преден крак, неподвижна и колеблива, сякаш и беше мъка да се повърне назад. Забравяше да бяга, забравяше да мисли за спасението си. Стиснатите ѝ челюсти се разтварят, червеният ѝ език провисва и се люлее в ускореното дишане, очите и примигват и се полузатварят. И това, което Иван Белин никога не можеше да забрави, беше тоя поглед и тия очи, на които липсваха само думи. В тях нямаше страх, нямаше грижа за себе си, нито за нищо, което беше наоколо. В тях гореше само огънят на друга болка, дълбока и скръбна. Някой сякаш с ръка стисна сърцето на Иван Белин и той разбра всичко: тия очи и тая мъка в тях му бяха познати. Това бяха очите на всяка майка, все едно дали тя е човек, или звяр...

Ето откъде тя вземаше кураж да напада посред бял ден. Ето откъде вземаше сила да се брани, защото, макар мършава и слаба, тъй ядовито потракуваше със зъби, че големите и зли кучета отскачаха настрана, като ужилени.

Иван Белин прекъсна мислите си, защото в същото време наблюдаваше вълчицата и видя, че тя върши нещо, което още не можеше да разбере какво е. Вълчицата беше се спряла, пристъпваше бавно, като че дебне, и отведнъж се хвърляше, както правят котките, когато искат да уловят мишка. Тялото ѝ се изпъваше като дъга и голямата ѝ опашка се превърташе във въздуха. Тия скокове тя повтори няколко пъти. Иван Белин се усмихна: вълчицата мишкуваше – най-недостойния лов на един вълк. Но нямаше какво да се прави. Като не можа да грабне някое агне, трябваше да тури нещо в стомаха си и да залъже глада си, защото леговището ѝ беше близо. Там, уморена и отмаляла, тя щеше да легне сред шумата и оглозганите кости, а рунтавите вълчета, невинни и жестоки в незнанието си, като всички деца, стръвно и лакомо щяха да задърпат мършавите ѝ гърди. За себе си тя пак щеше да забрави и, с наострени уши и внимателни очи, запалени от огъня на същата болка, която Иван Белин беше видял, тя щеше да се ослушва и да бди, за да не дойде някоя опасност не за нея, а за тях...

Иван Белин въздъхна и тръгна да догони стадото си. В такива минути той ставаше милозлив и сърцето му се откриваше за всяка чужда болка. Вълчицата беше се изгубила вече в нивите, но той все още продължаваше да се обръща и да гледа на тая страна. Мислите му бяха несвързани и разкъсани и той мислеше ту за вълчицата, ту за свои работи. Но всичко това беше откъслечно и замъглено и ясна беше само мъката, която пълнеше сърцето му. Мръкна се сякаш изведнъж и на небето над побледнелия запад, като едър скъпоценен камък, огря вечерницата. Полъхна хладен вятър, изпълнен с дъх на билки, засвириха щурци, а в тъмнината широко и сладостно се разли песента на звънците. Нещо вечно, неизменно и мъдро наредено чувствува Иван Белин във всичко и сърцето му се пълни с умиление. Той подига очите си към звездите, но сега не търси в тях знаци и поличби, а му се струва, че вижда очите на бога. Мисълта му се връща пак към вълчицата. „И тя е живина, и тя е създадена от бога – мисли си той, искрено благ и добър. – И майка е, и деца храни...“ Минаха се няколко седмици, Иван Белин не видя повече бялата вълчица и почти забрави за нея. Пък и, като всеки човек, лесно менеше настроението си. Сега беше загрижен и за друго: гледаше, че се зареждат все сухи и топли сутрини, без роса, без влага, слънцето изгрива по-червено отвсякога, а небето е сиво и мътно. По тия знаци Иван Белин предричаше суша. И

наистина, сушата настъпваше вече и от ден на ден ставаше по-голяма. Но Иван Белин знаеше вървежа на световните работи и не се отчайваше.

„Не бойте се, момчета – говореше той. – Господ си знае работата. Нека е горещо сега, хляб се пече. А ще мине жътва, ще дигнат снопите, ще се открият стърнища до колене. Тогаз тия мърши не само ще има какво да пасат, ами ще земат и да падат от преяждане.“

Иван Белин говореше това на малките овчарчета, които всеки ден се събираха около му. Ученици до вчера, те бяха направили изпита и сега, с по една торба през рамо и с по една свирка на пояса, гонеха по някоя и друга овца. За тях Иван Белин беше голям авторитет, мъдър човек, който притежаваше всичко, което трябваше да има един истински овчар. Пък и самият му вид привличаше и предразполагаше. Той беше висок, кокалест човек и докато косата и мустаците му бяха бели, като сняг, веждите му си оставаха съвсем черни. От това лицето му изглеждаше разделено на две различни половини: начумерено и малко строго до очите, до носа, засмяно и весело по-надолу. А и приказваше развлечено, бавно, но с един гръден, приятен и сочен бас. Знаеше какви не приказки и истории и с една малка хитрост, която увлечените му слушатели съвсем не забелязваха, постигаше това, което друг ни с добро, ни с лошо не би могъл да постигне. Когато овчарчетата го заобиколяха, той ставаше отпуснат, ленив и не му се ставаше за каквото и да е. Прекъсваше тогава приказката на най-интересното място и казваше:

„Миланчо, я иди, чоджум, и завърни ония мърши. Право към нивите отиват!“

Или:

„Стоянчо, грабни бъкеля от магарето и отърчи да донесеш малко прясна вода от кайнака. Хайде! Ние ще те почакаме и тогаз ще ви кажа какво казал овчаря на царицата...“

И децата го слушаха. Но понякога Иван Белин ставаше по-лукав. Имаше едно място около Големия кладенец, където винаги, дори и в най-голямата суша, имаше добра трева. Това място Иван Белин искаше да запази за себе си и за да отстрани оттам малолетните и да ги наплаши, разказваше им, особено на мръкване, че там, от Големия извор, нощно време по месечина излизал от водата един бял бивол, с такива големи рога, с такива страшни очи...

Но Иван Белин имаше и друга чудновата черта в нрава си. Той не пиеше често, не беше пьяница. Но като се минеше месец-два да не стъпи в село, изведнъж някой ден, без да има никакъв повод, без да се е канил или мислил за това, като че ли теглен от някаква сила свръх волята му, напускаше стадото, оставяше да се грижи за него жена му или някой друг, а сам отиваше на кръчмата. Дохаждаше уж да си купи тютюн, фитил за огниво, друга някоя дребна работа, поръчваше си само една чашка ракия и все бързаше да си ходи. А скоро започваше с оката и се напиваше, както трябва. Тогава буташе назад големия си калпак, челото му, наполовина бяло и наполовина черно, се откриваше, очите му си оставаха затъмнени от черните вежди, но усмивката не изчезваше изпод големите му мустаци. И в пьянството си Иван Белин беше също тъй безвреден и добродушно весел, както кога разказваше приказки на овчарчетата. Правеше смехории, играеше, свиреше с уста, като надуваше бузите си и въртеше очи. И често Иван Белин свършваше веселбите си така, че когато късно през нощта тръгваше да си ходи, краката му вече не го слушаха, и тъй като нагоре към къщата му започва стръмнина, почваше да си служи с ръце и вървеше на четири крака.

Два месеца след като беше виждал бялата вълчица, Иван Белин усети един ден, че го зове тайнственият глас, остави ямурлука си, чантата и кривака и се озова в кръчмата. Веселбата потръгна веднага, защото в кръчмата се случи и Петър Чубрата. Той беше връстник и приятел на Иван Белин, но не вярваше ни на пророчествата му, нито на историите, които разказваше, и обичаше да му противоречи и да го дразни – не за друго, а да си прави смях и да има кой да черпи. И когато Иван Белин, мълчал с месеци в полето, започна сега да разказва всичко, което беше се натрупало в душата му, Чубрата кое вярваше, кое не. Вярваше, когато чашите бяха пълни, отричаше всичко, когато бяха празни. А като пиинаха малко повечко, пламна между тях такава препирня, че ако ги видеше някой, който не ги познава, щеше да помисли, че тия хора ей сега ще скочат и ще се избият.

Но и Иван Белин не се оставяше. Като видя, че пророчествата и поличбите за суша и нови войни не помагат, търсеше нещо друго, с което да учуди и да покори тоя

опърничав човек. И ето по едно време той стана, заклати се на дългите си крака, подигна черните си вежди и извика на Чубрата:

– Слушай! Знаеш ли какво зная аз?

– Нищо не знаеш – пресече го Чубрата.

– Знам...

– Вълци знаеш!

– Ха-ха-ха... – засмя се Иван Белин и разтърси грамадното си тяло. – Вълци... ха-ха-ха... Зе думата от устата ми. Та вълци знам и аз я! Знам де се крие бялата вълчица, видях и вълчетата й. Две са, ей такива е...

Чубрата го гледаше подигравателно.

– Ще ги уловя! – викна Иван Белин, разсърден от тоя поглед.

– Ще ги уловиш, ама да има кой да ги държи.

– Ще ги уловя!

– Де, де! Остави ги да поживеят гадинките...

Радослав кръчмарят донесе нова оканица и Чубрата поотстъпи. Но както лудите постоянно повтарят някоя фраза, която случайно е останала в ума им, тъй също и Иван Белин не можеше вече да приказва за друго, освен за вълчицата. Припирнята отново пламна.

– Мога! – викаше Иван Белин.

– Де, де! – дразнеше го Чубрата.

Тогава Иван Белин стана, нахлу големия си калпак чак до веждите, както правеше винаги, когато се залавя за работа, и с бързи крачки тръгна към вратата. Там той се пообърна и каза на Чубрата, като прекарваше с ръка по дългите си мустаци:

– Ей тия ще ги обръсна, ако не ги донеса тия вълчета! Почакай, почакай ме малко, и ще видиш...

Иван Белин се запъти право към къщи. Като стигна там, без да проговори дума, затарашува из долапи и сандъци и затърси нещо. В това време баба Бяла му натякваше, че е оставил момчето самичко с овцете, но Иван Белин мълчеше, не казваше дори и какво търси, а само се подсмиваше под мустак. Най-после намери един чувал, попрегледа го дали е здрав и го тури настрана. След туй взе старата си кримкова пушка, прегледа и нея, като издигна и пусна спусъка, и я тури при чувала. Но когато измъкна едно дълго въже и започна да го опасва въз пояса си, очите на баба Бяла станаха големи и кръгли от смайване. Тя го гледаше и не знаеше какво да каже.

– Дай ми сапун сега – каза Иван Белин, все така тайнствен. – Отивам да се беся...

– Боже, господи! – извика жената и се закръсти. – Ти хем си полудял, съвсем си полудял!

И, както правеше винаги, когато й докривееше много, тя се разшета бързо, завика и се заокайва.

Иван Белин клатеше глава и се усмихваше. После взе чувала и пушката, попипа големия си овчарски нож, за да се увери дали е в силах му, и излезе.

Късно подир обяд Чубрата, след като си беше подремнал малко, излезе на улицата. Макар и да не вярваше на пророчествата на Иван Белин, той пак издигна очи, разгледа навсякъде небето и се увери, че наистина всичко сочи на суша. Сенките бяха стигнали вече досред пътя, а още беше горещо, пепелта пареше. Чубрата се усмихваше, защото беше си спомнил за Иван Белин. Но той вярваше, че тоя път баба Бяла беше успяла да вразуми стареца и да го прати при овцете.

Изведнъж се зачу глъчка и Чубрата погледна на тая страна. На завоя на пътя, откъм горната махала, се показва голяма тълпа хора. Какво беше се случило? Деца и жени тичаха през дворищата и отиваха да гледат. Писък, викове. Но нещо лошо като че не беше. Навалицата приближаваше. Висок един човек стърчеше над главите на всички и носеше нещо на гърба си, праметнато напреки, както овчарите носят овца или агне. Нещо бяло и голямо, което все пак не приличаше да е нито овца, нито агне. „Марьо! Марьо ма! – чу се писклив глас на момиче. – Ела да видиш, вълк, вълк!“ И наистина, Иван Белин – Чубрата го позна, – зачервен и заморен, идеше и носеше на раменете си вълк.

„Де, де!“ – прошепна Чубрата по обичая си и сякаш не вярваше на очите си.

Множеството го обгърна и понесе. „И вълчета има! – викаха децата. – В чувала

са!“ Пред кръчмата на Радослава Иван Белин спря и хвърли товара си. На земята се простря страшният и грамаден звяр. Това беше същата бяла вълчица, за която всички бяха чували. В устата и е пъхната тояга и тъй е омотана и увързана с въже, че не може нито да хапе, нито да си отвори или затвори повече устата. На единия и хълбок се червенееше голяма рана. Вълчицата е още жива, но изглежда, че е на умиране. Очите и ту се отварят, ту се затварят. В чувала, хвърлен до нея, помръдват две живи топки.

Иван Белин, по-потъмнял от всеки друг път около очите и под черните си вежди, по-весел и по-засмян в другата половина на лицето си, късо и отсечено разказва как уловил вълчетата и как след това застрелял и самата вълчица. Всички го слушат, поглъщат думите му и гледат ту него, ту проснатия страшен звяр.

– Бре, Иване, какво направи бре! – вика Чубрата, като се промъква през навалищата.

Иван Белин повдига големия си калпак, погледът на очите му сякаш липсва под тъмните вежди, но гънките около белите му мустаци се смеят.

– Виж! – кратко и гордо казва той и сочи вълчицата.

– Де, де – мърмори объркан Чубрата, – де, де!

Иван Белин развързва чувала и показва вълчетата. Те са също като малки кученца, само че с щръкнали уши, сиви, рунтави и със сини като мъниста очи. В тая минута вълчицата – това жените отпосле си разправяха помежду си – бавно отваря очите си и пак ги затваря.

Иван Белин завързва чувала. Любопитството на всички е задоволено. И докато мъжете, събрани на купчини, все още гълчат нещо, жените хващат вече децата си за ръце да си ходят, но не могат да откъснат очите си от вълчицата и мълчат.

– Горката! – прошепва някоя.

– И деца има... Божичко...

И към Иван Белин всички тия майки отправят сега погледи, в които свети омраза и гняв.

Издрънква кола и спира наблизко, конете се дърпат и пръхтят. Това е Чубрата.

– Хайде, Иване! – вика той. – Дай сам вълците. Хайде, ще вървим от къща в къща. Всеки трябва да даде по нещо. Такъв е обичая. Всеки трябва да даде, защото всички имаме добитък...

Преди няколко дни беше ходила из село пеперуда за дъжд, но такъв шум и такава глъчка не беше имало, както сега подир вълка. Колата криволезе из улиците, спираше се пред вратните, трупаха се жени и деца. Кучетата, усетили миризмата на вълка, започнаха да вият. А Чубрата повдигаше безстрашно вълчицата, за да я показва, големият ѝ труп провисваше и сред бялата ѝ козина, като ален цвят, лъсваше на слънцето кървавата и рана.

Чубрата показваше след това и вълчетата. И започна да се повтаря едно и също: жените даваха каквото могат, но мълчаха и гледаха студено и неприязнено.

„Горката... горката...“ – чуваше след себе си Иван Белин.

Това почна да го смущава. За да си даде кураж и да се залъже, той се мъчеше да се усмихва, но усмивката му беше пресилена и гузна. Той се остави в ръцете на Чубрата като роб. Замисляше се често и казваше като на себе си:

„Стана тя една, ама нейсе...“

Чубрата му подаваше шишето с ракията и го канеше:

– Пий! Имаш право да пиеш. Изтреби вълците, изкорени ги. Пий!

И Иван Белин пиеше, макар и да не усещаше вече вкуса на ракията. А после пак повтаряше като на себе си: „Стана тя една, ама нейсе...“

Той не можа да се развесели и вечерта, когато, след като занесе в къщи вълчетата и вълчицата, се върна в кръчмата и продължиха да пият с Чубрата. Сякаш беше оглупял и подивял, не му се говореше, изгубил беше и воля, и желание за всичко. Неведнъж Чубрата го забелязваше, че отпуща глава и се замисля, и за да го пробуди, хващаше го за рамото и го раздрусваше.

– Пий! – говореше Чубрата. – Какво ще му мислиш. Няма вълци вече, изтреби ги!

И Иван Белин пиеше. Пи толкова много, че когато стана да си върви, пак трябваше да пълзи по крака и по ръце.

Когато се върна в къщи, той свари баба Бяла, че седи сред стаята на колене, поклаща се назад-напред и пее. Пееше или може би плачеше. Тя не се обърна и не го

погледна. Но издигна гласа си и запя по-високо. Иван Белин се довлече до одъра в другата стая, тръшна се на него, къщата се закриви, залюля се и наедно с него потъна сякаш в някаква пропаст.

По навик той се събуди рано. Излезе навън – тънкият сърп на месеца беше се спрял току над чертата на черните баири. Бледа светлина огряваше двора, но дърветата бяха черни и черни сенки обкръжаваха стрехите и плетищата. Като че тръне бяха забити в клепачите на Иван Белин, главата му тежеше, някаква яма сякаш стоеше зад него, и той не знаеше де е бил досега и защо не е при овцете си. Но мисълта за овцете възкреси у него вчерашния ден и той изтръпна. Той си спомни всичко, но едва сега разбра какво правеше баба Бяла, когато се върна в къщи. Тя седеше на колене сред къщи и не пееше, а плачеше. И нареждаше имената на двамата му сина, умрели някъде по бойните полета...

Бързо той се повърна в къщи, намери едно газениче, взе кибрит и тръгна към стаята до овчата сая, дето беше оставил вълчицата. Той отвори вратата, влезе в тъмното, запали газеничето и го издигна. На земята, просната и вкоченена, лежеше вълчицата. А до нея, близо до увисналите и гърди, стояха вълчетата. Едното спеше, другото беше право. И това, което беше будно, се обърна и загледа Иван Белин със сините си като мъниста очи. Ръката на Иван Белин затрепера и газеничето заподскача.

Иван Белин отново се загуби из полето подир овцете си и още по-рядко се вестяваше в село. По-често го виждаха овчарчетата. Както по-рано, той пак им разказваше приказките си. Но случваше се, че на тях им омръзваха тия приказки, обземаше ги палава веселост и започваха да закачат и да приплясват стареца.

– Дядо Иване – питаха го, – пораснаха ли вълчетата? Истина ли е, че ще ги пуснеш, когато станат големи?

Други лежах по-далеч и затова бяха по-дръзки.

– Дядо Иване – викаше едно, – истина ли е, че те бие баба Бяла?...

А друго:

– Дядо Иване, я ни покажи как се върви на четире крака!...

Иван Белин гледа в земята, поклаща глава и се усмихва. После протяга ръка по посока на Големия извор, разперва пръстите си, придава уплаха на лицето си и започва да разказва за бивола, който излиза оттам, с такива големи роги, с такива страшни очи...

Измама

Като се надигна и погледна през плета, Лазар Бодура видя, че по пътя между нивите вървеше голяма покрита каруца и идеше насам. Тя беше доста далеч, но Бодура позна, че е Христо Бахчеванджията. Както бяха си дигнали главите и както чевръсто размахваха опашките си, личеше, че конете са млади, силни, и макар да вървяха полека, все пак пристъпваха живо и бодро. Бодура попогледа още, след туй отиде при пчелите си и се залови да работи нещо около тях. Лицето му се промени и стана загрижено и съсредоточено.

Току зад градината, на самия връх на хълма, като някоя кула се издигаше вятърната мелница на Бодура, или, както я наричаха, Дурасийската вятърна мелница. Макар да беше на високо място, срещу всички ветрове, тя почти никога не работеше. Рядко, много рядко големите ѝ крила ще се поразмърдат, ще се завъртят, за да спрат пак след няколко часа. Ето и сега крилата ѝ като черен кръст гледат към вятъра, цялата тя се тресе, пука, пращи, но стегната здраво от спирачките, превързана с желязната верига на обръщателното колело, стои неподвижна, цяла черна и покрита с мъх, също като някой стар кораб, пуснал котвите си завинаги.

Лоши слухове ходеха за тая мелница. Далеч беше от селата наоколо, настрана от пътищата. Едно време богати турци правеха тук оргиите си и нередко сред кучеците на гевендиите, сред шума на дайретата и чимпарите лъсваха ятагани и се проливаше кръв. В по-ново време всяка кражба, всяко престъпление из близките села заплиташе в нишките си и Дурасийската вятърница. Ако откраднеше някоя мома, намираха я тука; ако погнеха конекрадци, следите им се насочваха насам. Скитници и съмнителни хора биваха забелязвани все тук.

С тая лоша слава и с тия спомени за Дурасийската вятърница остаря и нейния

стопанин Лазар Бодура. Че той не беше съвсем чист се виждаше от туй, че на един два пъти беше лежал в затвора, макар да казваше, че бил само набеден и трябвало да мине време, докато се оправя. Мнозина мислеха същото и казваха, че Бодура не само е невинен, но е кротък и благ човек. Донякъде ги плашеше само извънредната му сила и издържливост, защото ако и да беше над седемдесет години, не изглеждаше на повече от петдесет. Беше едър, ходеше прав, говореше с бодър и силен глас и се смееше из цяло гърло. Но когато му приказваше някой, имаше обичай да мълчи, да слуша внимателно и в това време очите му, живи, подвижни и умни, гледаха пронизително, едвам-едвам поусмихнати, като че все нещо пресмятаха, все нещо таяха.

Какво говорят за него хората, Бодура знаеше, но малко го беше еня. В тая минута за него беше важно какво мисли Христо Бахчеванджията. Вярваше ли той на хорските приказки? Нима не вижда, че макар мелницата да не работеше, той все пак има с какво да живее – има си градината, има пчели, кокошки. Сам човек е, няма ни жена, ни дете – и това му стига. Зло никому не струва, напротив, помага, прави добро, колкото може. Колцина болни от лоша пъпка, с отекли глави като шиници, намираха спасение само у него. Тая болка Бодура я лекуваше по своему; където и да е пъпката, той гореше болните винаги на едно и също място – отзад под темето. На това място вече не поникваше коса и оставаше белег завинаги. Затуй и Бодура казваше: „Моите хора са белязани. Никой няма да ме забрави и никой не ще каже, че не е виждал добро от мене.“

Като си мислеше всичко това, Бодура се приближи пак до плета и погледна: колата на Христа беше вече близо. Какви хубави кончета! И двете оправени, яркочервени, с по една черна ивица по гърба от гривата до опашката. Приличаха си едно на друго като близнаци. „Пари струват тия кончета, пари!“ – помисли си Бодура. Той се отдръпна от плета, отиде при тръвните и тоя път лицето му стана още по-загрижено.

След малко зашумоля тревата и Бодура усети зад себе си Христа.

– Добър ден, дядо Лазаре! – чу той стегнатия му резлив глас.

Без да го погледне, Бодура само кимна с глава и охна издълбоко.

– Какво охкаш бе, дядо Лазаре, какво има?

– Какво ще има. Доде грижата и на мойта глава и туйто. Добре си бях аз самичък тука, ама на. Имам една унука, момиче на дъщеря ми. Оженила се беше, а сега ми пратила хабер, че искала да дойде при мене. Оставила се с мъжа си и щяла да доде тука.

Бодура помълча, след туй прибави:

– Да беше друга, изпъждах я. А таз не мога. Добра е. А каква е хубава, каква е хубава, само да видиш. То не е жена, а капка! Много е хубава.

Като чу това, Христо се зарадва. Из селата той повече имаше работа с жени и неведнъж беше се отпущал пред Бодура. Затова замълча и не каза нищо, защото се боеше, че хитрият старик може да разбере какво мисли. Но той не можа да се удържи и каза:

– Не ти е голяма грижата, не бой се! Ако искаш, дай я на мене цялата, земам я!

И двамата се засмяха. После те приказваха още, ходеха из градината, а като се мръкна, Христо се прибра при каруцата си. Ако той минаваше оттука, не беше за друго, а защото по тия отстранени места, по които не ходеха нито хора, нито добитък, имаше хубава трева. На отиване и на връщане Христо пущаше конете си, пасеше ги по няколко часа и след туй пак поемаше пътя си.

Няколко дни по-късно, като идеше пак с колата си, претоварена със зеленчуци, Христо още отдалеч забеляза, че като никога мелницата на Бодура се върти. Въртеше се бавно, тежко, но все пак се въртеше. Долу стоеше разпрегната кола, две коня беха вързани на нея, а наоколо се мяркаха няколко мъже. Но ето че горе, на вратата на мелницата се показва жена с червен фишан, с бяла риза над кръста и бързо-бързо, почти тичешката, заслиза по стълбата, която се спущаше към земята. Тъй можеше да слиза само млад човек. „Дошла е унуката на Бодура!“ – рече си Христо и против обичая си шибна конете и забърза.

Намери Бодура пак около тръвните в градината. Щом го видя, старецът се изправи на целия си ръст и весело викна:

– О, Ристо, добре дошъл! Добре дошъл, юначе с бяло калпаче! Как си Ристо?

– Добре съм, дядо Лазаре, а ти как си?

– На, чакам да се роят мухите. Виж тия кошове, дето съм ги набелязал с вар, всичките ще се роят. Страх ме е да не изтърва някой рой.

По-настрана в градината се редяха на гъсто овошки, отгоре връз гъстия им листак се сипеше слънце, а долу върху високата зелена трева се тъмнееха черни сенки. Навсякъде около плета се изправяха високите стъбла на царевица и метли, а сред тях тежаха кръглите пити на слънчовки. Слънцето прежуряше, из топлия въздух бръмчаха пчели.

Изведнъж между нависналите клони на овошките в зелената трева под тях се зачервения фистан, бяла се риза и след малко само на две-три крачки се показва млада жена. Очите ѝ, очите ѝ, какви бяха големи и черни! Лицето ѝ беше румено, поизгоряло, снагата ѝ набита. Право беше казал Бодура: унуката му беше хубава.

– Слушай, Ристо – рече Бодура, който като че не беше забелязал младата жена. – Ти сега си пусна конете да пасат, нали, нямаш работа. Я да ми помогнеш. Стой тука и гледай таз пчела, тя скоро ще се рои. Аз ще ида да понагледам другите, а ти щом видиш, че изскочи роя, викай ме.

Високият ръст на Бодура се заклати надолу измежду тръвните. Христо остана на мястото си; не се помръдна от мястото си и жената. Нито той ѝ продума, нито тя. Тя не го и гледаше. Но по-рано той беше забелязал как го гледа и като че се смееше, че е млад, а си е оставил такава голяма брада, която, макар и черна като катран, все пак беше брада като на поп. И сега тя като че се усмихваше, но гледаше настрани и Христо не снемаше очи от нея, като мислеше, че тя не го забелязва.

– Пчелата гледай, хей! – извика тя, погледна го и се засмя. – Що гледаш мене? На, роя изхвъркна.

Наистина, във въздуха играеше на голямо черно кълбо рояк пчели. Някои минаваха покрай самото ухо на Христа и бръмчаха. Слънцето още повече припичаше.

– Е, каква я свърши ти! – каза Бодура, като бързо идеше насам и се смееше. – Уж вардач те турих, а ти изтърва роя!

В едната си ръка Бодура държеше китка маточина, взе да ръси с нея роя и навсякъде из въздуха се разнесе приятна миризма. В другата си ръка той държеше празен кош, набучен на висок прът, и в същото време свиреше с уста, свиреше някак особено, еднообразно, но настойчиво – същия звук, като кога тече чучур. И все ръсеше с маточината.

Роят се издигна високо, забуча и Христо помисли, че вече ще избяга. Той не беше забелязал, че в коша бяха влезли вече някои мухи и след малко целият рояк, като се пречупи и слетя по-ниско, занавлича се също в коша. На дъното му вече се чернееше жива черна топка. Бодура все още свиреше с уста, лицето му беше изопнато. По ръцете и по шията му имаше пчели, но те не го жилеха.

– Познават ме те – казваше той, – нищо не ми думат.

Позасрамен, защото беше изтървал роя, Христо не знаеше какво да прави и току подръпваше мустаците и брадата си.

– Не мърдай, хей! – викна му пак жената. – Не махай с ръце, че ако разсърдиш мухите, ще ни надупчат като решето.

Тя се засмя, засмя се и Христо и отиде при нея. Те седнаха на тревата под овошките и се запrikaзваха. А Бодура още се залисваше с роя и като че не ги забелязваше.

Мръкна се много скоро. До едно време из градината се мяркаше високата снага на Бодура, после се изгуби. Стана тихо защото мелницата беше спряла и крилата ѝ вече не скърцаха. Христо и жената стояха под овошките. Виждаше се само едно бяло петно – бялата риза на жената. Наоколо светкаха светулки, пееха щурци, миришеше на трева.

Късно през нощта, със замаяна глава, като че беше пил, но весел, Христо тръгна към каруцата си. Поиска да нагледа конете си, но чу да дрънкат букаи в тъмнината и се успокои. Само че тия букаи твърде често дрънкаха, но той не обърна внимание на това. По снагата му преминаваха сладки тръпки, той погледна нагоре и му се стори, че под това небе, пълно със звезди, всичко пее и се радва. Безкрайно щастлив и доволен, той си легна в каруцата, зави се с шубата си и заспа.

Спа много малко и изведнъж се събуди уплашен. Дойде му на ум за конете и скочи от каруцата. Не се чуваха никъде букаи. Отиде на мястото, дето ги беше

оставил – нямаше ги. Уплашен, той започна да тича насам-натам, връщаше се, отиваше пак.

Развиделяваше се, когато той дойде при мелницата. Лицето му беше жълто като пръст, косата лепнеше по челото му. Чуждата каруца, която вчера беше тук, до мелницата, я нямаше, хората бяха си отишли. Той повика, чува, вика още по-високо – никой не се обади. Нямаше я и внучката на Бодура. Страшно подозрение мина през ума му. Той се втурна в градината и завика. Изпод една купа сено се понадигна Бодура.

– Какво има? – попита той.

– Какво има ли? Конете ми ги няма. Конете си искам аз, от тебе ги искам, знам те аз. Де са ония хора, де е жената, унука ти де е?

– Тя не ми е унука – спокойно отвърна Бодура. – Тази жена беше с онез хора, дето си мелеха брашно вчера. Те си отидоха. Нито ги знам отде са, нито ги познавам кои са.

– Не ти била унука, а! А не ми ли казваше сам? И тя се казва Рада.

– Ех, Рада! Една ли Рада има по света!

Бодура беше станал като камък, студен, жесток.

– Тъй ли! – извика Христо като луд. – Хайдутин с хайдутин! Аз ще те науча тебе!

Той се обърна и бързо излезе от градината. Отиваше да се обади за кражба. Вървя дълго време. Изведнъж той се спря и в отчаянието си започна да се удря с юмруци по главата. После се обърна назад и погледна: мелницата стоеше, както винаги, неподвижна и черният кръст на крилата ѝ изглеждаше необикновено голям и страшен.

Имане

От време на време болната се изправяше на леглото си и се поозърташе наоколо си. Очите ѝ гледаха издълбоко, черни, пламнали, погледът ѝ беше тежък, зъл. Виждаше все същото: двете ѝ дъщери седяха настрана и си шепнеха, и двете млади, и двете червендалести и хубавелки, каквато бе и тя на техните години. А мъжете им, дошли с тях от далечни села, попременени и те с нови черни потури и с чисти бели ризи, едвам-едвам се пообръщаха, поглеждаха я през рамо и пак се заглеждаха навън през прозорците. „Какви са! – мислеше си старата. – Не ме жалят, стяга им се душата. Чакат само да им кажа де са скрити парите. Чакат само да умра, та да вървят да си гледат работата...“

Тя се отпущаше пак на леглото и затваряше очи. Лека-полека лицето ѝ утихваше, успокояваше се. Изглеждаше, че спи. Двете сестри започваха да си шепнат още по-ниско, ходеха на пръсти, а мъжете, все тъй равнодушни, пускаха ръце в джобовете на новите си потури, гледаха навън. Хубаво беше времето. Ето там, в полето, над нивите минава черна сянка на облак; ето слънце пак огрява и сред зеленината на високите жита – не жита, а море! – светват тук-таме жълтеникави петна: сигурен белег, че жътва иде. Нататък гледат двамата мъже и мълчат.

А старата не спеше. Тя беше си мислила за много неща, а сега си мислеше как беше се поминал едно време свекър ѝ. Като канара човек беше, здрав, як, а падна и се повали отведнъж, като сноп. Дойде си една вечер, легна в къта край огъня и вече не стана. Не охна, не се и оплака, само очите му се дръпнаха навътре и станаха кротки.

– Булка, кай, аз си отивам, ела да се простим. Гледала си ме, почитала си ме. Къшовница си била. Добра си била, булка, много добра. Сполай ти. Нека ти е просто от мене и от бога. И ти ме прости, булка...

Тя му целуна ръка, и той ѝ целуна ръка.

На това място старата не се сдържа, трепна, заподсмърча и от очите ѝ, както бяха затворени, капнаха сълзи и потекоха по сухите ѝ страни. Двете сестри се спуснаха към нея.

– Мо, мамо ма! – заговори по-старата, като ѝ изтриваше сълзите с ръка. – Що правиш ти, що плачеш? Е, болна си, що има? – Човек нали е, и се разболява, и оздравява. Ще оздравяш и ти. Недей тъй, не се притеснявай...

Старата чу всичко туй, но не се обади, не отвори очи, нито поиска да каже за

какво плаче. А продължи да си мисли по-нататък:

Целуна му ръка, целуна и той нейната. А след туй се унесе. Нея вечер Братоя не беше в къщи, отишел беше на воденица. Вън беше ясно, но такъв вятър духаше, че звездичките трепереха, като че щяха да паднат. А старият все унесен, все хърка и гърдите му се подигат, подигат. По едно време той току скочи, погледна я, искаше да каже нещо, но не можа: езикът му се беше вързал. И като гледаше страшно, взе да маха с ръка към стената, показваше нещо все на нея страна. Тя помисли, че иска да повикат поп Гьоргя да го причасти, и го повика. А след туй старият скръсти ръце и умря, като че заспа.

Минаха се години, дойдоха грижи, немотия – боже, каква черна немотия! Много често тя си беше мислила: тъй, както беше махал с ръка старият, когато умираше, дали е искал да повикат попа, или друго е искал да каже? Не е ли имал нейде скатани пари и е показвал де са? Падна й като болка тая мисъл на сърцето. Зададат се празници – или Коледа, или Великден, – обърне къщата наопаки, претърсва навсякъде, мести чували, сандъци, копае, дето мисли, че може да са заровени парите. Няма и няма. Казвала е и на мъжа си, на Братоя – и сега като че го гледа как седи на чардака, поуморен от работа, потен още. Братоя не вярваше.

– Отде ще има пари стария – думаше. – И той беше сиромаш като мене.

Но друг път е казвал, че си припомня едвам-едвам, като през мъгла, отколе било то, дете бил още, че веднъж старият продал овце и парите не се видели. Много пъти, при голяма нужда, преди да поиска от чужди хора, старият мислел, мълчал, като че имал пари, а не смеел да ги бутне.

Една година даде Бог голям берекет. Едно жито стана – червено, едно, като дренки.

– Я чуй – каза й Братой, – земи поизмажи килеря, поизпуши дупките, дето са ги направили мишките. В хамбаря няма място веќе, ще изсипем малко жито и там.

Тя взе да замаже, но рече по-напред да поизкопае, та да се изравни. Като доде до огнището и копна, теслата удари на камък, поразрови – показа се плоча. Тъй затупка сърцето й, тъй се разтрепера, че не можа, почака. А като обърна плочата – гърне, вътре в него – алтъни. Не беше пълно, но цяла купчина, злато като жарава.

Не го скри, занесе го право на Братоя и му го даде. Как се зарадва човекът й – не можа да стои прав и седна. Та ги брои, та ги прехвърля в ръцете си, попибва ги, гледа ги. Пусне ги в гърнето, позарбърка ги, пак ги гледа. Отведнъж изгледа я страшно, като че искаше да я убие, и й викна: „Излез навън!“ Остана сам и ги скри.

Друг човек стана оттогаз. Изстина към нея, изстина към дъщерите си, като че не бяха негови деца, а чужди. Стисна му се сърцето, не дава нищо, не туря дреха на себе си, ходи парцалив, изумял. Кое работи, кое не. Седи на прага на одаята, дето бяха скрити парите, седи като гарван на гнездото си. Щом мръкне, сякаш полудява: „Защо лаят кучетата? Затвори ли вратника? Заклучи ли вратата? Я запуши прозореца, че се вижда!“ И се затвори в одаята си и само се чува: зън-зън, брои си парите. Пуси пари!

Но когато дойде да умира, смекчи се сърцето му и каза й де са парите. Толкоз беше се натеглила от тия пари, че взе гърнето, като че вътре имаше змия, и го зарови дълбоко, дълбоко в земята. И не в къщи – зетъвовете бяха усетили, че старият има пари, – а на друго място. Никой вече не може да го намери де е.

Одърът заскърца, старата захвърли с мъка тежките черти и се поизправи. Очите й не мигваха, горяха. Двете сестри тозчас дойдоха при нея.

– Мамо, я земи да си похапнеш – каза по-старата, – я виж каква чорбица сме ти направили. Похапни си, и да не ти се яде, похапни. Човек като не яде, болестта го надвива.

– Хайде, мале, хайде – закани я по-младата, Ненка, – я земи, че се насърбай ху-у-баво. Аз я направих чорбицата, много е хубава. И чер пиперѐц турих, да ти отвори ищак. Дръж лъжицата, па яж, не бой се...

Старата бутна назад лъжицата, изгледа поред дъщерите си и очите й се наляха. Погледна след туй зетъвовете си – те едвам криеха тънки, зли усмивки – и очите й пламнаха. „Няма да ви кажа къде са парите, не!“ – помисли си тя. И си припомни колко са я мъчили за тия пари. Ще дойдат, ще почнат да се мажат около нея: „Маминце, тъй, маминце, онъй“, а като им дотегне, хване ги яд, че като отговрят едни уста. Хеле тоя големият, с тия рунтавите мустаци и с тая брада като таралѐж –

какви думи ѝ е казвал! Като камъни са падали на душата ѝ.

Тя си легна пак и затвори очи. „Защо да им кажа де са тия пари? – мислеше си тя. – Нека си печелят сами, че да им е сладък хлябът. От тия пари аз не видях добро, не видях добро и Братоя. Тия пари са проклетни пари – прокълнал ги е онзи, който ги е оставил, добро няма от тях, горят като огън. Нека си стоят в земята.“

Навън изведнъж притъмня, излезе вятър, дигна се прах, салкъмът пред прозорците се залюшка и зашумя. Светваха кратки, червени светкавици, забоботи гръм и тресна надалеч, като че падна нещо голямо и тежко. Утихна, стана по-тъмно и по керемидите затропа едър дъжд.

Старият зет с големите мустаци се обърна, потри ръце и каза:

– Хубав дъждец. Утре като пекне слънце, след два-три деня земи си жетвата готова...

Той смигна на младия и двамата наедно минаха в другата стая.

До късно сестрите стояха при майка си. Старата не отиваше добре. Имаше огън, мяташе се, дишаше тежко. Когато се поумириваше, лицето ѝ ставаше бяло като вар и на челото ѝ, под посивелите ѝ коси се набираха ситни капчици пот. Двете сестри се лутаха около нея, изпитваха едно, изпитваха друго и като виждаха, че нищо не помага, гледаха се една друга и не знаеха какво да правят. И докато по-старата все още държеше, младата седна на земята, закри очите си с ръце и заплака. Не заплака, а сякаш запя проточено, жаловито.

Мъжете се показаха на вратата разтревожени. Тъкмо в тоя миг болната се събуди и, за голямо учудване на всички, скочи на леглото, като че искаше да стане. Но щом видя двамата мъже, изгледа ги плахо и падна възник на леглото. Тогава по-старата сестра, сърдечна и силна жена, се разсърди.

– Стоене, Димитре! – викна тя на мъжете. – Хайде излезте си, идете оттатък. Тук не е за вас. Ненке – обърна се тя към сестра си, иди и ти. Иди да си починеш.

Младата я погледна с насълзените си очи и ѝ се сопна:

– Тук ще стоя аз. И на мене е майка.

Мина се час-два. Изведнъж старата пак отвори очи, видя, че мъжете ги няма, поиска да се изправи, но не можа. Очите ѝ горяха, гледаха ту едната, ту другата сестра и се насълзиха. Да би могла, би проговорила, но не можеше. И като събра всичките си сили, тя издигна едната си ръка, суха и почерняла, и отчаяно замаха все в една и съща посока, към кьошето, към другата стая...

Двете сестри се изгледаха една друга.

– Постой тука, Ненке – каза по-старата. – Аз сега ще дода.

И се впусна към вратата. Малката се затича към нея. Мъжете бяха позадрямали, събудиха ги.

– Ей насам посочи. Три пъти насам махна, тук трябва да са парите...

– Де? Къде? Накъде махна?

– Насам. Към тука махна.

Озърнаха се, погледнаха: навсякъде бяха претършували, и земята бяха копали дори. Ако е посочила насам, тук няма.

– Защо не я попитайте – разсърди се старият зет, – вий език нямате ли? Я питайте я, питайте я по-скоро!

Всички се втурнаха към болната в другата стая.

Намериха я издъхнала.

Друг свят

Както беше се поприпекъл на слънце, на Илия Дочкин не му се ставаше, макар че беше дошло време да позаобиколи към Темелковия хан. Не му се ставаше, защото на неговите години всяко ставане беше мъчно. Най-после той се реши, изправи се, постоя като изтръпнал, докато попремине болката в старите му колена, и тръгна. Зачука патерицата, но стъпките му едва се чуваха.

Между Дочкин и Темелко ханджията имаше отколенно приятелство – Дочкин беше стар хергеледжия, а Темелко беше джамбазин. И двамата разбираха от коне. Повече разбираше, може би, Темелко. В неговите ръце и най-пусталата кранта ставаше хат, болният кон оздравяваше, поне докато го продаде, а тежкия и мързелив ставаше бръз

и припрян като хала. Как? – Много просто. Върху гърба на коня Темелко хвърляше някой хасър и след това започваше да бухти по него с тояга. Под хасъра изплашеният кон скача, бърти се, лудее тъй, че когато Темелко го изкара на пазара, още върви като попарен, а очите му гледат на четири.

Изкуството на Темелко отиваше дотам, че той можеше да изправя дори ушите на клепоухи коне; ако ли пък ушите бяха големи, можеше да ги поизрязва и да ги прави по-малки. А като вземеше печена ябълка или печен картоф още горещ и го натиснеше върху челото на някой кон, на това място след време израстваха бели косми и ставаше звезда. Можеше конят да е краден – не винаги Темелко работеше с чисти хора, – но с тая звезда, поподстриган и постъкмен от Темелко, не можеше да го познае вече никой.

Такъв майстор беше Темелко. Но нямаше сърце и на конете гледаше само като на стока, от която можеше да спечели или да изгуби. В яхърите те влизаха и излизаха, както пътниците преспиваха в хана му и си отиваха. А конят иска да го имаш, да му се радваш. И трябва да знаеш как да отидеш към него. Може да е и най-лудият кон, но щом го потупаш по шията, потъркаш го по челото и му дъхнеш в ноздрите, става кротък като агне и ако щеш – мини под него. И още много неща, които може да знае само онзи, който не е купувал и продавал коне, а дето се казва, е расъл между тях. Тъй си мислеше Дочкин из пътя и тъй като тия мисли го вълнуваха, гледаше право в земята и често-често подрусваше глава.

Като стигна в хана, Дочкин видя, че Темелко стои под навеса и гледа един кон. Загрижен беше Темелко, умислен. Преди няколко деня беше купил той тая кобила и ето че се беше разболяла. „Колко съм ги церил, и нея ще изцера“ – беше му се похвалил той вчера.

– Е, как е, Темелко? – попита Дочкин. – Мина ли й?

– Все тъй. Дявол знае що й е. Не е човек да каже ки...

– Чуй ма, Темелко... уж си доктор я! Разбираш...

Темелко плю, но не отговори. И двамата се загледаха в кобилата. Такова хубаво добиче рядко беше попадало в ръцете на Темелко. Личеше си, че е от сой; тънки нозе, малка глава, прибрани уши. А виж само какви жили са набъбнали и лъкатушат под кожата й, и смятай какво сърце има. Но тая болест я стопи. Изпрегърбило се беше горкото животно, прибрало нозете си наблизко, потреперваше, сякаш го шибаше студена зимна лапавица.

– Темелко, я чуй ма – рече Дочкин, – да не е пък настинала? – Не е, не. Да беше настинка, знам аз. Настинка няма, на, гледай – и Темелко стисна кобилката под гушата, но животното не закашля. – Друго има тя, друго...

Дочкин внимателно гледаше кобилката. От време на време тя присвиваше уши и ги обръщаше назад – но това още нищо не значеше, защото тя се вслушваше в стъпките на Темелко. Но ето малките й уши се насочват напред, личи как тя цяла се превръща на слух и гледа, гледа... И тоя поглед, и тия очи смутиха Дочкина. Той не виждаше двете й очи, а едното – черно и светло, обкръжено с кървава ципа, под него тънки жилки. Нещо имаше в това око, нещо жално, човешко почти. Дочкин го разбра, но като че не се решаваше да го каже.

Той се приближи и отблизо погледна в очите на кобилката.

– В очите няма нищо – каза Темелко. – Очите й са здрави.

– Знам аз. Друго гледам.

– Е, какво има?

– Хъм, знам ли! Темелко, я чуй ма, тази кобилка не е тъдявашна, тази кобилка е отдалеч. Темелко махна с ръка и се засмя:

– И ти ако разбираш нещо!

Като се върна в къщи, Дочкин искаше да помисли за тая чудновата болест, но не можа. Не беше му дал бог леки старини. Имаше двама сина, единият, по-големият, беше добър. Цял ден чукаше – каруцарин беше, – той хранеше и къщата. Малкият не го биваше за нищо, пиеше. Ей сега беше си идвал, старата още кълнеше, двете снахи, всяка зела страната на своя мъж, се гледаха като квачки, подхвърляха си приказки. И – плесница на туй дете, плесница на онуй – цялата къща заприличва на ад.

Дочкин кипна. Имаше сила да дигне патерицата и да ги избие всичките, но се стърпя, скочи и излезе нанякъде, само да не гледа. „Да може да се махне човек – мислеше си той – и да иде далеч нейде, далеч!“...

Много пъти Дочкин беше казвал тия думи и като рече: далеч, далеч – виждаше

зелено поле. Виждаше зелено поле, защото там беше живял, там беше пасъл коне, там беше останала душата му. Изведнъж като че видя отблизо окото на кобилката, светло, черно, а вътре в това око – мъка...

На другия ден той каза на Темелка:

– Темелко, я чуй ма. Грехота е. Ще умре добичето, ако стои на тия плочи.

– Ще умре – каза Темелко. – Една кожа ще взема само.

– Виж как гледа... Дай ми я и аз ще я изцеря. Темелко го гледа, гледа, па рече:

– Ти луд ли си?

Минаха няколко дни. Кобилката отиваше по на зле, топеше се. Дочкин все настояваше на своето. Най-после Темелко, отчаян, ядосан, кипна и се развика:

– Вземи я! Вземи я и прави я що щеш. Аз изгубих. Отидоха ми парите. Вземи я, не ща и кожата ѝ дори, вълци я яли! Вземи, та я трий на главата си, ако искаш...

Остър камък беше и Дочкин, но сега тъй беше вдаден в мисълта си, че и не помисли да се кара. И докато Темелко все още мислеше работата за шега, току го видя, че дойде от къщи приготвен и стегнат за път. Препасал си беше кожения селяхлък, взел си беше и дългия хергеледжийски камшик. На тоягата му беше забучена торбичка с хляб. Поведе кобилката за юлара и полека-полека излезе из хана.

Николчовият чифлик в Поряза беше единственото място в тоя край, дето мерата беше още целина, без ниви, без угари – само трева. Николчовите синове въдеха овце, говеда, коне. Към тоя чифлик отиваше Дочкин. Пътят дотам беше три часа, той го взе за девет. Когато стигна и нагази в мерата, беше се стъмнило. Какво поле, каква трева! Стар беше Дочкин, но сърцето му затупа, болните му крака забравиха умората. Ето тия са звездите, които беше гледал, това небе, това поле, широко, широко...

И той гледаше насам, гледаше нататък. Когато се досети за кобилката, видя я, че беше легнала. „Уморена е – помисли той, – ще полежи и ще стане.“ Сам Дочкин дълго будя, гледа звездите, слуша щурците, радваше се, че е сред това широко поле. Най-после главата му натежа и той заспа.

Стана хладно и той се събуди. Близко до него кобилката не само лежеше още, но беше тръснала главата си на земята, като че умираше.

– Пъшка като човек – каза си Дочкин. – Не ще ѝ помогне и зелената трева. Ще занеса кожата ѝ на Темелка и туйто...

Но ето, на изток светна. Алена ивица загоря над черната линия на полето. Мокреше росата, още беше тъмно. Изведнъж някъде навътре в полето се зачу хлопка, заби отмерено, рядко, като камбана и над тия звукове изцвили кон. Дочкин трепна: идеше хергеле, друго не можеше да бъде.

Като че съмна изведнъж. И ето из буренака, измежду овчите опашки и генгера се показаха коне – един, два, три – цяло стадо. Дочкин гледаше туй, което не беше виждал четиридесет години: полудиви коне, възниски, с издути кореми; гривите им гъсти и тежки, опашките им падат до земята. Никой не е турял ръка върху тях, копитата им са без подкови. Над бурена, отзад конете, заподскача конник, изви се дълъг камшик и плесна, като че гръмна пищов. Стадото се прибра, охранените гърбове на конете се наредиха като риби, хлопките задрънчаха и цялото стадо се понесе в бяг.

При Дочкин изскочи като змей на коня си хергеледжията. Гледа го, гледа, па викна:

– Бе, дядо Илия, ти ли си? – и скочи като перо от коня.

Когато след малко двамата приятели отидоха да видят кобилката, за която Дочкин беше разказал, намериха я станала, изправила се на нозе, едва се крепи, но цяла политнала по посока към стадото коне. Нататък бяха насочени ушите ѝ, нататък гледаха очите ѝ – тия очи, които Дочкин знаеше. Попристъпи, препъне се и пак пристъпи. Изведнъж тя се спря, изпръхтя и се отърси, като че беше се отъркаляла.

– Ще оздравя – каза хергеледжията. – Нищо не ѝ е.

И наистина, кобилката наведе глава и започна да пасе, бавно, по малко, но пасеше. А очите ѝ все гледаха към другите коне.

Дочкин се зарадва. И тъй като кобилката се силеше да върви напред, той каза на коняря:

– Не отивай надалеч. Повърти се тъдява.

– Знам, дядо Илия, знам. Самичка няма да я оставим.

По едно време конярят, както гледаше кобилката, извика:

– Че тя била от нашта хергеля бе, дядо Илия. Ето дамгата на хълбока ѝ.
Той се обърна, потърси нещо с очи измежду конете и каза:
– Виждаш ли оная кобила там, дорестата, с голямата грива? Тя е майка ѝ. Хъм...
сега разбрах защо се отпусна тъй изведнъж. Гледай си работата, не е на чуждо място
тя!

* * *

След десетина дена Дочкин, възседнал кобилката, влезе като хала в двора на Темелковия хан и скочи, като че беше млад и като че никога не бяха го болели колената.

– Как я изцери? – питаше Темелко, – И ти си се поправил. Да не си бил при Халила, джераха? Дочкин мълчеше.

– Или с билки я лекува? Кажи де! Я виж какъв си се зачервил.

Дочкин въздъхна и нищо не каза. Но като си тръгна към дома, той се обърна и каза:

– Я чуй ма, Темелко, да я продадеш по-скоро. Ще умре добичето, ако го държиш на тия плочи...

Другоселец

Като на всеки празник, кръчмата се пълнеше с хора. През отворените прозорци можеше да се види как идат и ония селяни, които бяха позакъснели. Вървяха бавно, тежко, като че умората беше ги налегнала едвам сега, когато бяха останали без работа. Всички бяха си турили чисти ризи с широки бели ръкави, спираха се и гледаха насам, гледаха нататък. И как няма да гледат? Трева е поникнало и на камък. Такава зеленина е навън, че и в кръчмата като си седи човек, пред очите му играят зелени кръгове.

Още от вратата някои извикаха: „Доброутро!“ – но не бързаха да седнат, защото сред кръчмата беше се изправил Йови и разправяше:

– Ходих навсякъде аз. Бях и на Мимерлика, и на Дурасийския път. Бе, брате, то едни ниви станали, да им се ненагледаш. Ръжта е висока колкото боя ми. От нощешния дъжд малко са полегнали, но ще се изправят, като пекне слънце. Хеле твойта зимница, бай Алекси – обърна се той към кмета, – дето е на Чатърлъка, здраве ѝ кажи.

– И аз имам зимница там, тя как е, Йове?

– И тя е хубава, бай Миале. Всички са хубави.

– Йови право казва – обади се дядо Иван. – храните са добри. Никой не мой каза отнапреж, че е негово, щото е сял, докато не го тури в хамбаря си, ама ако е рекъл господ, голям спор и берекет ще бъде таз година. Трябва пазене само. Затуй знаеш ли какво ще ти кажа на тебе, кмете, Алексе, я чуй...

Други говореха на кмета и дядо Иван трябваше да почака.

– А чуй, Алексе – започна той отново, – да кажеш там на твоите чиновници, на поляците де, да пазят добре. Няма работа в село, в къра да вървят.

– Знам, дядо Иване, знам. Казах им. Хората претендират, рекох, или ще пазите добре, или ви уволнявам на общо основание. Да си отваряте очите, рекох, улови ли се някой добитък в нивите – право в капана. И глоба.

– Не глоба, а бой, бой. Чуваши ли, Алексе?

– Холан, дядо Иване, много си лош. А що не кажеш на твоите овчери, все у нивята се увират.

– Кой? Аз? Мойте овчери? Ти да си знаеш устата, чу ли! Мойте овчери! Бе я са виж ти, себе си виж, два наполеона имаш да ми даваш от толкоз време, а още не ми си ги дал. Магаре такова. Мойте овчери...

– Не се карайте! – намеси се кметът. – Стоене, ти си млад, потрай. Дядо Иване, не се ядосвай. Слушайте какво ще ви кажа: аз съм кмет. Аз, тъй да се рече, съм облечен в ризата на закона и знам какво правя. Не ща никой да ме учи. Отсега нататък, казвам ви го, улови ли се някой в нивите, бил той овчар, бил говедар, наш, ваш – все едно. Глоба на общо основание. Тъй да го знайте.

Не бяха пили още, затуй и разпратата утихна лесно. Почти пиан беше само Торашко

каменарят, който беше дошел най-рано. Неговата къща беше близо – горе на баира. Едно време Торашко беше се заловил да копае наоколо, за да поразширочи двора си, защото нямаше накъде другаде, „Боря се с баира!“ – казваше той. Но на това място излезе хубав камък и Торашко се залови за каменарство. Около къщата му винаги имаше сега струпан камък, готов за продан. Тия камари приличаха на дувари, на крепост. Затуй и Торашко казваше: „Не ща да знам никого, ей! Аз живея в Порт Артур!“ Но той казваше туй, когато биваше пиан, и го изговаряше: „Аз живея в Портартър!“

Сега Торашко още мълчеше. Докато беше траяла препирнята, той внимателно беше слушал всички. С никого не беше съгласен, никого не смяташе за прав. Но той си имаше ред в пианството и още не беше дошла минутата да говори. Сега само слушаше и, най-много, изглеждаше гневно и продължително ту тоя, ту оня, като че искаше да каже: „Бе аз ще ви дам да разберете, ама да са здрави предните зъби!“ От яд чукаше силно по масата и искаше още ракия.

Разговорът в кръчмата утихна и се раздоби. На една страна кметът и някои близки негови хора приказваха за политика.

– Драган пак отишел в града. Щял да се оплаква на началника, искал да касира избора.

– Ами, да има да зима.

– Доходяла жена му у нас. Не зная, рекла, какво ще правим с наш Драгана, ще си изгуби ума с тия селски работи. Скача, рекла, в съня си и вика: „Касация!“

Всички се засмяха.

– Касация! – викал. Питала жена ми: „Бульо Марийо, рекла, що е туй касация?“

– А тя?

– Рекла й: „Хайде, хайде! Нека той виси по кръчмите, нека не си гледа работата, че касация не, ами съвсем ще я закъсате!“

Пак се засмяха високо. След туй кметът се понаведе, поогледа се и ниско зашепна нещо.

На друга маса дядо Иван, забравил вече кавгата, разказваше:

– Не думай тъй, Миале, днешният празник е голям. На днешния ден св. цар Костадин и царица Елена намерили честния кръст. Същия, на който е бил разпънат Исус Христос. Хаджи Злати, като си доде от Божигроб, донесе ей такова парченце от него, от честния кръст, малко, колкото една трохичка. Аз бях дете тогаз, ама го видях: черно едно дърво, като кюмюр. Помага за всичко.

– Помага, вятър.

– Е и ти, Миале. Откога стана такъв протестантин!

Дядо Иван се засмя и запуши с дългото си тръстено цигаре.

В кръчмата влезе Илия, полският пазач с праметната на рамо кримка, висок, изгорял от слънцето, и от него сякаш полъхна нещо от зелените ниви. Като видя, че кметът е вътре, Илия се повърна и тозчас вкара пред себе си един непознат селянин.

– Гуспудин кмете! – гръмна силният му глас. – Ей го тоя: улових го, че пасе коня си в нивите. В ичимика на Татар Христа го улових, до лозята.

Разговорите изведнъж секнаха. Всички се обърнаха и погледнаха непознатия: беше дребен човек, дрипаво облечен. По носията се познаваше, че е другоселец. Едното му око имаше беличко вътре и го правеше кривоглед.

– Чуваш ли, кмете, чуваш ли! – завика дядо Иван. – Аз какво ти разправях тебе...

– В моя ичимик ли бил, кайш, Илия? – попита Татар Христо. – В моя ичимик, а?

Той стана, измъкна се иззад масата и изглеждаше уж спокоен, но изведнъж се спусна връз другоселеца.

– Бе вий какви хора сте бе! Как тъй ша влезеш в чужда нива, да тъпчеш на човека стоката му, мъката му? Кой си ти? Какъв си? Хайдук!

Почервенял, с издути жили на шията, с изпъкнали сини очи, Татар Христо беше дигнал юмрук над другоселеца и само дето не го удряше още.

– Удри го, удри го! – викаше дядо Иван.

– Я чакайте! – извика кметът. – Тук закон има. Бай Христо, седни си на мястото. Ти защо си влязъл в нивата? – обърна се той към другоселеца.

– Не бе, гуспудин кмете, не съм влязъл. Кончето ми е болно. Спрех се на пътя, на самия крайчец на нивата. Чакай, рекох, да видя дали ще посегне да яде, защото, когато добитъкът е болен, не яде. И не яде. Нито един класчец не откъсна...

– Лъже, гуспудин кмете! – извика Илия и отвисоко, като орел, изгледа другоселеца. – Лъже, сред нивата беше.

– Глоба! – каза кметът. – Сто лева глоба. Хайде, давай парите още сега.

– Сто лева! Че отде ще ги зема... Сто лева! Сиромас човек съм, нямам. Сто лева!

– Илия, я го обискирай! Виж колко пари има.

Но преди да посегне Илия, другоселецът сам бръкна в пояса си, извади синя, вехта кесия, навървена на гайтан и вързана на шията му, забърка в нея бавно, с мъка. Като че сега забелязаха, че там, дето бяха ръцете му, по изтърганата му антерия имаше кърпки. Ръцете му трепереха, извади огниво, кремък, извади една банкнота от двайсет лева, сгъната на четири, няколко дребни пари, копчета.

Изведнъж стана нещо неочаквано. Торашко скочи, бутна масата пред себе си и извика:

– Оставете човека бе! Какви хора сте вий!

Че беше пьян, пьян беше. Стана, позалитна, спусна се към другоселеца, сложи ръце на раменете му, прегърна го и заплака:

– Ох, братко, братко! От тебе ли намериха да искат пари, братко!

И го целуна по едната буза, после по другата. След туй мина, седна на мястото си и повече нищо не каза.

В кръчмата стана съвсем тихо. Никой не продума. Само дядо Иван, без да гледа някого, промърмори под носа си:

– Хм... ша го цалува пък... Юда!

Кметът се обади:

– Остави го, Илия. Хайде тоя път ти прощаваме, но друг път, да знаеш, прошка няма.

Не беше успял другоселецът да прибере кесията си, разтреперан сега от радост, както доскоро трепереше от страх, когато някой извика отвън:

– На кого е тоя кон бе? Кон паднал, тука умира, на кого е бе, хей!

Другоселецът чу и веднага изскочи навън. Всички излязоха подир него. До кръчмата имаше каруца и конят, както беше впрегнат, лежеше на земята. Право беше казал човекът, че конят му бил болен. Спуснаха се всички да помагат. Уловиха коня кой за крак, кой за опашка, кой за глава и го изправиха. Какъвто беше господарят, такава беше и стоката му: кончето беше слабо, дребно, с разрошена козина. Изправи се, но едва се държеше на краката си. Очите му бяха тъмни, замъглени, сякаш слепи.

Един през други, като се трупаха наоколо и викаха, селяните даваха най-различни съвети. Дядо Иван каза, че добичето изглежда да е подуто и затуй не ще е зле да му се даде малко английска сол. Друг каза, че е настинало и трябва да се поразтрие. Тозчас Татар Христо сграби от земята стиска сено и започна да търка животното по корема, по гърба, навред. Търка го дотогаз, докато сам се умори и изпоти. Добичето като че се посъвзе.

– Метни му сега нещо на гърба и го поразведи – каза кметът. – Ще му мине, недей бра грижа. Развеждай го, не го оставяй да стои на едно място.

И като се обърна към Илия, кметът каза:

– Тичай у нас. Кажи да ти дадат малко хляб, малко сирене, па дай го на човека да си похапне.

Кметът се прибра в кръчмата, Влязоха след него и селяните. Другоселецът остана сам и започна да развежда коня си.

Стана пладне, някои селяни си ходиха в къщи, някои – не. Никой не обръщаше внимание на другоселеца. А той все развеждаше коня си, от час на час загрижен повече, че добичето не отива на добре.

Мръкна се. Гъстият листак на овошките потъмня, поляните и нивите вече не се виждаха. На нея страна, над черния гръб на баира, изгряха звезди. Топло беше.

Кончето повече не можа да стои на краката си и легна до каруцата.

Другоселецът стоеше до него в тъмнината. На каруцата хлябът тъй стоееше, както бяха му го донесли. По улиците никой вече не минаваше, само в кръчмата светеше, там свиреше гайда, чуваше се как играят ръченица. По едно време излезе Торашко каменарят, погледна към другоселеца, но нито го видя, нито го позна. Торашко политна насам-нататък и извика:

– Не ща да знам никого! Аз живея в Портартър!

И тъй като беше отминал напред повече, отколкото трябваше, той се повърна и

пое из улицата, която водеше към баира.

Другоселецът остана сам. Нито имаше кой, нито можеше някой да му помогне. Той клекна до падналия кон. После седна, взе главата му и я тури на коленете си. Гледаше го едно око голямо, препълнено с мъка и вътре в него светеха лъчите на звездите.